

Studiegebied onderwijs

Beernegemstraat 10

8700 Tielt

KUNST ALS HEFBOOM VAN HERINNERINGSEUCATIE

EDUCATIEF EN MUZISCH SPEL IN DE KLEUTERKLAS OVER

DE EERSTE WERELDOORLOG

'MIJN NAAM IS RÉMI'

Promotor:

M. Defreyne

Mentoren:

Kelly Maertens

Sandra Demarrez

SCRIPTIE

Aangeboden tot het verkrijgen van de graad van
bachelor in het onderwijs: kleuteronderwijs

Door: **Delphine De Hulsters en Margot Declercq**

Academiejaar 2013-2014

Studiegebied onderwijs

Beernegemstraat 10

8700 Tielt

KUNST ALS HEFBOOM VAN HERINNERINGSEUCATIE

EDUCATIEF EN MUZISCH SPEL IN DE KLEUTERKLAS OVER

DE EERSTE WERELDOORLOG

'MIJN NAAM IS RÉMI'

Promotor:

M. Defreyne

Mentoren:

Kelly Maertens

Sandra Demarrez

SCRIPTIE

Aangeboden tot het verkrijgen van de graad van
bachelor in het onderwijs: kleuteronderwijs

Door: **Delphine De Hulsters en Margot Declercq**

Academiejaar 2013-2014

Copyright by VIVES campus Tielt

Zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van zowel de promotor(en) als de auteur(s) is overnemen, kopiëren, gebruiken of realiseren van deze uitgave of gedeelten ervan verboden. Voor aanvragen tot, of informatie i.v.m. het overnemen en/of gebruik en/of realisatie van gedeelten uit deze publicatie, kunt U zich wenden tot KATHO/PHO, Beernegemstraat 10, 8700 Tielt.

Telefoonnummer: 051/400240 of via e-mail: info.tielt@vives.be.

Voorafgaande schriftelijke toestemming van de promotor(en) is eveneens vereist voor het aanwenden van de in dit afstudeerwerk beschreven (originele) methoden en materiaal en voor de inzending van deze publicatie ter deelname aan wetenschappelijke prijzen of wedstrijden.

Dankwoord

Via deze weg zouden wij graag enkele mensen willen bedanken die ons de mogelijkheden hebben gegeven om deze bachelorproef te realiseren.

In eerste geval willen we graag onze promotor, Mireille Defreyne, bedanken. Zij heeft ons gedurende de bachelorproef begeleid en ondersteund. Met haar tips, advies en ervaringen konden wij onze ideeën vormgeven en werkelijk maken.

Vervolgens zouden we natuurlijk ook graag onze twee mentoren, juf Sandra De Marrez en Kelly Maertens, willen bedanken. Zij gaven ons de mogelijkheid om onze bachelorproef uit te testen in de klas en zo nieuwe ervaringen te kunnen opdoen. Hun ervaringen vanuit het werkveld hebben ook bijgedragen aan onze bachelorproef.

Als laatste willen we ook onze familie bedanken die ons de kansen en mogelijkheden gaven om verder te studeren. Zij hebben ons ook altijd gesteund in hetgene wat we doen en in de keuzes die we maakten. Zij waren steeds bereid te luisteren naar onze ideeën, hun mening te geven en onze teksten na te lezen.

Inhoudstafel

Inhoud

1. Kunsteducatie	10
1.1 Definitie	10
1.2 Kunsteducatie in de klas	11
1.2.1. Visies van het onderwijs / kunsteducatie	11
1.2.2. Leerlijnen van de kunsteducatie.	12
1.2.3. Klaverbladmodel.....	13
1.3 Muzische grondhouding als middel voor kunsteducatie	15
1.3.1 Definitie	15
1.3.2 Waarom muzische vorming nu zo belangrijk is.....	15
1.4 Creativiteit in de kunsteducatie	16
2. Herinneringseducatie.....	18
2.1 Definitie	18
2.2 Herinneringseducatie in de klas	19
2.2.1. De toetssteen	19
2.2.2. Actief respect bij kinderen	20
3. De Eerste Wereldoorlog	21
3.1 Kinderen in de Eerste Wereldoorlog	21
3.2 Dieren in de oorlog	23
3.3 Kunst in de Eerste Wereldoorlog	24
3.2.1. De schilderkunst	24
3.2.2. De beeldhouwkunst	26
3.2.3. Dichtkunst	26
3.2.4. Muziek.....	27
4. Onderzoeksvraag- en situatie	29
4.1. Onderzoeksvraag	29
4.2. Onderzoekssituatie	30
5. Proces	30
5.1. Start van het proces	30
5.2. Experimenteerweek	31
5.2.1. Reflectie op de activiteiten	31

5.2.1.1.	<i>Vers over ruzie en conflict</i>	31
5.2.1.2.	<i>Muziek: ritmiek</i>	32
5.2.1.3.	<i>Inleidend verhaal – Mijn naam is Rémi</i>	32
5.2.1.4.	<i>Drama – standbeelden</i>	33
5.2.1.5.	<i>Beeld – experimenteren met kleuren</i>	33
5.2.1.6.	<i>Monumenten</i>	33
5.2.1.7.	<i>Muziek beluisteren</i>	34
5.2.1.8.	<i>Maken van de puzzel</i>	34
5.2.2.	Wat werd veranderd?	35
5.2.3.	Conclusie uit experimenteerweek	36
6.	Structuur.....	37
6.1	Motivatie structuur	37
6.2	Motivatie keuze van de activiteiten	38
7.	Good practices	41
7.1.	Motivatie good practices	41
7.2.	Good practices	42
8.	Algemeen besluit	68
9.	Bibliografie.....	69
I.	Bijlage 1: foto's en afbeeldingen gebruikt in scriptie.....	73

Inleiding

Eind juni vorig jaar konden we als tweedejaarstudenten al een keuze gaan opgeven voor onze bachelorproef. Hier hadden we de keuze uit 'outdoor education', 'wetenschappelijk denken', 'muzisch met media' en 'kunst als hefboom voor herinneringseducatie.' Onmiddellijk gingen allebei onze keuzes uit naar 'kunst als hefboom voor herinneringseducatie.' Voor ons was het een spannend en nieuw onderwerp waar we wel geïnteresseerd in waren, maar nog niet veel over wisten. We waren benieuwd hoe we het moeilijke en soms nogal zware onderwerp 'Wereldoorlog 1' in de kleuterklas konden brengen. Het leek ons geen gemakkelijk maar wel een uitdagende opdracht die veel creativiteit en denkwerk vereist.

We begonnen met veel informatie op te zoeken over de Eerste Wereldoorlog, kunsteducatie en herinneringseducatie met kleuters. Toen we herinneringseducatie opzochten kwamen we vooral begrippen tegen als 'emotioneel rijp', 'historische context begrijpen' en 'actief respect.' De eerste voorwaarde van herinneringseducatie was dan ook de emotionele rijpheid. Kinderen en kleuters zijn echter niet altijd in staat de wrede en gruwelijke dingen los te koppelen van hun eigen wereldje. Het gevaar bestaat hier dan ook dat ze zich zullen afzetten tegen herinneringseducatie of bang worden. Daarnaast hebben kleuters ook niet echt een historische context en achtergrond. Terugkeren in de tijd is heel moeilijk, bijna onmogelijk en daarbij is het ook veel te ingewikkeld voor hen om te kunnen bevatten. Een ingangspunt om aan herinneringseducatie te doen bij kleuters hebben we wel gevonden in het deeltje 'actief respect.' 6- jarige kleuters hun egocentrisme begint af te brokkelen en kunnen hun al inleven in de gevoelens en gedachten van leeftijdsgenoten. Het is dan ook best om met verhalen en personages te werken die een concrete link hebben met de leefwereld van de kleuters zelf. Vanuit deze informatie zijn we tot onze onderzoeksvraag gekomen. Deze luidt als volgt:

"Kunnen de kleuters zich inleven in de Eerste Wereldoorlog en de kunstvormen hierin als je als rode draad een kleuter van hun eigen leeftijd gebruikt?"

Veel leerkrachten hebben schrik om dit thema in de kleuterklas te brengen. Ze mijden het liever of er ontstaat een discussie of het al dan niet een 'kleuterthema' is. Een voorwaarde die we dus zeker aan onszelf hebben gesteld is dat het een bruikbaar thema moet zijn die de schrik wat wegneemt. Het moest ook een actief iets zijn waar de kleuters actief aan kunnen deelnemen. Zo zou de betrokkenheid verhogen.

We zijn dus op zoek gegaan naar een kleuter die ongeveer dezelfde leeftijd had en waar we in de eerste plaats ook een foto van hadden. Die foto hebben we gevonden op de website van meetjesland – kinderen in bezet gebied. <http://meetjesland.kindereninbezetgebied.be/>. Vervolgens hebben we een foto gezocht van zijn familie. Van daaruit zijn we dan begonnen met de opbouw van ons verhaal. Na het inleidend verhaal hebben we zorgvuldig 6 onderwerpen gekozen waar we ook nog een verhaal over wilden hebben. We hebben er voor gezorgd dat ieder verhaal een concrete link heeft met de leefwereld van de kleuters zodat ze zich ook goed zouden kunnen inleven. Ieder verhaal heeft ook een twee- tot drie muzische activiteiten die erbij horen. Via die manier hebben we ook gedacht aan het onderdeel 'kunst.' Tenslotte zijn de muzische vakken ook allemaal kunstvormen. Daar aansluitend hebben we een speelbord ontwikkeld. Hierin komen alle verhalen en activiteiten in een mooie opbouw aan bod. Dat maakt dat de kleuters ook hun eigen evolutie en vooruitgang

kunnen zien. Ieder muzische vak heeft zijn eigen kleur. Op die manier kunnen de kleuters ook zien wat nog komt en wat al voorbij is.

We hebben er bewust voor gekozen om niet te werken rond de slachtoffers van de oorlog. In de uitleg van herinneringseducatie wordt er aangeraden om te werken met kinderen rond de slachtoffers van de Eerste Wereldoorlog. Wij hebben de bewuste keuze gemaakt om dit niet te doen. Ze zijn niet voldoende rijp. We geloven dat het te pakkend zou zijn voor de kinderen. Ze kunnen het heden soms niet voldoende genoeg loskoppelen met het verleden en dan heb je de kans dat kinderen bang worden. Daarom werken wij met een kleuter die geen slachtofferrol naar voor brengt maar ook geen daderrol. Het is een gewone kleuter die leeft in wereldoorlog 1. Dat staat dan ook ten allen tijde centraal.

Gedurende het onderzoek zijn we dan ook gebotst op enkele zaken die nog aangepast moesten worden voor een heel goede werking. De kinderen waren wel betrokken en mee in het verhaal van Rémi. Dat aspect zat dus zeker juist. De problemen waar we op kwamen waren vooral van praktische en theoretische aard. In eerste geval was het moeilijk een manier te vinden om de kleuters 100 jaar te kunnen laten terugkeren in tijd. Dit hebben we aangepakt door middel van een stamboom en veel foto's te gebruiken. Zo werden er foto's gebruikt van Tielt 100 jaar geleden en van mensen die 100 jaar zijn. Het tweede probleem was dan eigenlijk dat er best nog meer theorie in mocht vervat zitten. De kinderen hadden wel nood aan die extra weetjes en informatie over WOI. Als oplossing daarvoor hebben we onze activiteit aangepast en verdiept. Tot slot mocht er nog veel meer visuele ondersteuning zijn van de verhalen dus zijn we op zoek gegaan naar foto's en prenten van Tielt in WOI. Deze hebben we gevonden in de heemkundige kring 'de roede' van Tielt.

Het eerste hoofdstuk is het theoretische deel. Daarin staat de literatuurstudie. Deze bevat concrete informatie over kunsteducatie, herinneringseducatie en wereldoorlog 1. Als afsluit staat daar ook onze onderzoeksvraag al uitgeschreven en uitgelegd. Het tweede hoofdstuk is dan het praktisch deel. In eerste geval wordt daar de onderzoeksvraag- en situatie toegelicht. Vervolgens kan u het proces lezen. Dat zijn de stappen die we ondernomen hebben om een antwoord te vinden op onze onderzoeksvraag. Vervolgens geven we een korte uitleg van onze experimenteerweek. Er komt aan bod wat we hebben gedaan, hoe het allemaal verlopen is maar ook wat we eruit geleerd hebben en zullen aanpassen. Uit de experimenteerweek hebben we dan ook een conclusie geformuleerd met onze bevindingen uit deze experimenteerweek. Na deze conclusie vindt u dan de structuur van de methode terug. Daarop rust onze gehele bachelorproef dus in dat onderdeel wordt deze structuur dan ook uitvoerig uitgelegd om vervolgens over te schakelen naar de motivatie van de activiteiten. Daarin vindt u de concrete motivering waarom we net die activiteiten hebben geselecteerd en geen andere. Daarachter zijn dan ook al onze good practices terug te vinden. Dit is een handig en onmiddellijk bruikbaar document die kan gebruikt worden in de klas.

We hebben ervoor gekozen om acht good practices te maken. Een van de structuur en zeven van de verhalen. Per good practice vindt u dus een verhaal met bijhorende activiteiten uitgelegd. Zo zie je in een oogopslag onmiddellijk de doelen van de verhalen. Zo is het gemakkelijk voor de leerkrachten om de activiteiten aan te passen naar hun eigen stad of gemeente of naar hun eigen doelgroep. Dat is dan ook het uitgangspunt. Hiermee bedoelen we dan voornamelijk de eerste graad. Tot slot vindt u het besluit. Hier vindt u een antwoord op onze onderzoeksvraag en eventueel zaken om verder te gaan onderzoeken met bijhorende tips.

Theoretisch deel

'KUNST ALS HEFBOOM VAN HERINNERINGSEUCATIE'

In kunst als hefboom van herinneringseducatie zitten twee belangrijke elementen. Dit zijn 'kunst' en 'herinneringseducatie.' In wat volgt zullen we deze elementen dan ook uitgebreid uit de doeken doen. Daarnaast hebben we onszelf de vraag gesteld over wat die herinneringseducatie nu net gaat. In dit geval is dat rond 'Wereldoorlog I' Daarom bespreken we in het laatste hoofdstuk ook Wereldoorlog I. Dat zijn als het ware de drie belangrijkste elementen van de bovenstaande titel.

1. Kunsteducatie

Als eerste hebben we kunsteducatie. Kunst op school draait eigenlijk rond het begrip 'kunsteducatie.' Daarom gingen we eerst op zoek naar een gepaste definitie voor kunsteducatie. Daarna gaan we wat dieper in op wat kunsteducatie in de klas kan zijn en welke kanten je er mee op kan. We bekijken de visies van kunstenaars en de verschillende visies op onderwijs. Tot slot bespreken we ook kort muzische vorming, wat het precies is, hoe het werkt en creativiteit in de kunsteducatie. We gaan op zoek naar wat creativiteit nu net inhoudt en waarom het belangrijk is voor de kunsteducatie.

1.1 Definitie

In de scriptie 'Autonome kunsteducatie in geïntegreerd curriculum voor voortgezet onderwijs' geschreven door Florentijn van Panhuis, student cultuureducatie, vonden we volgende definitie terug. Als we ze echter gaan staven met andere sites dan merken we toch verschillen op. Al zijn ze ook niet totaal verschillend. Er is niet zoveel verschil met degene die het Réseau des arts a Bruxelles vermeld. Dit is een Franstalige culturele organisatie in Brussel die bestaat sedert 2004 en allerlei verschillende kunstdisciplines vertegenwoordigt, vermeld. Het enige verschil is dat het Réseau des arts a Bruxelles spreekt over een 'proces' en de scriptie van Van Panhuis het heeft over 'een vorm van educatie.' Wij opteren voor die van Van Panhuis omdat hij er ook de verschillende kunstvormen bij opsomt.

'alle vormen van educatie waarbij kunst bijvoorbeeld beeldende kunst, audiovisuele kunst, letteren, dans, drama, muziek en het materiele culturele erfgoed als doel of als middel worden ingezet.' (Van Panhuis, 2005)

Uit de definitie kan je afleiden dat kunsteducatie, die vorm van educatie is, waarbij allerlei verschillende kunstvormen gebruikt worden. Deze kunstvormen kunnen bijvoorbeeld beeldende kunst (schilderen, beeldhouwen, ...), audiovisuele (met video), letteren (gedichten en verhalen), dans, drama (toneel, mime,...), muziek en verschillende monumenten zijn. Kunsteducatie kan je dan ook op twee manieren gaan toepassen. In feite is het 'een vorm van educatie waarbij kunst als doel of als middel kan worden ingezet.' Je hoort hierin het woord 'doel' en 'middel'. In het eerste geval kan je je kunstvorm, bijvoorbeeld drama, gaan gebruiken als doel. Dit gebeurt door de kinderen kennis te laten maken met verschillende vormen van drama, filmpjes te laten bekijken en boeken te laten zien. Met andere woorden 'impressies' te laten opdoen. Je doel kan dan zijn dat ze op het einde hun eigen dramastukje moeten creëren (expressie). Daarnaast kan het ook een 'middel' zijn om andere doelen te gaan bereiken. Stel dat je doel 'kennismaken met verschillende schilders op actieve manier' is, dan kan je ook beeldende kunst inzetten als middel. De kinderen gaan dat middel

gebruiken, de techniek van de schilders, zelf overnemen en uitproberen. Dat is expressie. Op die manier gebruik je de kunstvorm 'beeldende kunst' als middel om doelen te bereiken. Kunsteducatie kan dus op vele manieren ingezet en gebruikt worden in de klassituatie.

1.2 Kunsteducatie in de klas

Kunst is iets wat van kleins af aanwezig bij kinderen. Al vanaf een heel jonge leeftijd zijn kinderen bezig met het zoeken naar uitingsvormen om grip te krijgen op die grote wereld, waar ze op dat moment nog niets van begrijpen. Ze zijn van nature uit al nieuwsgierig en verwonderd over de verschillende kunstvormen die er bestaan. Daarom is het belangrijk om er als leerkracht voor open te staan en erop in te spelen. Een kleuter kan heel verwonderd

een reeks losse gebeurtenissen observeren op voorwaarde dat er voldoende variatie inzit. Je kan de ontwikkeling van het kind bevorderen door hen kansen aan te bieden, hun talenten te gaan observeren en die ook te gaan stimuleren. (De veerman) (De wereld van het jonge kind/ juni 2012)

Ieder kind is een kunstenaar, de moeilijkheid is er een te blijven wanneer je groot wordt.

- Pablo Picasso

Een bekende organisatie op vlak van kunsteducatie is de Veerman. De Veerman is een organisatie die opgericht is in 2000 met als doel kunsteducatieve projecten te gaan ontwikkelen, maar ze ook uit te voeren en bekend te maken. Ze zijn erkend als kunsteducatieve organisatie die valt onder het kunstdecreet van het Vlaams Ministerie van Cultuur. Hun visie op kunst is dat het een maatschappelijk gebeuren is tussen diegene die reflecteert op de werkelijkheid, met andere woorden de kunstenaar, en degene die zijn werkelijkheid wil herbekijken (het publiek.) Ze zien kunst als een proces waarbij creatie, beleven en ontmoeten centraal staat. (De veerman) Aangezien het dat is wat kunsteducatie in hoofdzaak zou moeten inhouden in een kleuterklas, vormt de veerman dan ook een belangrijk element.

Zij brengen aan dat in ieder milieu kunst in meer of mindere mate aanwezig is. Zo zijn ze al in contact gekomen met een vluchtelingenorganisaties waarvan de kinderen een grote interesse hadden in samen zingen en luisteren naar muziek. Hieruit leiden we af dat het een meerwaarde is voor kunsteducatie als het in groep gebeurt. Daarnaast is het zo dat kunsteducatie aanzet tot het verwerken van opgedane emoties en ervaringen. Door deze ervaringen en gevoelens te uiten, bekom je al snel nieuwe ervaringen. Net om de samenhangigheid te benadrukken en ruimte te laten om zichzelf te kunnen zijn, is het ook een pluspunt als de activiteit in kleine groep kan doorgaan. (Jack Timmermans, De wereld van het jonge kind, 2012) Daardoor gaan de kinderen veel meer ervaringen uitwisselen met elkaar. Bovendien is het bevorderlijk voor het zelfbeeld van het kind.

1.2.1. Visies van het onderwijs / kunsteducatie

Maar de visie van het onderwijs en die van kunsteducatie zijn niet altijd gelijklopend. Zo heeft het onderwijs de visie van 'juist en fout' en net die visie is de belemmering voor kunsteducatie. Er worden en werden vaak worden er vaak rapporten meegegeven aan de ouders na een trimester. Rapporten zijn een goed voorbeeld dat het onderwijs zich vaak spitst op juist en fout. Wat kan een leerling goed en wat kan hij minder goed. In het onderwijs is er ook vaak sprake van onderwijsefficiëntie. Het onderwijs wil zoveel mogelijk leerlingen aan de overkant van de rivier brengen. De visie van kunsteducatie is hiermee niet akkoord, zij vinden dat je moet kijken naar het proces dat een leerling aflegt, in plaats van te kijken het resultaat. Zij vinden dat je niet op voorhand het doel en resultaat van een bepaalde taak moet weten.

Er wordt aangehaald dat rapporten niet altijd even goed werken. (Zie je wat ik kan?!) Zij vinden het belangrijk om ook het proces en de betrokkenheid van de leerlingen mee te bespreken. Ze vinden dan ook dat je op een rapportbespreking de leerling in kaart moet brengen en niet enkel de resultaten. Er wordt gekozen om op een rapport een aantal leerdoelen te plaatsen waaraan een leerling moet werken. Zo kunnen de ouders en de leerkrachten een evolutie zien. Kunsteducatie leunt hier sterker bij aan, zij vinden namelijk de evolutie van een leerling ook belangrijk. Wij hebben de kunsteducatie even vergeleken met het ervaringsgericht onderwijs, dat meer en meer voorkomt in de klassen. Zij vinden de betrokkenheid en het welbevinden zeer belangrijk. Als de kleuters betrokken zijn en wanneer hun welbevinden hoog is, zullen ze veel meer leren. Dit kunnen we goed koppelen aan kunsteducatie. We kunnen volgens Dirk Monsa kunst brengen in de klas met behulp van het E.O.G. Ook bij kunsteducatie zijn de gevoelens en gedachten van het kind belangrijk, net zoals bij het E.O.G. Dirk Monsa geeft wel eerlijk toe dat veel leerkrachten kunsteducatie op een verkeerde manier geven. Sommige leerkrachten plannen een aantal bezoeken aan een museum en luisteren af en toe naar een lied. Maar dat is geen kunsteducatie. Kunsteducatie is namelijk het verwerken van opgedane ervaringen, gevoelens, gedachten...

Betrokkenheid speelt ook een grote rol bij de kunsteducatie. De leerlingen moeten openstaan voor kunst en het moet hen aanspreken. Anders zullen ze geen gedachten uitwisselen met elkaar. Dirk Monsa geeft ook aan dat je kunsteducatie zowel aan een hele klasgroep als individueel kan geven. Zo spreekt hij de visie van kunsteducatie ook tegen. Bij kunsteducatie is het belangrijk om te werken in kleine groep. Zo leren de leerlingen elkaar beter kennen en kunnen zo gemakkelijker ervaringen uitwisselen. Bovendien zijn er op die manier ook voor de kunstenaar individuele leerlijnen. De basis is voor ieder kind hetzelfde, maar de manier van ontwikkelen en evolueren niet.

1.2.2. Leerlijnen van de kunsteducatie.

Volgens de Veerman vinden kunstenaars dan ook dat je met kinderen in kunsteducatie veel meer kan bereiken dan wat louter in de leerlijnen staat geschreven. Zo vinden ze dat de leerlijnen een verarming zijn voor kunsteducatie omdat ze zich enkel fixeren op een aantal vaardigheden. Als leerkracht kan je zo al enkele misstappen begaan in een muzikaal moment, waardoor de werkelijkheid verarmt wordt. Een concreet voorbeeld hiervan is slechts luisteren naar 1 muziekfragment (verarming 1) en de leerlingen laten verwoorden of het mooi of niet mooi is (verarming 2). Beter is dan om de kinderen meerdere stukken te laten horen, eventueel uit verschillende genres, en hen daarvan een verwerkingsactiviteit te laten maken. Zo kunnen ze ook hun ervaringen verwerken.

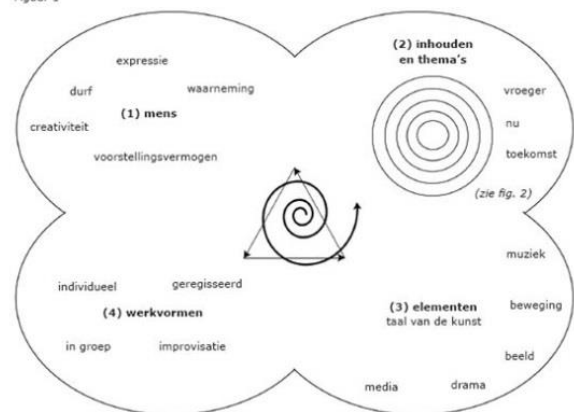
Canon is een organisatie die zich geconcentreerd heeft op het cultuuronderwijs. Ook Zij hebben hun eigen mening over de leerlijnen binnen de cultuureducatie. Zij zeggen dat cultuureducatie een verzamelnaam is. Binnen de cultuureducatie zitten namelijk: kunsteducatie, erfoededucatie en media-educatie. Zij maken dan ook een onderscheid tussen cultuureducatie en kunsteducatie (muzische vorming). Cultuureducatie maakt gebruik van vier basisvaardigheden (waarneming, verbeelding, conceptualisering en analyse) om zo tot cultuurbewustzijn te komen. Kunsteducatie (muzische vorming) zorgt voor cultuur bewustzijn door dingen te verbeelden.

Canon vindt het belangrijk om een leerlijn te maken voor cultuureducatie, die aansluit bij de ontwikkeling van de leerlingen en bij de zelfreflectie van kinderen. Zij vinden het belangrijk dat je werkt op het niveau van de leerlingen. Zo hebben ze een leerplankader gemaakt om leerkrachten te

ondersteunen. In dat leerplankader zit een theoretisch stuk waarin alles kort en bondig wordt uitgelegd. Daarnaast vertellen ze ook dat je tijd nodig hebt om de kennis van cultuureducatie op te doen. Het leerplankader is geen visie of didactiek, het is een houvast voor de leerkrachten. Zij vinden het dan ook belangrijk dat een school zelf hun eigen leerlijnen uitwerkt en hierover nadenkt. Ook zijn ze ervan overtuigd dat het proces dat de leerlingen maken, veel belangrijker is dan het behalen van deze leerlijnen. Bij cultuureducatie gebeurt het vaak dat de leerlijnen worden behaald door vakoverschrijdend te werken. Canon vindt dat niet altijd een goed idee en vindt ook dat je soms de vier basisvaardigheden van cultuureducatie moet loskoppelen van andere vakken.

Er bestaan dus verschillende meningen over de leerlijnen van kunsteducatie in het onderwijs. De Veerman geeft duidelijk aan dat de leerlijnen verarmend werken. Ze vinden dat de leerlijnen zich te veel fixeren op de vaardigheden die kinderen moeten kennen. Canon vindt het dan weer wel belangrijk om met de leerlijnen te werken. Zij kiezen er wel voor om op het niveau van de leerling te werken en rekening te houden met de zelfreflectie van kinderen. Canon is ook van mening dat iedere school zijn eigen leerlijnen moet uitschrijven. Ze vinden dat je kunsteducatie eens in een aparte activiteit mag geven en dat dit niet altijd klasoverschrijdend hoeft te zijn. De twee organisaties zijn het er wel over eens dat het proces belangrijker is dan het product!

Figuur 1

Afbeelding 1: klaverbladmodel – kunsteducatie – organisatie de veerman

1.2.3. Klaverbladmodel

Om leerkrachten en anderen te kunnen 'begeleiden' in de wereld van kunsteducatie is er een speciaal model door de Veerman ontwikkeld. Het is dan ook een leidraad, een handig hulpmiddel, maar niet iets wat je stap voor stap hoeft te volgen. Het klaverbladmodel dient om de samenhang tussen de verschillende factoren te bevorderen.

Centraal: In het midden van het model staat een driehoek. Die staat centraal voor muzisch handelen. De mens kan waarnemen, ordenen en dingen vormgeven. Dit is het muzisch proces. Met deze driehoek wil de veerman ook aantonen dat communicatie belangrijk is, de mens neemt een aantal dingen waar, verwerkt deze opgedane informatie en brengt deze tot expressie (creëren).

Het klaverbladmodel brengt daarnaast vier terreinen aan waarop je met kunsteducatie kan werken.

Ten eerste heb je het terrein van '**de mens.**' Rond 'de mens' kan je een aantal kwaliteiten en vaardigheden lezen. Deze zijn: fantasie, waarneming, creativiteit, durf, expressie en voorstellingsvermogen. Al deze kwaliteiten en vaardigheden zijn zaken die je als leerkracht kan stimuleren en tot ontwikkeling kan brengen bij kinderen.

Volgend onderdeel is dan '**inhouden en thema's.**' Hierrond vind je de woorden 'vroeger', 'nu' en 'toekomst.' Dit zijn thema's die kunnen gehanteerd worden bij het geven van kunsteducatie.

Ten derde vind je ook het begrip '**elementen.**' Hieronder verstaan we de verschillende kunstvormen. Dat zijn muziek, beweging, beeld, drama, media, dans, ... Deze kunstvormen heb je nodig om de ervaringen te kunnen uiten en vormgeven.

Tot slot brengt het klaverblad ook het element '**werkvormen**' aan. Daarin komen de werkvormen: individueel, geregisseerd, in groep en improvisatie aan bod maar ook allerlei technieken zoals zingen, dansen, verbaal, non-verbaal, ...

De kracht van het klaverblad zit in de flexibiliteit, de beginsituatie en de diversiteit van de leerkracht.

Conclusie

Uit de definitie van kunsteducatie kunnen we afleiden dat kunsteducatie over veel kunstvormen heen gaat. Daar zijn wij dan ook helemaal mee akkoord. We vinden dat je kunsteducatie niet mag beperken tot slechts één kunstvorm. Als je alle kunstvormen kan benutten en in je klas aan bod kan laten komen, ga je veel breder en diepgaander te werk. Je geeft de kinderen dan ook een veel 'breder' zicht op kunst.

Er zijn twee grote organisaties te vinden, die bezig zijn en werken rond kunsteducatie in de klas. Deze twee organisaties zijn opgericht door twee verschillende instanties. De Veerman is opgericht door het Vlaams Ministerie van Cultuur en Canon is opgericht door het Ministerie van Onderwijs. Ze handelen dus vanuit verschillende visies. De Veerman vindt bijvoorbeeld dat leerlijnen verarmend werken voor kunsteducatie. Dit omdat ze zich enkel fixeren op een aantal vaardigheden, dat je meer met de leerlingen kan bereiken dan wat in de leerlijnen staat omschreven. Bovendien zijn ze ook van mening dat je het eindresultaat niet op voorhand kan en mag weten. Canon vindt het proces ook belangrijk maar ze ontwikkelen toch een leerplankader. Dit omdat ze van mening zijn dat je ook op het niveau van de kinderen moet gaan werken. Het is een leidraad, geen verplichting om ze te behalen.

Wij vinden dat leerlijnen wel 'handig' zijn om mee te werken, zeker als beginnende leerkracht met nog niet zoveel ervaring met kunsteducatie. Daarnaast is het ook een mooi uitgangspunt als je kan vertrekken vanuit het principe dat je het eindresultaat niet mag kennen. Wij zijn van mening dat er veel kleuters en kinderen zullen zijn die een leerkracht op dit vlak kunnen verrassen. Zo kan je wel een leerlijn maken voor een iets 'zwakkere' kleuter of voor de 'jonge' kleuters, maar daar kunnen evengoed kinderen in de klas zitten die al veel met kunst te maken hebben gehad. Als je die kinderen dan een penseel en een bepaalde techniek geeft, kunnen daar veel verrassende zaken uit voortkomen. Hieruit besluiten we dat leerlijnen een mooi 'startmiddel' zijn om ervaring op te doen, maar dat diezelfde leerlijnen een 'belemmering' kunnen zijn naar een echt leerrijke activiteit.

1.3 Muzische grondhouding als middel voor kunsteducatie

1.3.1 Definitie

Dhr. Bultheel Jo, nascholer bij Eeckhoutcentrum v.z.w, geeft de volgende definitie aan voor muzische vorming. Die definitie is te vinden in een Powerpoint die hij gemaakt heeft voor de KU Leuven over dramatisch spel en taalontwikkeling.

'Bij muzische opvoeding brengen we bij kinderen een muzische grondhouding tot ontwikkeling. We helpen ze ook muzisch of kunstzinnige expressievormen te ontdekken. Dat wil zeggen: we leren ze ervaringen en gevoelens uitdrukken via woord, klank, beeld, dans en dramatische expressie. Maar behalve dat creëren, leren we ze ook kunstzinnig beschouwen, zeg maar de expressie van anderen begrijpen of aanvoelen en waarderen.' (Bultheel Jo)

1.3.2 Waarom muzische vorming nu zo belangrijk is.

Bij muzische vorming staat de manier waarop de leerkracht zijn leerstof aanbrengt centraal. Kinderen zullen de leerstof veel beter onthouden als ze er zelf actief mee bezig zijn geweest. Dat wil zeggen dat ze het zelf naar voor hebben kunnen brengen, of hebben kunnen uiten op een muzische manier. Een grote verantwoordelijkheid ligt dan ook bij de leerkracht en bij de manier waarop je de inhoud aanbrengt. Het is belangrijk om als leerkracht het muzische niet uit het oog te verliezen. Dat is ook een belangrijk aspect in de leerkrachtstijl van een leerkracht. Zo gaat het kind al doende leren. Daarbij is het ook belangrijk om de leefwereld van het kind in het oog te blijven houden. Een hulpmiddel hierbij kan de impressie- en expressiecyclus zijn. Kinderen doen een ervaring op (impressie), als deze ervaring een sterke indruk op hen heeft nagelaten. Dan zullen ze die ervaring uitten door middel van verschillende expressievormen (expressie). Een voorbeeld hierbij is: *Seppe maakt met zijn klas een leerwandeling naar de haven van Zeebrugge. Daar heeft Seppe een hele grote boot gezien. Seppe is er de hele week in geïnteresseerd. De juf merkt dit op en verrijkt de poppenhoek met een kapiteinspet en uniform. Daarnaast zijn er nu verschillende boeken in de klas aanwezig over de zee. Gedurende die week merkt ze op dat Seppe, die anders verlegen is, nu heel veel kapitein speelt in de klas. Hij amuseert zich echt. Anders maakt hij ook niet graag een beeldwerkje, maar nu dat hij zijn eigen fantasieboot mag creëren, gaat hij heel vlug en druk aan de slag. Iedere dag staat hij te springen om in de poppenhoek te mogen spelen of om te mogen schilderen. Zijn betrokkenheid en welbevinden is nu heel hoog. Daarnaast groeit ook zijn zelfvertrouwen.'*

In dit voorbeeld zie je dus dat Seppe een indruk/ervaring heeft opgedaan (impressie) en die later op verschillende manieren vormgaf (expressie). Hieruit kunnen we afleiden dat de totale ontwikkeling een belangrijk onderdeel is van muzische grondhouding. Muzische grondhouding fixeert zich niet enkel op één domein maar op verschillende domeinen van de ontwikkeling. Zo is het ook belangrijk dat muzische vorming vakoverschrijdend wordt gegeven.

Om dit vakoverschrijdend te kunnen geven moet je rekening houden met de volgende vier doelstellingen van de muzische vorming. De eerste doelstelling die aangehaald wordt is: *'spanningsveld tussen ervaring en vormgeving.'* Dat wil zeggen dat de kinderen zich bewust worden van de

Afbeelding 2: Drama/muziek – de kinderen lopen samen (sociaal) boos (expressief) door de ruimte

eigen kwaliteiten en beperkingen en zo een goed beeld van zichzelf kunnen ontwikkelen. Ze proberen de opgedane ervaringen te begrijpen. De tweede doelstelling is *'de emotionele ontwikkeling.'* Door middel van muzische vorming gaan kinderen een groter zelfvertrouwen en een grotere durf ontwikkelen. Ze krijgen vertrouwen in zichzelf. Ze worden ook zelfstandiger wat dan weer belangrijk is voor het probleemoplossend denken. De derde doelstelling is *'de sociale ontwikkeling.'* Muzische grondhouding gebeurt altijd in groep, waardoor de kinderen leren samenwerken met anderen. Zo leren kinderen ook communiceren met elkaar. Tot slot is de laatste en vierde doelstelling de *'expressieve vaardigheden.'* De kinderen leren zich hierin te uiten door middel van verschillende expressievormen en ze leren verschillende expressievormen kennen en hanteren.

1.4 Creativiteit in de kunsteducatie

In een boek rond kunst en cultuureducatie van Brigitte Dekeyzer (Dekeyzer, 2010) vinden we het volgende citaat van creativiteit.

"De essentie van creativiteit is niet het ontdekken van iets nieuws. Het ontdekken van iets nieuws is de essentie van originaliteit. Alleen streven naar originaliteit is bovendien één van de beste manieren om de creativiteit te doden. Als je als leerkracht steeds ingaat op de originele ideeën, dan leg je voor veel anderen de lat veel te hoog. De essentie van creativiteit is de mogelijkheid om zelf te ontdekken." (De veerman, 2010)

Voor ons maakt dat ook haar standpunt duidelijk omtrent creativiteit en originaliteit. Dit kan dan weer gelinkt worden aan de onderwijsvisies. Je mag volgens haar de nadruk niet leggen op 'nieuwe dingen' ontdekken. Creativiteit ontwikkelen is op zich al een heel belangrijke stap.

Om creativiteit uit te lokken bij kinderen kun je beroep doen op drie begrippen. Deze zijn associatie, provocatie en bisociatie.

- **Associatie:** je hoort een woord en je linkt er een ander woord aan. Je hoort bijvoorbeeld een woord en het eerste woord dat daarna in je opkomt schrijf je op. Bijvoorbeeld:
Boom – hout – kast – sok- schoen – koud – regen- nat – droog – handdoek.
Zo kom je van het woord 'boom' tot het woord 'handdoek' in tien woorden.
- **Provocatie:** Je combineert twee ideeën tot een nieuw idee. *Bijvoorbeeld: hoe kan je de afwas doen met een handborstel?*
- **Bisociatie:** Uit twee groeperingen van voorwerpen haal je twee begrippen. Tussen die twee begrippen zoek je een gemeenschappelijk iets. Bijvoorbeeld:
Keukentoeestellen en de slaapkamer
Oven en bed
Allebei warm.

Naast de drie begrippen hebben we ook nog vier niveaus. Deze vier niveaus zijn het cognitieve, emotionele, sociale en technische niveau. (departement onderwijs, 2002)

Het cognitieve niveau bevat drie elementen. Ten eerste het waarnemen van situaties. Ten tweede het creatief denken en tot slot het gebruik maken van ideeën. In dit niveau leren kinderen elementen registreren, grondig waar te nemen en ordeningen te doorbreken. Daarnaast is dit ook de fase waarin ze leren om flexibel te zijn maar ook om elementen te herdefiniëren. Dat betekent dan weer

dat ze leren spelen in de verbeelding met een element uit de context. Op die manier maken ze er iets nieuws van. Ze vergroten bijvoorbeeld het voorwerp, veranderen het gebruik of combineren het. Een spel hierbinnen kan bijvoorbeeld zijn dat je voorwerpen uitdeelt aan de kinderen en ze een nieuwe functie laat geven. Zo wordt een Cd-schijfje een verrekijker en een schop wordt een zwaard.

Binnen de emotionele ontwikkeling leren we onze gedachten, gevoelens en verlangens kennen. Zo leren we onze eigen identiteit en persoonlijkheid ontwikkelen. We moeten deze binnenkant van onszelf kunnen accepteren door voldoende zelfvertrouwen en zelfzekerheid te ontwikkelen. Zo creëren we de nodige durf om bepaalde ervaringen tot uiting te brengen. De grootste oorzaak dat kinderen bepaalde zaken niet durven is de faalangst. Deze faalangst wordt vaak veroorzaakt door Self-fulfilling prophecy. Dit is een vicieuze cirkel met gedachten die we hebben over onszelf. Een voorbeeld hierbinnen kan zijn: *Een leerkracht blijft maar herhalen tegen een kleuter dat hij slordig werkt en niet mooi kan schilderen. Deze kleuter krijgt vervolgens een soort schrik om nog te schilderen in de klas. De volgende keer dat hij gaat schilderen gaat hij al veel onnauwkeuriger en slordiger te werk gaan, waardoor het weer 'slordig' zal overkomen. De angst van de kleuter wordt opnieuw bevestigd.* Hieruit kan je afleiden dat het van groot belang is om de kleuters positief te bevestigen en de nadruk en het doel niet te leggen op 'mooi' en 'niet mooi' maar op het proces.

Op het sociale niveau leren de kinderen rekening te houden met de opvattingen en wensen van anderen. Zo leren we in muzische activiteiten om ons democratisch op te stellen. De leerlingen leren zo ook communicatievaardigheden zoals: feedback geven aan elkaar, goede zinsbouw, vragen stellen, ...

Het laatste niveau, tot slot, is de technische dimensie. In deze dimensie leren de kinderen de mogelijkheden en de beperkingen van de verschillende expressievormen.

Conclusie

De centrale uitgangspunten bij zowel muzische grondhouding als bij creativiteit zijn dat de kinderen de kans krijgen om ervaringen en gevoelens uit te drukken. Dit gebeurt op een actieve manier. Muzische grondhouding gaat er ook vanuit dat kinderen meer leren en onthouden door iets zelf te doen. Dat heeft ook weer te maken met het actief zijn. Zowel de visie van muzische grondhouding als creativiteit, zijn ervan overtuigd dat je het impressie-expressiemodel moet gebruiken. Kinderen moeten eerst een impressie opdoen vooraleer ze naar expressie kunnen gaan. Muzische grondhouding moet je dan ook vakoverschrijdend zien. Het moet in meerdere vakken aan bod kunnen komen anders werkt het niet.

Wij vinden muzische grondhouding belangrijk in de kleuterklas omdat het een deel van 'het begrijpen' van iets inhoudt. Wij zijn akkoord met de visie van muzische grondhouding dat de kinderen de kans krijgen om hun ervaringen en gevoelens te uiten door al doende bezig te zijn. Impressie en expressie is ook voor ons heel belangrijk. Je kan een kind niet iets laten creëren zonder het eerst prikkels en impressies te geven over datgene.

afbeelding 3: Kleuter kijkt uitgebreid naar één van de schilderijen op tafel

2. Herinneringseducatie

In het tweede deel gaan we wat dieper in op herinneringseducatie. Ook hier gingen we op zoek naar een definitie die de lading dekt. Daarnaast bespreken we wat herinneringseducatie in de klas nu precies is. We bespreken ook de toetssteen, een model dat ontworpen is om op een zinvolle manier aan herinneringseducatie te kunnen doen.

2.1 Definitie

Een definitie vonden we bij het BCH, het bijzonder comité voor herinneringseducatie. Het BCH werd opgericht als gevolg van een subsidie. Omdat veel leerkrachten niet wisten hoe ze herinneringseducatie moesten aanpakken, besliste de minister van onderwijs hiervoor een subsidie te geven, bij wijze van helpende hand. Met die subsidie is het BCH opgericht. Ze brengen de vier Vlaamse onderwijskoepels samen met de pedagogische verantwoordelijken van enkele instellingen die werken rond herinneringseducatie. Het BCH en hun visie kan een verrijking zijn omdat ze willen werken aan transparantie en ondersteuning. Met transparantie bedoelen ze een aanbod creëren door middel van websites en dergelijke. Daarnaast willen ze ook vooral de leraar ondersteunen en helpen. Dat doen ze door praktische tips en goede voorbeelden aan te geven. Hun definitie van herinneringseducatie kan je hieronder lezen.

'herinneringseducatie is het werken aan een houding van actief respect in de huidige maatschappij, vanuit de collectieve herinnering aan menselijk leed dat veroorzaakt is door menselijke gedragingen als oorlog, intolerantie of uitbuiting en dat niet vergeten mag worden.' (bijzonder comité voor herinneringseducatie.)

Ten eerste is het doel van herinneringseducatie niet om de geschiedenis en het verleden te begrijpen, maar vooral om de fouten uit de geschiedenis te ontdekken en daar dan ook iets vanuit te leren, zodat het in de toekomst beter kan. Een ander belangrijk doel dat ook voorop staat, is een houding van respect hanteren. We moeten de kinderen van nu kunnen bijbrengen dat ze respect moeten hebben voor ieder persoon, ongeacht zijn afkomst, seksuele geaardheid en levensbeschouwing. Daarnaast moet vanuit een actief respect gehandeld worden. Dat betekent actief optreden tegen respectloosheid in de maatschappij.

Ten tweede slaat het begrip collectief op het herinneren van een bepaalde gebeurtenis. Zo kan je zeggen dat de Eerste Wereldoorlog invloed heeft gehad op verschillende maatschappijen en gemeenschappen. Het was geen geïsoleerde gebeurtenis, veel mensen van over de hele wereld hebben eronder geleden. Het is wel belangrijk om tijdens de herinneringseducatie niet enkel de negatieve verhalen naar boven te halen, maar ook de positieve.

Tot slot vallen onder herinneringseducatie alle gebeurtenissen die onder de noemer oorlog, intolerantie en uitbuiting vallen. Er zijn ook heel wat gebeurtenissen te vinden in de geschiedenis die wel menselijk leed veroorzaakt hebben, maar niet aan bod komen in herinneringseducatie. Dit kunnen natuurrampen, historische moorden enzoverder zijn. De reden daarvoor is dat ze niet tot de drie categorieën van herinneringseducatie behoren.

2.2 Herinneringseducatie in de klas

Uit onderzoek blijkt dat kinderen een zekere basiskennis, een aantal vaardigheden en een zekere emotionele rijpheid moeten hebben om aan herinneringseducatie te kunnen doen.

Daarnaast is het belangrijk dat de leerkracht zijn leerlingen een engagement en een boodschap meegeeft. Dat kan niet als herinneringseducatie slechts in één vak aan bod komt. Het is dus heel belangrijk om het over meerdere 'vakken' en 'onderdelen' te gaan spreiden. Zo krijg je ook een brede kennis over de gebeurtenis.

2.2.1. De toetssteen

De toetssteen is een handleiding waarop je als leerkracht of educatief medewerker een beroep kan doen. Het staat vol tips voor een goede les herinneringseducatie. Omdat de meeste gelden voor het secundair onderwijs, hebben wij er diegene uitgehaald die ons ook haalbaar en bruikbaar lijken voor een activiteit in het kleuteronderwijs.

De toetssteen steunt op drie aspecten. Deze zijn kennis en inzichten, empathie en verbondenheid en reflectie en actie.

Kennis en inzichten vormt de basis. Zonder die basis kan je niet verder werken aan de andere twee aspecten. Ten eerste betekent dit dat je inzichten moet hebben in de historische context. Enkele tips hierbinnen zijn dat je de juiste begrippen moet hanteren en ook de betekenis daarvan moet kennen (*niet elke massamoord is een genocide*). Een tweede tip is om specialisten te gebruiken. Soms is zelfs de waarheid van historische boeken ietwat twijfelachtig. Er bestaan veel historische boeken en films die allemaal andere zaken gaan benadrukken. Daarom is het belangrijk eens een persoon te contacteren. Er zijn heel veel archieven en musea waar je zo een specialisten kan vinden (*bijvoorbeeld In Flanders Field Museum*). Daarnaast bieden historische films vaak een meerwaarde in een les. Ten tweede moet je ook letten op de processen en de mechanismen. Je moet kijken naar de gewone mensen en je afvragen hoe een doorsnee mens bijvoorbeeld in staat was tot zo een gruwelijke daden. Het is van belang om ook de andere kant van het verhaal te bekijken. Geschiedenis is vaak genoteerd door de overwinnaars. Net daarom is het een leuke meerwaarde als je voor je les een beroep kan doen op een ooggetuige. Uiteraard is dit niet meer mogelijk voor alle gebeurtenissen. Wees je bewust van de historische plaatsen die er bestaan. Het is leerrijk om die eens met je leerlingen te gaan bezoeken. Uiteraard gelden ook hier specifieke tips zoals het op voorhand bezoeken, weten wat je wil bereiken, enzoverder. Ten derde is het belangrijk om oog te hebben voor een zekere 'historische empathie'. Dat zijn de referentiekaders. Tot slot zijn er de hoopvolle verhalen. Het is belangrijk om ook optimistische verhalen te gebruiken en niet enkel de negatieve en afschuwelijke verhalen. Maar wees je bewust van de nuances. Oorlog heeft ook geen happy-end.

Empathie en verbondenheid vormen het tweede aspect. Een eerste tip hierbinnen kan zijn, zoals bij de referentiekaders, dat je oog hebt voor historische empathie. Daarmee bedoelen ze niet de kinderen zich laten verplaatsen in een historisch personage, maar dat je bewijsmaterialen en spullen uit die tijd onderzoeken en bekijken. Het bestaat in feite uit twee onderdelen. Het cognitieve component en het affectieve component. Het cognitieve component is het begrijpen van de

gevoelens en het affectieve is het meevoelen met die gevoelens. Een volgende tip die ze aanbrengen is rekening te houden met je doelgroep. Met jonge kinderen werk je best rond één individu. Zo is het gemakkelijk om te 'volgen' voor hen en dat personage te begrijpen. De doelgroep bepaalt ook het perspectief. Zo werk je met lagere schoolkinderen best rond de slachtoffers. Met ouderen kan je dan al eens werken rond de ouders. Je moet je als leerkracht ook altijd bewust zijn van je doelgroep, vooral als je werkt met een multiculturele doelgroep. Je moet beseffen dat iedere cultuur er een andere visie op heeft. Hiermee moet je rekening houden met de gevoelens van de leerlingen en bepaalde gebeurtenissen niet echt laten beleven. Zo creëer je stereotypen over bepaalde gebeurtenissen en personen en worden de leerlingen veel te sterk emotioneel betrokken. Daardoor gaan de kinderen een afweermechanisme opbouwen en gaan ze zich afzetten tegen de herinneringseducatie. Bij de herinneringseducatie moet je altijd nadenken welke boodschap je wil meegeven aan je leerlingen.

Afbeelding 4: Rémi, het hoofdpersonage

Tot slot is er het aspect van **reflectie en actie**. Met herinneringseducatie kan je waarden en normen bijbrengen bij de leerlingen. Zo kan je ze leren kritischer na te denken over bepaalde gebeurtenissen, hun mening te uiten en respect te hebben voor de diversiteit. Je mag ook niet moraliserend werken. Dan bestaat het gevaar dat de kinderen zullen afhaken. Je moet hen de attitudes bijbrengen aan de hand van een historische kennis. In de handleiding van de toetssteen zijn dan ook enkele reflectievragen terug te vinden per onderdeel, zodat je als leerkracht ook actief kan reflecteren op de gegeven lessen of de lessen die je zal geven.

2.2.2. Actief respect bij kinderen

Bij herinneringseducatie is het belangrijk dat de kleuters een houding aannemen van actief respect. Maar kan een derde kleuter zich al voldoende inleven in een andere leven en in personen van nu en personen van 100 jaar geleden? Volgens het artikel: "Ik en de anderen." Is het belangrijk om te weten dat kleuters egocentrisch zijn ingesteld. Ze bekijken de wereld vanuit hun eigen standpunt en kunnen zich dan ook zeer moeilijk inleven in de gevoelens en gedachten van anderen. Volgens het artikel brokkelt deze egocentrische gedachten af rond een leeftijd van 6 jaar. Deze kleuters beseffen dat ze niet alleen rondlopen op de wereld en dat ze mensen nodig hebben in hun leven. Hierbij zijn leeftijdsgenoten zeer belangrijk. Ze bouwen vriendschappen op en zo leren ze zich in te leven in anderen en elkaar te respecteren. De kleuters zullen na verloop van tijd zich beter kunnen inleven in de gevoelens en gedachten van anderen, maar daarbij is het wel belangrijk dat de kleuters hun eigen gevoelens kunnen herkennen en verwoorden vooraleer ze dit kunnen doen bij anderen.

Kunnen de kleuters zich nu inleven in een kleuter die leeft tijdens de Eerste Wereldoorlog? Hiervoor zijn we informatie gaan opzoeken in Bokrijk en hebben hier een aantal ideeën uit gehaald. Eerst en vooral vertellen zij dat je moet werken met verhalen/ personages die een concrete link hebben met de leefwereld van de kleuters. Een verhaal zorgt ervoor dat de kleuters zich beter kunnen inleven omdat er tijdens een verhaal al vaak de gevoelens worden verwoord of weergegeven door de mimiek van de leerkracht. Ten tweede kunnen spelletjes ervoor zorgen dat de kleuters gemakkelijker terug kunnen keren in de tijd en zich beter kunnen inleven. Deze spelletjes zorgen ervoor dat de kleuters het echt gaan beleven wat voor hen belangrijk is. Tot slot is het belangrijk dat een kleuter zelf iets

mag ontdekken, beleven. Ze zullen dit veel beter onthouden en zullen ze ook meer recept krijgen voor oude materialen, oude spullen, oude verhalen...

Conclusie

De definitie van herinneringseducatie gaat uit van een houding van actief respect. Daar zijn we mee akkoord. Het is niet de bedoeling om de anderen te gaan vernederen en in het belachelijke te trekken. Je moet respectvol omgaan met het verleden van anderen en dat in zijn waarde laten.

Herinneringseducatie stelt evenwel als uitgangspunt dat kinderen een zekere basiskennis en emotionele rijpheid moeten hebben om aan herinneringseducatie te kunnen doen. Hierover hebben we wel onze bedenkingen. Kleuters zijn namelijk nog niet emotioneel rijp en hebben ook geen volledige basiskennis over het verleden. Dat wil volgens ons echter niet zeggen dat het onmogelijk is om rond Wereldoorlog I te werken in de kleuterklas. We vinden dat je dan moet beseffen dat je niet als doel moet stellen dat de kleuters de geschiedenis kennen en begrijpen. Je kan je focus op andere zaken gaan leggen. Deze kunnen bijvoorbeeld het beleven, spelen, ontdekken, ... zijn. Je moet het niveau gewoon aanpassen naar de kleuters toe en van hen geen dingen verwachten die volgens hun emotionele rijpheid niet mogelijk zijn. Aangezien 6-jarigen hun egocentrische wereld afbrokkelt en hun wel kunnen beginnen inleven is het goed om te werken met een verhaal.

3. De Eerste Wereldoorlog

Tot slot gaan we wat dieper in op de Eerste Wereldoorlog zelf. We bespreken eerst de kinderen in de Eerste Wereldoorlog om vervolgens over te schakelen naar de kunst. We bespreken hierbij de verschillende kunstvormen zoals beeldhouwkunst, schilderkunst, muziek en dichtkunst.

3.1 Kinderen in de Eerste Wereldoorlog

Ook voor kinderen was de Eerste Wereldoorlog een ingrijpende gebeurtenis. Dit zowel op vlak van thuissituatie, school, eten als ontspanningsmogelijkheden. Veel kinderen woonden in een oorlogsgebied, zagen de soldaten dagelijks passeren of werden zelf het slachtoffer van het vele geweld. Het feit dat veel kinderen hun vader en broers zagen vertrekken naar het front maakte de thuissituatie ook niet gemakkelijker. Bij de kinderen heerste een grote angst en onzekerheid. Dit omdat ze niet wisten wat er zou gebeuren en of hun vader en broers wel zouden terugkeren van het front en wanneer dat dan zou gebeuren. Voor veel kinderen en ouders kwam het dan ook als een verrassing dat de oorlog tot kerstdag duurde. Hierdoor was kerstdag geen prettige feestdag. Ze konden het namelijk niet met het hele gezin gaan vieren. Kerstdag is een christelijke feestdag, een gemeenschappelijk geloof en kenmerk tussen al die verschillende soldaten en legers. Daardoor hebben ze ook een kleine 'wapenstilstand' gehouden, namelijk de kerstbestanden. Op die dag hebben de soldaten samen liedjes gezongen en hun kerstwensen aan elkaar gegeven. Zo hadden ze in barre tijden toch een 'fijne' kerst.

Doordat hun vader en broers vaak weg waren, moesten ook veel kinderen opeens thuis helpen met het huishouden en allerlei klusjes. Veel ontspanning kregen ze dan ook niet. In bezette gebieden hingen overal plakbrieven rond. Op deze plakbrieven stond wat de mensen zoal mochten en niet mochten. Zo mochten ze niet fietsen op de kasseien en mochten de kinderen ook niet voetballen. Hierdoor waren veel

Afbeelding 5: Plakbrief WO1

ontspanningsmogelijkheden en veel kinderen haalden dan ook kattenkwaad uit. Sommigen werden betrappt tijdens het uithalen van kattenkwaad. Daarbovenop werden ze door hun onschuldig uiterlijk vaak gebruikt voor het bespioneren van de vijand. Ze werden dan ook in de gevangenis geplaatst. Fietsen op de kasseien stond bijvoorbeeld gelijk aan zes dagen gevangenisstraf. In die gevangenis kregen de kinderen ook maar één kom soep per dag. Er waren uiteraard ook een aantal spelletjes die wel toegelaten waren. Veel kinderen waren dan ook heel creatief in het vinden van die spelletjes. Zo waren er veel die gingen spelen met kurken en muntjes, bij gebrek aan veel andere spullen om mee te spelen.

Ze hielpen ook mee om voedsel en brieven te smokkelen. Ze hadden immers een 'goed' en 'minder verdacht' voorkomen dan een volwassene. Zo waren ze ook vaak een bron van bescherming voor familieleden in het huis. Ze gingen dan ook vaak spullen gaan verkopen aan de soldaten. Dit konden bijvoorbeeld kauwgom of andere etenswaar. Zo hadden ze een zekere bron van inkomsten om zelf terug eten te gaan kopen. Tijdens de oorlog was er namelijk een grote voedselschaarste. De boeren hun landen en velden waren door de grote oorlog namelijk in grote mate vernield. Daarnaast namen Duitse soldaten en officieren ook veel eten af van de lokale bevolking. Per dorp kregen veel bewoners een aantal voedselbonnen waarmee ze dan ook brood en vlees konden gaan halen. Meestal waren het ook de kinderen die dit deden. Veel scholen maakten ook soep om uit te delen aan de inwoners.

In bezette gebieden werden schoolgebouwen vaak opgeëist door Duitse soldaten. Ze waren immers het perfecte gebouw voor een soldatenkwartier of een hospitaal. Hierdoor waren de kinderen hun schoolgebouw kwijt en moest de school op zoek naar andere, nieuwe locaties. Soms werd er les gegeven in cafés, magazijnen, fabrieken en op zolders. Door het plotse tekort van schoolgebouwen was het vaak een noodzaak om gemengd onderwijs te gaan geven. Jongens en meisjes moesten nu voor de eerste maal samen naar school. Andere scholen losten het op door de jongens in de voormiddag te laten komen en de meisjes in de namiddag. Zo hadden de gezinnen thuis ook een extra werkkraft voor een halve dag. Officieel werd er in 1914 een leerplicht ingevoerd tot 14 jaar. In de praktijk was dit echter dikwijls niet het geval. De jongens bleven vaak thuis voor extra werkkraft of om geld te verdienen. Doordat veel vrouwen en zusters moesten gaan werken als verpleegsters in het ziekenhuis was er ook een tekort aan leerkrachten. Een gevolg was dan ook dat de vakanties gepland werden naargelang het voor de inwoners en leerkrachten het best uitkwam. De school werd bijvoorbeeld vaak gesloten in de winter omdat zo veel kolen werden uitgespaard. Veel kinderen vluchtten ook weg uit de oorlog en werden door hun ouders naar kolonies gestuurd in Frankrijk en Zwitserland.

De oorlog was ook merkbaar in de drukkunst. Zo werden er aanpassingen gedaan in de school-en leesboeken van de kinderen. De kinderen hadden op school nu 'vernieuwde' liedjesboeken. In deze boeken stonden liedjes met een nieuwe patriottische tekst op een bekende melodie. Daarnaast hadden ze nu als ontspanningsmogelijkheid ook kleurboeken met afbeeldingen van Belgische soldaten. In de leesboeken werden oorlogsverhalen verteld. De kinderen werden aangeleerd dat vechten tegen de vijand een deugd was. Dat het iets goeds was waarmee je je land diende. Zo is er ook een verhaal, dat veel in de boeken voorkwam, van een jongen die verplicht werd door Duitse soldaten om een gewonde Franse soldaat neer te schieten. In de plaats dat die jongen dat doet schiet hij de Duitse soldaten en officier neer. Geweld wordt dus verheerlijkt. De verhalen gingen over

jonge helden en moedigden de kinderen aan om ook soldaat te worden. Zo waren er veel kinderen van twaalf jaar die vrijwillig soldaat werden.

Duitsland en Frankrijk hadden wel elk een heel andere visie op deze verhalen. Duitsland was van mening dat je kinderen de feiten van de oorlog moest weergeven. Frankrijk vond dat je de emotionele kant op moest gaan. In Duitse kinderboeken vind je dus vooral 'technische' zaken zoals de werking van een kanon. In Frankrijk vind je dan die verheerlijking. In wezen had België niet zoveel tijdschriften. Belgische tijdschriften vielen onder de Duitse censuur, wat de kwaliteit beperkte. België importeerde dus vooral vanuit Frankrijk. Daarnaast verschenen er ook veel afbeeldingen van kinderen in de pers. Een foto van een kind tegenkomen in de tijdschriften was niet meer uitzonderlijk. In bijna alle tijdschriften werd België opgehemeld. België was namelijk voor veel landen het 'onschuldige' slachtoffer van de oorlog. Zij waren namelijk het neutrale land, waar toch zware gevechten plaatsvonden. Deze verheerlijking van België was ook duidelijk te zien in de leesboeken en strips van kinderen.

3.2 Dieren in de oorlog

Kinderen zien honden, katten en kanaries als huisdieren, maar in de Eerste Wereldoorlog hadden ze een heel belangrijke functie.

Honden hadden in de Eerste Wereldoorlog veel verschillende functies. Zo werden ze gebruikt om karren en machinegeweren vooruit te trekken. Anderen waren dan weer ambulancehonden die gewonde soldaten naar het hospitaal moesten brengen en tenslotte werden ze ook gebruikt om militaire boodschappen over te brengen. Gloeiwormen werden dan weer gebruikt als zaklampen. Ze werden in een glazen pot gestopt en zo konden de soldaten in de loopgraven gemakkelijk kaartlezen. De kanarievogel werd gebruikt om gas op te sporen. Tot slot was de postduif ook een belangrijk dier in de oorlog. Zo was er eens een postduif die 200 soldaten hun leven gered heeft. De soldaten werden aangevallen door hun eigen leger. Cher ami, de postduif, heeft toen 35km in 25 minuten gevlogen om de hoofdpst de juiste coördinaten te kunnen geven.

Afbeelding 6: Cher ami

Dieren werden ook vaak gebruikt als mascotte tijdens de Eerste Wereldoorlog. 'Mascotte' komt van het provinciale woord masco. Dat betekent heks maar ook 'iets dat geluk brengt.' Zo werden er een aantal dieren ook geluksbrengers. Dat zijn honden, antilopen, apen, konijnen, Deze dieren werden dan ook meegenomen naar het front. Hieruit is ook het wereldbekende, en vooral voor de kinderen, verhaal van Winnie the Pooh ontstaan.

Winnie the Pooh was een Canadees beertje dat werd meegenomen uit Winnipeg, Canada. Toen de Canadezen aankwamen in Groot-Brittannië moesten ze het beertje achterlaten in de dierentuin van Londen. Later heeft de Britse auteur A.A. Milne hierover twee boeken geschreven.

3.3 Kunst in de Eerste Wereldoorlog

3.2.1. De schilderkunst

Veel kunstenaars hebben de oorlog actief of passief beleefd. De meesten hebben meegevochten aan het front waardoor ze vaak traumatische ervaringen hebben opgedaan. Deze ervaringen verwerkten ze dan ook in de schilderkunst. Deze stromingen zoals als het kubisme, futurisme,... bestonden al een lange tijd voor de oorlog. Volgens Simon Augustyn, student geschiedenis, zijn de

Afbeelding 7: Paul Nash- The mule track 1918

veranderingen in de kunst een evolutie van jaren. Deze stromingen bestonden al van begin jaren negentig en zijn door de Eerste Wereldoorlog alleen maar versterkt.

Wat nog een belangrijke rol speelde bij deze veranderingen was de opkomst van de fotografie. Vele frontfotografen hebben vaak gruwelijke foto's genomen tijdens de oorlog. Die foto's zijn echter nooit verschenen in de krant omdat er een censuur was op deze foto's. Ze waren zo gruwelijk dat ze een negatieve invloed op de burgers en de soldaten hadden. De foto's zorgden er immers voor dat de moed nog verder in de schoenen wegzonk. Het realisme kreeg hierdoor een minder belangrijke rol omdat het voor de soldaten gemakkelijker was om een foto te nemen dan een schilderij te maken.

Toch waren er een aantal frontkunstenaars zoals Dix. Dix vocht mee tijdens de oorlog, hij was onderofficier. Hij maakte tijdens de oorlog schetsen met potlood en houtskool. De middelen waren namelijk beperkt en hij beschikte niet over penselen en verf. Na de oorlog heeft hij zijn schetsen verwerkt in nieuwe schilderijen. Een bekend schilderij van Dix is 'loopgraven'. (Het modernisme: Otto Dix) Veel kunstenaars gingen zo tewerk. Zo werden veel schilderijen pas na de oorlog gemaakt. Doordat veel kunstenaars de oorlog echt hebben meegemaakt en gezien, kwam er een evolutie in de schilderkunst. Kunstenaars schilderden hun ervaringen en gedachten neer op doek om zo deze traumatische ervaringen te verwerken. Tijdens de oorlog bloeide de avant-garde open.

Avant-garde betekent een nieuwe generatie kunstenaars die experimenteren met nieuwe vormen van kunst. Zowel beeldende kunst, schilderkunst, muziek, poëzie,... De avant-gardisten experimenteerden met kunstvormen die door hun voorgangers werden afgewezen, ze luisterden hier niet naar en deden hun eigen ding. De avant-garde bloeide al voor 1914 (Jacobs, 2013). De oorlog gaf enkel een sterke impuls om nog helemaal open te bloeien. Zoals eerder vermeld is de avant-garde een verzamelnaam. Onder de avant-garde zitten volgende onderdelen: dadaïsme, futurisme, expressionisme, kubisme.... We zullen een aantal onderdelen van avant-garde bespreken in de volgende stukken.

Camouflage: Als eerste hebben we de camouflage. Deze kunstvorm werd gebruikt voor militaire doeleinden. Vrachtwagens, auto's, kleren... werden beschilderd met verschillende kleuren zodat de soldaten minder zouden opvallen in hun omgeving.

Afbeelding 8: Helm in camouflage

Dadaïsme: De tweede kunstvorm ontstond tijdens de oorlog. Het dadaïsme is een kunstvorm die maar een korte tijd heeft bestaan. Dit komt omdat deze kunstvorm de algemene standaardkunst afwees en zich keerde tegen de waarden en normen van deze tijd. Deze schilderijen werden dan ook vaak geweigerd op tentoonstellingen. Het dadaïsme is tot stand gekomen omdat de kunstenaars ontgoocheld waren in de oorlog. De Eerste Wereldoorlog staat gekenmerkt als een loopgravenoorlog, de kunstenaars spotten dan ook vaak met deze oorlog

en gebruikten vaak humor en ironie. Typerend voor deze kunstvorm is dat de kunstenaars voorwerpen gebruiken die al bestaan maar deze op een andere manier gebruiken. Een gekende kunstenaar van het dadaïsme is Marcel Duchamp.

Expressionisme/ impressionisme: De derde kunstvorm is het expressionisme. Het impressionisme is de stroming gekend om zijn weergave van de werkelijkheid. Maar tijdens de oorlog was dit minder belangrijk en zo kwam het expressionisme nog meer tot stand. Het expressionisme bestond al een lange tijd voor de oorlog en bleef ook bestaan tot voor de Tweede Wereldoorlog. Typerend voor deze kunstvorm is dat de kunstenaars hun gevoelens, gedachten, ervaringen... in hun schilderijen weergeven. Veel kunstenaars die de oorlog meemaakten, verwerkten al hun ervaringen in de schilderkunst. Bij deze kunstvorm gebruikten de schilders veel kleuren, dit om hun gevoelens uit te drukken. Een bekende schilder is Paul Klee. Hij had tijdens de oorlog een kantoorbaan aan het vliegveld. Tijdens zijn job schilderde hij veel. Hij schilderde bovendien op een sprookjesachtige wijze. (Van Hove, 2013) Hij gebruikte gemaakt van gebogen lijnen en kleurrijke vakjes. Hij is één van de weinige expressionisten die geen heftige emoties weergaf in zijn schilderijen, geen kritiek gaf op de maatschappij en niet aan verheerlijking deed. Klee gebruikte meer speelsheid, lichtheid en humor in zijn werken. Hieruit leiden we af dat het expressionisme een ruime kunstvorm is waar geen wetten aanwezig zijn.

Het expressionisme is anders dan het dadaïsme omdat bij het dadaïsme meer gekende voorwerpen en vormen aan bod komen. Zoals bij het schilderij van Marcel Duchamp zie een beschilderde wc-pot, terwijl in de schilderijen van Klee geen bestaande voorwerpen te herkennen zijn. Hier maken de schilders meer gebruik van hun fantasie.

Kubisme: De laatste kunstvorm die we zullen bespreken is het kubisme. Het kubisme bestond al een lange tijd voor de oorlog. Het woord kubisme is afgeleid van het Latijns woord Cubus dat dobbelsteen betekent. Hiermee willen ze aantonen dat deze kunstenaars vaak vormen gebruikten in hun schilderijen zoals kubussen, bollen, kegels.... De natuur werd dan vaak voorgesteld in allerlei vormen en figuren. De kubisten vereenvoudigden alles en kleur was in het begin niet zo belangrijk. Er werden vooral donkere kleuren gebruikt, pas later gebruikten ze ook felle en verschillende kleuren. Het kubisme heeft een grote invloed gehad op andere kunstvormen zoals het dadaïsme, futurisme... De kunstenaars van deze kunstvorm hebben de mensen anders leren kijken naar schilderijen. Een belangrijke kunstenaar in deze kunstvorm is Pablo Picasso. Hij maakte vele kubistische schilderijen zoals het Portret. In dit schilderij zie je duidelijk dat kleur nog niet belangrijk was. Hij gebruikte slechts een aantal kleuren en deze kleuren zijn allemaal grijs van tint. Het kubisme is helemaal anders dan het expressionisme. Bij het kubisme spelen gevoelens en ervaringen geen grote rol!

3.2.2. De beeldhouwkunst

Als je het hebt over de beeldhouwkunst in de oorlog, dan gaat het voornamelijk rond 'de herdenkingsmonumenten' van die Eerste Wereldoorlog. Sommige van volgende namen doen dan misschien ook een belletje rinkelen. Käthe Kollwitz, Leonard De Visch, Wilhelm Lehmbuck en Franz von Stuck zijn slechts enkele van de vele beeldhouwers die een beeldhouwwerk maakten tijdens de oorlog of na de oorlog bij wijze van herdenking.

Käthe Kollwitz haar werk 'het treurend ouderpaar' is een wereldberoemd werk. Ze was een Duitse grafische kunstenaar en beeldhouwster. Ze had ook twee zonen, waarvan er één sneuvelde in de Eerste Wereldoorlog. Ze maakte dan ook een gedenksteen voor haar zoon. Na 1919 begon ze vooral met de oorlogsellende te tonen in haar werk. Tenslotte kwam in 1931 het wereldberoemde werk 'het treurend ouderpaar.'

Als je deze werken vergelijkt met een werk van nu, zie je veel verschil. Natuurlijk zal je nu nog altijd kunstenaars vinden die het realisme hanteren in hun werken. Niettegenstaande leggen we hier het verschil even uit tussen de abstracte kunst en de herdenkingsmonumenten. Want zowel in de abstracte kunst als in de herdenkingsmonumenten is er plaats voor het tonen van emoties. Alleen gaan ze er op een heel andere manier mee om. Bij een oorlogsgedenkteken staat er ergens een zekere 'eenvoud' centraal. De uitdrukking van emotie komt ook veel sterker tot uiting. De werkelijkheid wordt tot in de kleinste details nageemaakt. In abstracte kunst brengt de kunstenaar dan vooral emotie en dergelijke over door louter gebruik te maken van vorm en kleur. Ze zien compleet af van de zichtbare werkelijkheid. Als je de oorlogsmonumenten dan ook uitgebreid bekijkt, zie je vooral de harde realiteit. Je ziet het leed van de ouders en slachtoffers. Daarnaast hebben ze ook de 'heldhaftige' beelden. Ze beelden dappere soldaten uit die strijden voor het vaderland, met vaak ook de namen van de slachtoffers. Iedere kunstenaar had zijn eigen kijk, visie en rol in die tijd. Zo beeldde Käthe oorlogsleed uit, omdat ze zelf verdriet had. Leonard had de wereld van het krijgsgevangenschap meegemaakt en Franz Von Stuck was ook al zijn hele leven bekend met het begrip oorlog. Zijn werk kan je nu ook zien in de tentoonstelling 'die avantgarden im kampf' in Bonn.

3.2.3. Dichtkunst

Naast veel andere soorten kunstenaars waren dichters ook degene die vaak de oorlog van kortbij meemaakten. Ze waren toeschouwer, soldaat of slachtoffer. Veel dichters hadden echter het voordeel dat zij hun ervaringen konden vormgeven in de vorm van een gedicht. De Eerste Wereldoorlog was dan ook een vruchtbare periode voor de dichtkunst. Er werd toen ook veel Vlaamse literatuur vertaald naar het Duits. Het was eigenlijk een poging om België en Duitsland dichterbij elkaar te brengen, maar het had nogal de vorm van pure machtspolitiek. (cesegoma, Ulrich Tiedau)

Dichters die in tijden van oorlog gedichten schreven over die oorlog worden ook weleens war poets genoemd. Een dichter die hierbij vaak genoemd wordt is Wilfred Edward Salter Owen. (Paul Halsall 1997) Hij was een Engels dichter en militair met schokkende en realistische oorlog poëzie. Zijn gedichten gingen vooral over de verschrikking van de loopgravenoorlog en gasaanvallen. Hij stierf op 4 november 1918, dus veel van zijn werk is pas gepubliceerd na zijn dood. Hij was een goede vriend van Siegfried Sassoon, een andere war poet. Ze leerden elkaar kennen in een oorlogshospitaal waar ze allebei werden behandeld voor shell shock. Sassoon had een grote invloed op zijn werk. Zo nam

Owen vooral de satire en realisme over. Daarnaast had je natuurlijk ook nog andere dichters zoals John McCrae. Zijn werk 'In Flanders Fields' is wereldberoemd.

Tot slot hebben we de hedendaagse dichter Tom Lanoye. Hij heeft veel buitenlandse werken van grote oorlogsdichters vertaald naar het Nederlands en uitgebracht in zijn dichtbundel. (Lanoye, 2005)

3.2.4. Muziek

Tijdens de Eerste Wereldoorlog werden er veel liederen gemaakt en gezongen. Dit was vooral om de moraal bij de soldaten en de burgers hoog te houden. De soldaten en burgers zongen liederen om hun verdriet, angsten, ongerustheid.... te verwerken. Aan het front waren er een aantal militaire muziekkapellen die achter het front liederen speelden voor de soldaten. Dit was om hun moraal hoog te houden en om hun moed in te spreken. Wanneer alle soldaten meezongen met een lied zorgde dit voor een saamenhorigheidsgevoel. De muzikanten hielpen mee, wanneer de soldaten vochten, als brancardiers. Zij zorgden dan voor de gewonden. Er waren ook een aantal soldaten die zelf liederen schreven tijdens de oorlog. Zo is het bekende lied: "Lili Marleen" ontstaan. Dit lied werd geschreven in 1915 door Hans Hamburger. Het lied is vooral populair geworden tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Ook keizers, koningen, dictators... schrijven vaak liederen. Dit waren de soldatenliederen. De schrijvers van de liederen zorgden ervoor dat de gruwel van de oorlog werd gecamoufleerd door de oorlog minder erg voor te stellen en door de soldaten als helden te verheerlijken. Toen de Amerikanen kwamen meevechten, veranderde ook de toon van de liederen (Geschiedenis 24) Soms werden er ook propaganda liederen gemaakt om soldaten te lokken om mee te vechten. De Amerikanen zongen dan eerder liederen om niet deel te nemen aan de oorlog. Ze voelden zich te trots om mee te vechten. Muziek werd in die tijd ook als ontspanning gezien, wanneer de mensen luisterden naar muziek vergaten ze even de oorlog. Hieruit leiden we af dat er veel verschillende manieren waren om muziek te interpreteren en te gebruiken. Zo gebruikten Duitse, Belgische... leiders liederen om soldaten te lokken en hun moed in te spreken terwijl de Amerikanen liederen zongen om niet mee te vechten.

Een gekend lied uit de oorlog is de Last Post. Dit lied wordt vaak gespeeld bij herinneringsmomenten. De Last Post werd geschreven voor Honoré Hendrickx en is een trompetsignaal die oorspronkelijk werd gespeeld na de afsluit van de dag. Na het spelen van dit lied ging men de posten gaan controleren. De Last Post wordt nog iedere dag gespeeld aan de Menenpoort in Ieper om 20u, dit gebeurt al sinds 1928. Men speelt dit lied om alle slachtoffers van de Eerste Wereldoorlog te herdenken.

Conclusie

Tijdens de oorlog hadden de kinderen het niet gemakkelijk. De oorlog was voor veel kinderen dan ook een tijd van angst en onzekerheid. Er veranderde heel veel. Zo konden sommige kinderen niet meer naar school of moesten ze samen met hun zus en broer naar de school. Een tweede verandering was dat kinderen in bezette gebieden werden gebruikt om aan spionage en smokkel te doen. Het was ook de tijd van de tijdschriften en de drukkunst. Er kwamen veel tijdschriften op de markt met veel foto's en verhalen. Dat trok zich door tot in de school-en leesboeken van de kinderen. Hierover hadden Duitsland en Frankrijk wel een andere visie. Frankrijk vond dat je het emotioneel moest spelen en kinderen details moest vertellen van de oorlog en het geweld moest verheerlijken, Duitsland vond dat je dat niet mocht doen en dat je de kinderen techniek moest bijbrengen. In die

boeken staat dan ook vooral de werking van bijvoorbeeld een kanon uitgelegd. Wij vinden dat er hier enkele goede elementen inzitten, die zeker een link kunnen vormen met de leefwereld van de kinderen van nu. Dit zijn bijvoorbeeld het schoolleven, huisdieren en gevoelens.

De oorlog heeft ook verschillende invloeden gehad op de kunstwereld. In die tijd had je mensen die meevochten, getuige of slachtoffer waren en degene die te kampen kregen met psychische stoornissen zoals shell shock. Dat zijn slechts enkele van de redenen waarom de kunst veranderde. In veel kunstvormen kwam het oorlogsleed centraal te staan. Zo waren er veel schilderijen, dichtwerken, liederen en beeldhouwwerken die dat leed gingen weerspiegelen. De mens had nood aan iets om zijn gevoelens te kunnen uiten.

In alle kunstvormen kwamen ook dezelfde kunststromingen naar voren, of toch ongeveer. Zo was op het begin van de oorlog het realisme heel populair, maar naarmate de oorlog vorderde kwam het abstracte en kubistische meer naar voor. Alleen de liederen en gedichten bleven ongeveer de hele oorlog hetzelfde. Ze weerspiegelden de waarheid en de feiten van de oorlog.

We vinden dan ook dat je alle kunstvormen actief kan gebruiken in een klassituatie om aan herinnerings- en kunsteducatie te gaan doen. Ze bieden allemaal een kans om ze actief te beleven en ontdekken.

Uit deze verschillende visies hebben we dan ook de aspecten uitgehaald die ons aanspraken en boeiden. Van daaruit werd onze onderzoeksvraag opgesteld. Deze luidt als volgt:

"Kunnen de kleuters zich inleven in de Eerste Wereldoorlog en de kunstvormen hierin als je als rode draad een kleuter van hun eigen leeftijd gebruikt?"

Praktisch deel

4. Onderzoeksvraag- en situatie

4.1. Onderzoeksvraag

Nadat we informatie hadden opgezocht rond kunsteducatie, herinneringseducatie en de Eerste Wereldoorlog, merkten we meermaals dat kinderen emotioneel rijp moeten zijn, vooraleer je aan herinneringseducatie in zijn puurste vorm kan doen. Een kind uit de derde kleuterklas is echter helemaal nog niet emotioneel rijp. De moeilijkheidsgraad in dit alles lag er volgens ons dan ook aan om de kleuters een 'actief respect' laten beleven. Ze kennen immers de oorlog niet en inleven in een dergelijke gebeurtenis is vaak moeilijk en kan zelfs gevaarlijk zijn. Je loopt immers altijd het risico een kleuter in de klas te hebben die ervan overtuigd is dat alles opnieuw zal gebeuren. Dus daar moet je rekening mee houden. We hebben er dan ook bewust voor gekozen om in ons proces te testen of kleuters die oorlog beter begrijpen/vatten, én er ook een zekere vorm van respect voor kunnen opbrengen, als er vertrokken wordt vanuit een kleuter van hun eigen leeftijd. We hebben daarom gezorgd voor de nodige links met de leefwereld van kleuters uit de derde kleuterklas. Onze onderzoeksvraag luidt als volgt:

“Kunnen kleuters zich inleven in de Eerste Wereldoorlog en de kunstvormen daarin, als de rode draad een kleuter van hun eigen leeftijd is?”

Ten eerste hebben we ons vooral gefocust op kunst. We hebben eigenlijk de kunst vervangen door alle muzische vakken. Zoals er ook in de visietekst werd vermeld, zijn alle muzische vakken een vorm van kunst. Beeld, drama, vers en muziek... zijn allemaal verschillende soorten kunstvormen die aan bod komen tijdens een spel.

Ten tweede hebben we gewerkt rond één bepaalde kleuter. Deze kleuter heet Rémi en leeft in Tielt tijdens de Eerste Wereldoorlog. Tielt was een bezet gebied waar de Duitsers de baas waren. Voor de kinderen die daar leefden zorgde dit voor veel veranderingen. We hebben er bewust voor gekozen om te werken rond één bepaalde kleuter, zodat de kinderen van de derde kleuterklas zich beter zouden kunnen inleven. Rémi leeft ook in Tielt, heeft dezelfde leeftijd, gaat naar school, heeft een hond en hobby's, maar er zijn ook zaken die hij minder graag doet. Dat zorgt ervoor dat de kleuters zich nog meer herkennen in Rémi.

Ten slotte zijn we op zoek gegaan naar informatie over kinderen tijdens de Eerste Wereldoorlog. Door veel informatie op te zoeken, hebben we een aantal links gevonden tussen de kinderen van tijdens de Eerste Wereldoorlog en die van nu. Zo hebben we een aantal brieven opgemaakt die een rode draad vormen voor kleuters. Rémi geeft telkens in een brief wat meer uitleg over het leven tijdens de Eerste Wereldoorlog. Deze brieven gaan over school, eten en drinken, speelgoed, monumenten en dieren. Allemaal zaken waar de kleuters van nu ook mee in aanraking komen.

In het volgend deel leggen we concreet uit hoe we te werk zijn gegaan om een antwoord te vinden op onze onderzoeksvraag.

4.2. Onderzoekssituatie

We hebben ons onderzoek uitgevoerd in Vrije Basisschool Heilige Familie in Tielt. De onderzoeksvraag is zo gemaakt dat deze niet gericht is op de stad Tielt. Dit omdat we een handleiding wilden creëren die in verschillende scholen en gemeenten kan toegepast en gebruikt worden. Het verhaal van Rémi speelt zich dan wel af in Tielt, maar andere scholen en gemeenten kunnen dit uiteraard heel gemakkelijk aanpassen.

We hebben ons project uitgevoerd in de derde kleuterklas. Dit omdat het thema oorlog een zeer delicaat thema is. Om dit onderwerp te kunnen uitwerken, moeten de kinderen al een zekere mate van emotionele ontwikkeling en denkontwikkeling bezitten. Kinderen uit de eerste en tweede kleuterklas zijn hier nog niet toe in staat. Kleuters uit de derde kleuterklas bezitten die eigenschappen wel al voor een stuk.

Het onderzoek werd uitgevoerd over de twee derde kleuterklassen. De ene klas telt 26 kinderen en de andere 27. In totaal zijn dit dus 53 kinderen. Uiteraard zal een leerkracht dit voornamelijk binnen de eigen klas organiseren.

5. Proces

5.1. Start van het proces

Eerst en vooral hebben we nagedacht over hoe we onze onderzoeksvraag gingen concretiseren. Hoe kunnen we er een antwoord vinden? We wouden dit op een speelse en leuke manier aan pakken. De Eerste Wereldoorlog is een thema waarbij je vaak praat over negatieve dingen zoals de dood, elkaar missen, honger.... Wij vonden dat er behalve dit zwaar thema ook iets moest zijn dat de kinderen kond motiveren om veel te weten te komen over de Eerste Wereldoorlog. Wij hebben daarvoor een muzisch spelbord gebruikt. De kleuters worden in de inleidende brief uitgenodigd om Rémi te helpen. Toen hij vluchtte verloor hij zijn familiefoto en toen hij even later terugkeerde om hem te zoeken, zag hij dat de foto kapot was. Rémi vraagt aan de kinderen om hem te helpen omdat hij eigenlijk niet goed is in puzzelen. Op het spelbord staan er 25 vakken, ieder vak heeft zijn eigen kleur. Zo heeft iedere kleur ook zijn eigen muzische activiteit, geel hoort bijvoorbeeld altijd bij beeld. De kinderen kunnen zo gemakkelijk ontdekken welke activiteit er zal volgen en welke activiteiten ze al hebben gedaan. Iedere keer wordt de pion verplaatst naar het juiste vak. Na iedere activiteit krijgen de kleuters een stuk van de puzzel. Deze puzzelstukken worden verzameld en op het einde van het project wordt de puzzel met de volledige klasgroep gemaakt. Meer uitleg over het spelbord kan ook worden gevonden in onze handleiding.

Vervolgens wilden we ook een duidelijke link vinden tussen het leven van een kleuter tijdens de Eerste Wereldoorlog en dat van de derde kleuters. Zo zijn we op zoek gegaan naar verhalen over kinderen die toen leefden. We hebben besloten om een nieuw verhaal te creëren. We wilden geen verhaal ontwikkelen met prenten zoals bij een standaard prentenboek, maar wilden iets anders, iets creatiever en iets ouder. Brieven schrijven in naam van een kleuter vonden we een goed idee. Deze brieven hebben we dan ook zeer oud laten lijken en in de ik- vorm geschreven. We dachten dat de kleuters zich ook veel beter zouden kunnen inleven als ze een verhaal hoorden van een kleuter die dit zelf schreef.

Ten laatste hebben we kunst vervangen door alle muzische vakken. Dit was een bewuste keuze omdat in het kleuteronderwijs vaak met deze muzische vakken gewerkt wordt. We vonden dit een goed idee omdat dit opnieuw zorgde voor een link met hun eigen leefwereld. Alle muzische vakken zijn de hobby's van Rémi. Er zijn veel kleuters die ook naar de muziekschool gaan, tekenen, schilderen, dansen... Alle muzische vakken zijn tevens ook allemaal kunstvormen.

5.2. Experimenteerweek

Tijdens de experimenteerweek hebben we een aantal activiteiten met een kleine groep kleuters uitgetest. We wilden vooral graag te weten komen of de kleuters de muzische vakken al onder de knie hadden en hoe ze hierop reageerden. We hebben ook het inleidend verhaal vertelt in de klas om zo te bekijken hoe de kleuters hierop reageerden, of ze zich goed konden inleven in het verhaal en of er eventuele aanpassingen moesten gebeuren.

5.2.1. Reflectie op de activiteiten

5.2.1.1. *Vers over ruzie en conflict.*

De kleuters luisterden aandachtig naar het vers. Na het versje begonnen ze spontaan veel dingen te vertellen. De meeste kleuters begrepen veel zinnen uit het versje niet, maar ze begrepen wel de essentie van het versje, namelijk ruzie maken. Het gesprek na het versje verliep zeer goed. Er kwamen heel veel ervaringen van de kleuters naar boven. De meesten hadden al eens ruzie gemaakt met hun broer, zus of ouders. Vaak ging dit over de eerste willen zijn, de baas willen zijn, enzoverder. Op het einde van het gesprek gaven ze eigen oplossingen om een ruzie bij te leggen. Deze waren: sorry zeggen, een hand geven, een knuffel geven, elkaar troosten, maar een enkele kleuter gaf ook aan dat de ander gelijk geven en zijn zin geven, ook een ruzie kan oplossen. Het slotmoment vonden de kleuters het leukst. De prenten waren herkenbare situaties en de kleuters begonnen spontaan verhalen te vertellen over gelijkaardige situaties die ze hadden meegemaakt. Het uitbeelden verliep wat moeilijker. De juiste mimiek aannemen was moeilijk voor sommigen. Toen er werd gevraagd in wat ze zich herkenden, kwamen heel veel verschillende zaken naar boven. Veel kleuters gaven aan zelf wel eens kinderen uit te lachen. Anderen gaven dan weer aan dat ze soms uitgelachen werden naar hun gevoel.

Wat verliep goed

Het concept op zich is goed want alle kinderen hebben wel eens ruzie gemaakt en kunnen er dan ook spontaan verhalen over vertellen. Ook het slotmoment met de prenten vonden ze leuk omdat het ging over herkenbare situaties. Het doel van het gesprek werd bereikt. De kleuters zijn er zich van bewust geworden dat iedereen ruzie maakt en ze hebben spontaan verteld hoe je een ruzie moet oplossen met iemand.

Wat kan beter

We denken dat het versje op zich iets te moeilijk is voor de kleuters. Sommige kleuters begrepen niet alles van wat er in het versje stond. Als het versje gemakkelijker zou zijn, zouden er misschien meer spontane reacties van de kinderen zelf komen.

De volgende keer zullen we eerst de prenten bespreken en daarna pas de prenten uitbeelden. We hebben ontdekt dat de kleuters de prenten op die manier beter begrijpen en dat ze zo sneller de juiste mimiek en houding gebruiken

5.2.1.2. Muziek: ritmiek

Tijdens de inleiding toonden we een prent van de klaproos. De kleuters zeiden spontaan dat dit een roos was, maar konden de specifieke naam niet geven. Ze waren wel zeer benieuwd om het verhaal dat erbij hoorde, te horen. Toen we de prent toonden van de Menenpoort was er een kleuter die dit al eens gezien had en hier zeer veel informatie over kon geven. De kleuters waren zeer benieuwd naar de betekenis hiervan. Toen we de kleuters naar The Last Post lieten luisteren zeiden ze spontaan dat ze een trompet hoorden. Toen we vroegen hoe ze zich hierbij voelden zei er een kleuter dat het precies klonk alsof de koning op bezoek komt. Een andere voelde er zich er droevig bij en een derde blij. Het snel en traag bewegen op muziek verliep zeer goed. De kleuters bewogen op het juiste ritme. We zagen dat de kleuters hier heel veel plezier in hadden. Vervolgens moesten ze zich inleven in een zaadje van een klaproos. We merkten dat de kleuters dit heel goed konden en er ook rustig van werden.

Wat verliep goed

De uitleg van de klaproos en de Menenpoort verliep goed. Ze konden zich ook inleven in het zaadje en goed snel en traag bewegen op muziek.

Wat kon beter

We merkten op dat er dieper moest worden ingegaan op het verhaal van de klaproos en dat er ook een betere link moest zijn met het verhaal van Rémi.

5.2.1.3. Inleidend verhaal – Mijn naam is Rémi

De kleuters waren zeer nieuwsgierig naar het verhaal van Rémi. Toen we de foto van Rémi toonden, kwamen er veel spontane reacties van de kleuters. Ze luisterden heel aandachtig naar het verhaal en vroegen ons tijdens het verhaal ook naar enkele concrete zaken over het leven van Rémi. Bovendien kwamen er na het verhaal veel spontane reacties. We zagen dat de kleuters gemotiveerd waren om nog meer te weten te komen over Rémi.

Wat is goed

We zagen dat de kleuters zich konden inleven in het leven van Rémi en dat ze benieuwd waren naar het leven van 100 jaar geleden. We merkten dat we de kleuters warm hadden gemaakt voor dit thema.

Wat kan beter

Om nog een grotere betrokkenheid van de kleuters te verkrijgen, moeten er nog meer concrete foto's van Rémi's familie worden getoond. Ook moeten er foto's van Tielt zelf getoond worden. Zo krijgen de kleuters een beter zicht op wat veranderde en wordt '100 jaar' iets concreter.

5.2.1.4. *Drama – standbeelden*

Het uitbeelden van de gevoelens verliep tijdens de inleiding zeer vlot. Sommige kleuters waren wel onwennig en keken dan ook veel naar elkaar. Veel kleuters vonden het ook moeilijk om boos te kijken en zich in te leven in die gevoelens. De tweede oefening was een handeling uitbeelden. Dit vonden de meeste kleuters heel moeilijk. Toen we zelf meededen lukte het ook bij de kleuters veel beter. Bij de derde oefening moesten ze opdrachten uitvoeren per twee. De kleuters waren het al meer gewoon en waren al losser geworden. Ze gebruikten dan ook meer hun fantasie en creativiteit. Tot slot hebben we prenten nagebootst. De kleuters mochten zelf vertellen wat ze zagen en gebruikten hiervoor hun fantasie.

Wat was goed

De opbouw van de activiteit was goed. We startten met eenvoudige opdrachten en gingen dan over naar moeilijkere. We zagen ook dat de kleuters losser werden waardoor de activiteit beter verliep. Het is ook positief dat de prenten op voorhand werden besproken, vooraleer ze werden uitgebeeld.

Wat kan beter

Er moet een betere link gemaakt worden met het verhaal van Rémi. Daarnaast moet er ook een beschouwende activiteit zijn, waarbij gebruik gemaakt wordt van echte standbeelden met veel emoties die de kleuters kunnen waarnemen.

5.2.1.5. *Beeld – experimenteren met kleuren*

Tijdens de inleiding toonden we twee verschillende schilderijen aan de kleuters en bespraken we deze uitvoerig. De kleuters mochten vertellen wat ze zagen op de twee schilderijen. Dat zorgde voor veel uiteenlopende antwoorden. Daarna mochten de kleuters een gevoelskaartje bij de schilderijen gaan leggen. Vrijwel alle kleuters gaven aan het felgekleurde schilderij het gevoelskaartje 'blij.' De meningen over het donkere schilderij waren dan weer ietwat verdeeld. Sommige kleuters gaven het schilderij het kaartje 'bang', anderen het kaartje 'boos.' Na het bespreken mochten ze zelf een schilderij maken met één kleur. De kleuters mochten zelf kiezen wat ze tekenden met dat ene kleur. Ze werden ook uit elkaar gehaald om niet elkaar niet te beïnvloeden. Daarna werden de schilderijen besproken. Heel opvallende verschillen waren er niet, behalve dat de kinderen met geel vaak zonnetjes en huisjes gingen schilderen en degene met blauw vaak wolken. De kinderen linkten kleuren dus niet aan gevoelens, maar aan voorwerpen die ze kenden in dat kleur.

Wat was goed

De kleuters konden de gevoelens linken aan het schilderij dat erbij hoorde en konden de schilderijen ook bespreken.

Wat kon beter

De activiteit is niet verlopen zoals we zelf gewild en gedacht hadden. We hadden verwacht dat de kleuters de kleuren gingen linken aan gevoelens, maar dat deden ze niet. Deze activiteit zullen we zeker opnieuw moeten bekijken en ook beter gaan linken aan het verhaal.

5.2.1.6. *Monumenten*

De kleuters mochten een vijftal monumenten sorteren, volgens hoe zij dachten dat ze gesorteerd konden worden. Iedere kleuter sorteerte deze monumenten op een andere manier. De ene kleuter kwam spontaan met het idee om de monumenten te sorteren van dik naar dun en een andere kwam

op het idee om de monumenten te sorteren van oud naar nieuw. De Menenpoort werd daarbij als laatste geplaatst, omdat de kleuter vond dat die er het nieuwst uitzag. Dat was ook zo.

Wat was goed

De kleuters konden hun eigen mening volgen en allemaal sorteren op een andere manier.

Wat kon beter

Misschien kunnen we beter allemaal herdenkingsmonumenten nemen. Zo is er een betere link met het verhaal. Er kunnen ook herdenkingsmonumenten van Tielt genomen worden, misschien kennen de kleuters dat monument ook al.

5.2.1.7. Muziek beluisteren

Eerst en vooral werden de verschillende gevoelens bekeken en besproken via prenten. De kleuters herkenden alle gevoelens. Daarna lieten we telkens een muziekfragment horen waarbij de kleuters mochten aanduiden hoe ze zich hierbij voelden. We vroeger wel telkens waarom. De meeste kleuters konden zeer goed omschrijven waarom ze zich hierbij zo voelden. Zo kwamen er opmerkingen zoals: "een piano klinkt droevig, het zijn hoge noten..."

Daarna mochten de kleuters bewegen op de muziekfragmenten. Sommige kleuters vonden dit moeilijk en keken vaak naar de anderen. Toen we zelf meededen, deden de kleuters ook beter mee. De kleuters vonden het leuk om te mogen bewegen op de muziekfragmenten omdat ze vaak lachten en zelf aangaven dat ze het fijn vonden.

Wat was goed:

Het bespreken van de gevoelens was goed. De kleuters konden de muziekfragmenten goed linken aan de gevoelens en ook verwoorden waarom.

Wat kan beter:

De activiteit is te weinig gelinkt aan het verhaal waardoor het inleven in het leven van Rémi afneemt.

5.2.1.8. Maken van de puzzel

De kinderen waren onmiddellijk enthousiast toen ze hoorden dat ze een puzzel mochten maken van de familie van Rémi. We verdeelden de stukken en werkten volgens een puzzelstrategie omdat dat het best te organiseren is wanneer je 1 puzzel maakt met meerdere kinderen. De kinderen konden de puzzel relatief snel maken. Het enige dat een beetje vervelend was, waren de gelamineerde puzzelstukken die verschoven op tafel. De kinderen gaven dat dan ook aan. Nadat de puzzel gemaakt was, kwamen de reacties van de kinderen spontaan los. Ze vroegen waar de foto genomen was. Eerst praatten we over de tijd. De kleuters dachten allemaal dat hij heel lang geleden genomen was. Toen er werd gevraagd waarom ze dat dachten, antwoordden ze dat dat was omdat het een zwart-wit foto was. Vervolgens werd er gevraagd aan de kinderen waar de foto zou kunnen genomen zijn. Toen kwamen er heel veel verschillende reacties. De ene dacht dat het waarschijnlijk in Rusland was (door de kleren), een andere dacht in de kerk (door de omgeving). Een vraag die ook onmiddellijk naar boven: 'leven die mensen nog?' We hadden de keuze aan de kleuters gelaten en er was veel discussie.

Wat was er goed.

De kleuters waren enthousiast om de puzzel te maken en waren ook benieuwd naar het verhaal dat erachter zat. Het boeide hen. Het was duidelijk een geslaagde activiteit.

Wat kan beter

De enige opmerking hierbij is een organisatorische, namelijk de puzzelstukken die gelamineerd zijn.

5.2.2. Wat werd veranderd?

Uiteraard hebben we na een weekje experimenteren met de kleuters enkele zaken ontdekt die anders en beter konden. Na de experimenteerweek eind april werden dan ook enkele zaken aangepast.

Ten eerste hebben we ontdekt dat de kleuters veel meer visuele ondersteuning nodig hebben bij de brieven. De kleuters waren wel geïnteresseerd en we hadden ook het idee dat ze het wel konden volgen, maar sommige zaken zoals de familie en het '100 jaar' geleden zijn, zouden nog wat dieper mogen uitgewerkt worden. De kinderen konden er zich, naar onze mening, moeilijk een beeld van vormen. Daarom zijn we, naar de eigenlijke stage toe, hierover gaan nadenken. Nu hebben we bij elke brief enkele foto's en prenten die de leerkracht kan tonen ter ondersteuning voor de kleuters. Zo wordt alles concreter en 'zichtbaarder'. We hebben bijvoorbeeld in het inleidend verhaal foto's van hun huizen, de markt en de familieleden toegevoegd. Op die manier horen de kleuters de brief, terwijl hij ondersteund wordt met foto's.

Daarnaast hebben we, zoals al vermeld, ontdekt dat de kleuters moeite hadden met het begrip '100 jaar geleden.' Door het toevoegen van die prenten, wordt dit wel al in zekere zin aangepakt. De kleuters krijgen nu immers ook echte foto's te zien van 100 jaar geleden. Zo kunnen ze zich '100 jaar geleden' beter voorstellen. Zo krijgt het abstracte begrip ook meer vorm voor hen, ze kunnen het zich voorstellen. Daarnaast gaan we, na het voorlezen van het inleidend verhaal, ook dieper in op dat verhaal. Er wordt even over gesproken en er wordt een foto getoond van een 100-jarige. Dit om aan te tonen dat mensen 100 jaar kunnen worden. Tot slot tonen we het begrip ook via de stamboom. De kinderen hebben hier al over geleerd in de klas en kennen het dus. We gaan uitleggen dat onze ouders ook ouders hebben, enzovoort. Voor de rest van het spel gebruiken we dan de term 'heel lang geleden.'

Een derde, en meer praktisch iets dat we ontdekt hebben tijdens de experimenteerweek is in verband met het speelbord. Toen het speelbord in het midden van de kring lag, was dit vaak storend. De kleuters konden moeilijke passeren, liepen ertegen, niet iedereen kon het zien, ... Dat hebben we aangepast met klittenband. Nu kan de pion vasthangen aan het speelbord. Door deze aanpassing kan het bord nu ook gemakkelijk rechtstaan tegen een kast, muur of raam.

Ten vierde hebben we ook de puzzel veranderd. Deze was eerst uit gelamineerde stukken maar die verschoven toen de kleuters hem maakten. Nu zijn het echte puzzelstukken die in elkaar kunnen klikken.

Vervolgens hebben we ook de activiteiten zelf wat aangepast. Zo zijn we op zoek gegaan naar een nieuw vers dat beter gelinkt is aan de leefwereld van de kleuters en aan de oorlog. Doordat we een nieuw versje hebben gevonden, kunnen we ook dieper ingaan op hoe de oorlog is ontstaan. Ook hebben we een aantal dingen veranderd i.v.m. de monumenten en herdenkingsmonumenten. Daar is nu een duidelijk onderscheid tussen gemaakt. In het tussendoortje van de herdenkingsmonumenten komen nu ook enkel en alleen herdenkingsmonumenten aan bod. De meeste komen ook uit de

omgeving van Tielt zodat sommige kinderen ze misschien wel zullen kennen. Bij de drama-activiteit van standbeelden zijn het nu louter en alleen standbeelden met emoties zoals heldhaftigheid en lijden.

Tot slot hebben we gemerkt dat er nog een veel concretere link moest zijn tussen de verhalen en de activiteiten. Ze hingen minder aan elkaar waardoor de doelen soms wat 'verwaterden.' We hebben na de experimenteerweek dus ook werk gemaakt van een heel duidelijke en concrete structuur. Het basisprincipe van die structuur is dat de handleiding in alle dorpen en gemeenten toepasbaar is.

5.2.3. Conclusie uit experimenteerweek

De conclusie uit de experimenteerweek is dat het thema, op enkele voorwaarden, wel haalbaar is bij kleuters.

De eerste voorwaarde dat we hieruit getrokken hebben is dat de kinderen niet veel jonger mogen zijn dan het derde kleuter. Onze handleiding is evenwel ook inzetbaar in een eerste graad van het lager onderwijs, maar de kinderen moeten alleszins een zekere denkontwikkeling hebben om zich te kunnen inleven in Rémi en het begrip oorlog voldoende goed te begrijpen. Toch hadden we de indruk dat de kleuters het wel leuk en spannend vonden om dit verhaal te horen.

Na onze aanpassingen zal de betrokkenheid wel nog groter gemaakt worden bij de kleuters door nog meer prenten en dergelijke te gaan tonen.

Het spelbord was iets dat werkte tijdens deze experimenteerweek. De kleuters konden de evolutie en het proces meevolgen en vonden het ook wel fijn om hun pion te zien vooruitgaan. Gedurende de week hebben we het ook zo aangepast dat we kleine klaprozen hebben gekleefd op de activiteiten die al voorbij waren en zo vulde het bord zich met klaprozen. De kinderen leefden hier echt in mee en konden ook aflezen welke activiteit nu voor welke klas was bedoeld, aangezien we in twee klassen zaten.

Ons onderzoek in verband met de onderzoeksvraag heeft ons dus een positief resultaat opgeleverd. Het is een haalbaar en realiseerbaar onderwerp in de klas. De kleuters begrijpen, dankzij de link tussen Rémi en hun leefwereld, naar onze mening de oorlog, weliswaar op kindermaat en kunnen zich er, dankzij Rémi, ook goed in inleven. Dat hebben we gemerkt doordat ze veel vragen gingen stellen over de oorlog via Rémi en ook over Rémi zelf. Uiteraard zijn er enkele voorwaarden, zoals al vermeld. De voorwaarden zijn: dat alles een mooi geheel vormt, dat ze 'oud' genoeg zijn en dat er veel foto's gebruikt worden.

6. Structuur

6.1 Motivatie structuur

In dit deel zullen wij even toelichten hoe wij aan onze structuur zijn gekozen en waarom wij dit een belangrijk onderdeel vonden in onze bachelorproef.

We zijn eerst vertrokken vanuit de verhalen en hebben dit gebruikt als rode draad. We hebben informatie opgezocht over kinderen die leven tijdens de Eerste Wereldoorlog en hebben gedurende de literatuurstudie ook heel wat informatie gevonden. Daarna hebben we nagedacht over hoe we dit verhaal leuk en herkenbaar konden maken voor de derde kleuters. We hebben een aantal belangrijke punten opgeschreven waaraan ons verhaal moest voldoen. Deze punten waren: herkenbare situaties, ik-vorm geschreven, onderwerpen die nu ook nog aan bod komen, de kleuters iets bijbrengen over de Eerste Wereldoorlog en hen laten inzien dat we deze gebeurtenissen moeten herinneren.

Daarna hebben we een personage gezocht dat ongeveer dezelfde leeftijd had als de derde kleuters. We dachten dat kleuters zich op die manier beter zouden kunnen inleven in het leven van ons personage. Het kind leeft ook in Tielt wat de link met de leefwereld van de kleuters nog groter maakt! Daarna hebben we een familie gezocht waarbij er een aantal kinderen waren.

Toen hebben we een aantal thema's genoteerd waarover wij een verhaal wilden schrijven. Hier hebben we goed over nagedacht omdat we wilden dat de thema's gekoppeld waren aan de leefwereld van de derde kleuters. Na opzoekingswerk zijn we tot de volgende thema's gekomen: school, eten en drinken, speelgoed, dieren, brieven en monumenten. We hebben bewust gekozen voor een opbouw in de verhalen. De eerste verhalen hebben een duidelijke link met hun leefwereld en naar het einde toe verminderde de link stelselmatig. Dit hebben we gedaan omdat we eerst de kleuters wilden meekrijgen in het verhaal en dat ze gelijkenissen en verschillen zouden zien. Naar het einde toe hebben de kleuters al heel wat informatie opgedaan en kunnen ze al wat moeilijkere informatie aan. De monumenten hebben we ook als laatste geplaatst omdat deze eigenlijk pas na de oorlog werden gebouwd. Rémi kon er dan ook moeilijk al over schrijven tijdens de Eerste Wereldoorlog.

Na het maken van de verhalen hebben we er muzische activiteiten aan gekoppeld. Eerst hebben we alle muzische onderdelen genoteerd. Toen hebben we verhaal per verhaal bekeken en nagedacht over welke muzische activiteiten er het best bijpasten. Deze hebben we dan omgezet in een structuurvorm waarop duidelijk staat genoteerd welke activiteiten er bij welk verhaal horen. In het volgende deel wordt deze structuur kort even toegelicht.

Daaruit komt de structuur en de tabel dan ook voort. Het is als leerkracht de bedoeling deze structuur bij de hand te kunnen nemen en in één oogopslag de volledige opbouw door te hebben. Daarnaast zie je snel wat je moet zoeken qua informatie en materiaal om het in je eigen stad te kunnen toepassen. We hebben ervoor gezorgd dat het een gemakkelijk, simpel en overzichtelijk document is waar een leerkracht veel aan heeft. Zonder onnodig veel werk en tijd te moeten stoppen in het ontcijferen van de onderliggende structuur.

Uitleg structuur:

In de structuur zijn er zeven verhalen. Deze verhalen staan altijd in een grijs kader. Onder de verhalen staan er telkens 2 à 3 activiteiten die er mee te maken hebben. De activiteiten worden in de structuur kort even toegelicht door eerst te vertellen wat de kleuters beschouwen en daaronder wat de kleuters zelf mogen creëren. Er is ook een kolom waarin de link met het verhaal wordt uitgelegd. Zo kunnen de leerkrachten gemakkelijk zelf een nieuw verhaal maken en via de structuur zien wat er allemaal in het verhaal moet zitten om de activiteiten nog te kunnen toepassen. Onder de link met het verhaal is er een kolom met de concrete doelen van de activiteiten. Zo is het voor de leerkrachten duidelijk wat je met deze activiteit moet bereiken.

6.2 Motivatie keuze van de activiteiten

Hieronder vindt u onze korte motivering van de activiteiten. We beschrijven waarom we voor deze activiteiten hebben gekozen en waarom deze activiteiten goed linken aan het verhaal en aan onze onderzoeksvraag.

Eerst en vooral wordt het inleidend verhaal verteld. In dit verhaal worden Rémi en de andere personages voorgesteld. Ook het doel van het spel wordt hier uitgelegd. Rémi is een kleuter van vijf jaar en heeft dezelfde leeftijd als de derde kleuters. Dit zorgt ervoor dat de kleuters hun leefwereld beter kunnen linken aan de leefwereld van Rémi. In het verhaal leren ze Rémi ook beter kennen. Hij vertelt zijn hobby's en wat hij goed en minder goed kan. Hierdoor kunnen de kleuters ook elementen van hun eigen leven herkennen in het leven van Rémi. In deze activiteit motiveren we kleuters om eigenlijk mee te stappen in een onbekende wereld. Door te werken met een speelbord waarbij de kleuters Rémi kunnen helpen, motiveren we de kleuters om actief mee te doen met de activiteiten. Bij dit verhaal horen ook een aantal activiteiten. De eerste activiteit is een beeldactiviteit waarbij de kleuters kennismaken met de camouflagetechniek. We waren van mening dat de kleuters deze techniek zeker moesten kennen omdat camouflage tijdens de Eerste Wereldoorlog een grote evolutie heeft doorgemaakt. Eerst droegen de soldaten blauwe uniformen en pas een jaar later werden deze vervangen door kaki uniformen. We willen aan de kleuters duidelijk meegeven waarom deze uniformen veranderden en wat nu eigenlijk het voordeel is om zich te camoufleren. We kunnen hier ook een link maken met de leefwereld van de kleuters. Misschien zijn er papa's die werken bij de politie, brandweer, leger... waar men ook uniformen draagt. Een tweede activiteit die bij dit verhaal hoort is een muziekactiviteit. Tijdens deze activiteit wordt vooral het symbool van de Eerste Wereldoorlog toegelicht, namelijk de klapproos. We wilden dit in het begin van het project toelichten omdat de klapproos zeer vaak terugkeert doorheen het spel. De pion van ons speelbord is een klapproos, er staat een klapproos op het bord en op de koffer. We vinden het belangrijk dat de kleuters dit symbool kennen omdat dit een heel bekend symbool is dat onlosmakelijk verbonden is met WOI. Het wordt gebruikt om alle gesneuvelde soldaten te herdenken.

Het tweede verhaal dat verteld wordt aan de kleuters is een verhaal over de school van Rémi. We hebben gekozen om een verhaal te vertellen over school omdat dit ook voorkomt in de leefwereld van de kleuters. Ze moeten ook iedere dag naar school en krijgen ook les van een juf/meester. Tijdens dit verhaal kunnen de kleuters hun eigen leefwereld vergelijken met de leefwereld van Rémi. Wat zijn de gelijkenissen en wat zijn de verschillen? Bij dit verhaal horen er twee activiteiten. De eerste activiteit is een drama-activiteit waarbij de kleuters kennismaken met verschillende soorten standbeelden. De standbeelden worden uitvoerig bekeken en besproken. We hebben gekozen voor

deze activiteit omdat we het belangrijk vinden dat de kleuters weten dat er veel mensen zijn die na de oorlog verschillende soorten standbeelden hebben gebouwd om alle gesneuvelde soldaten te herdenken. We willen hen ook laten kennismaken met verschillende soorten standbeelden, zo heb je heldhaftige standbeelden en eerder droevige standbeelden. Tijdens het verhaal vertelt Rémi ook aan de kleuters dat hij samen met zijn juf een herdenkingsmonument heeft gemaakt om alle papa's, broers en nonkels die gestorven zijn te herdenken. Zo willen we meegeven aan de kleuters dat we deze mensen moeten blijven herdenken omdat ze eigenlijk hun leven hebben gegeven om hun land te beschermen. Een tweede activiteit die hierbij aansluit is het analyseren van een vers. Het vers gaat over twee koningen die ruzie maken en die het proberen op te lossen door te vechten. Tijdens dit vers willen we de kleuters een aantal zaken bijbrengen. Het eerste wat we willen is dat de kleuters beseffen dat iedereen wel eens ruzie maakt en dat er verschillende manieren bestaan om ruzies op te lossen. Door te praten over het gedicht kunnen de kleuters ontdekken wat de koningen hebben gedaan en wat hen dat heeft opgeleverd. Zo kunnen we gemakkelijk overgaan naar de uitleg van de oorlog. We hebben voor deze activiteit gekozen omdat we zo op een kindvriendelijke manier het ontstaan van de oorlog kunnen uitleggen. We gebruiken hier eventueel concrete materialen voor en vertellen dat de oorlog is ontstaan omdat er twee landen ruzie hadden. De kleuters kunnen dit gemakkelijk linken aan hun eigen leefwereld omdat ze ook al vaak ruzie hebben gemaakt en zelf ook ruzies hebben opgelost.

Het derde verhaal gaat over het eten en drinken tijdens de Eerste Wereldoorlog. Tijdens het verhaal ontdekken de kleuters dat de mensen tijdens de Eerste Wereldoorlog het niet altijd gemakkelijk hadden. We wilden hen dan ook kennis laten maken met de voedselbonnen en hen hiervan de betekenis leren kennen. De kleuters moeten ontdekken dat niet alles zo eenvoudig was, zoals het nu soms is. Bij dit verhaal horen ook een tweetal activiteiten. De eerste is een kookactiviteit waarbij de kleuters een aardappelpastei mogen maken. Dit is een oud recept uit de Eerste Wereldoorlog dat de moeder van Rémi af en toe maakte. We willen de kleuters laten inzien dat ze niet zomaar alles voor handen hadden en dat ze vaak aardappelen spaarden als voorraad. De kleuters maken zo ook kennis met oude en onbekende gerechten en zullen zo meer respect krijgen voor oudere dingen. Een tweede activiteit die hierbij aansluit is een tussendoortje. Dit is een winkelspel waarbij de kleuters kennismaken met de voedselbonnen. Tijdens dit spel mogen ze zelf ervaren hoe je moet betalen met voedselbonnen en hoe een winkel uit die tijd eruit zag. We hebben voor deze activiteit gekozen omdat de kleuters zo ervaren hoe het echt was en wat de verschillen zijn tussen een supermarkt van nu en een van 100 jaar geleden.

Het vierde verhaal dat verteld wordt aan de kleuters is het verhaal over speelgoed. We hebben hier bewust voor gekozen omdat speelgoed een duidelijke link heeft met de leefwereld van de kleuters. Via dit verhaal komen de kleuters te weten dat het leven tijdens de Eerste Wereldoorlog niet altijd leuk was en dat ze zich soms moesten houden aan afspraken. De kleuters moesten hierdoor vaak zelf creatief zijn en moesten zelf hun eigen speelgoed gaan maken. Hierbij sluit de beeldende activiteit aan. Tijdens deze activiteit mogen de kleuters zelf hun eigen speelgoed maken. Zo kunnen de kleuters zich goed inleven in het leven van Rémi en mogen ze net als Rémi zelf speelgoed maken met kosteloze materialen. Een tweede activiteit die hierbij aansluit is het tussendoortje. Tijdens dit tussendoortje spelen de kleuters oude spelen van uit de tijd van toen. Zo leren de kleuters dat je met weinig materialen ook leuke spelletjes kan verzinnen en dat ze tijdens de oorlog weinig materialen hadden. De kleuters ontdekken zo ook dat het speelgoed van toen er totaal anders uitzag dan het speelgoed van nu. Ze kunnen gelijkenissen en verschillen verwoorden. Een laatste activiteit bij dit

verhaal is een drama-activiteit waarbij de kleuters spelende kinderen uitbeelden. De kleuters bekijken de spelende kinderen aandachtig en beschrijven met welk speelgoed ze spelen. Zo ervaren de kleuters dat de kinderen uit die tijd er eigenlijk hetzelfde uitzagen, maar dat ze andere soorten speelgoed hadden. Door dit uit te beelden leven de kleuters zich in, in deze kinderen en in hun leefwereld.

Het vijfde verhaal gaat over de huisdieren van Rémi. Rémi heeft een hond die tijdens de Eerste Wereldoorlog moet meehelpen met het Rode Kruis. Tijdens het verhaal komen de kleuters te weten dat de honden uit de Eerste Wereldoorlog werden gebruikt voor allerlei taakjes. De kleuters kunnen zo gemakkelijk hun eigen ervaringen van honden linken aan Oscar, de hond van Rémi. Ze kunnen de gelijkenissen en de verschillen vertellen en ontdekken waarom de honden tijdens de Eerste Wereldoorlog een belangrijke taak hadden. We vonden het belangrijk dat de kleuters een duidelijk verschil zien tussen het leven van een huisdier vroeger en nu en waarvoor de honden werden gebruikt tijdens de Eerste Wereldoorlog. Bij dit verhaal hoort de activiteit naar muziek luisteren. Rémi speelt vaak op zijn blokfluit voor Oscar als hij bang is. Tijdens de activiteit luisteren de kleuters ook naar een lied en mogen ze met instrumenten het lied mee begeleiden. We hebben gekozen voor een lied van Theo Van Teijlingen. Dit lied gaat over de Eerste Wereldoorlog en is niet wreed. We hebben hiervoor gekozen omdat de oorlog op een kindvriendelijke manier wordt uitgelegd en de toon niet altijd droevig is. Door naar dit lied te luisteren, zullen de kleuters een andere versie horen van de oorlog. Ze kunnen luisteren naar wat de zanger zingt en hierover praten. Daarna mogen ze het lied zelf begeleiden met muziekinstrumenten. We hebben hiervoor gekozen omdat Rémi ook vaak liedjes speelde voor Oscar. We zijn er ook van overtuigd dat de kleuters zich zo beter inleven in het leven van Rémi en in het lied. Een volgende activiteit die hierbij hoort is het creëren van een vers. Tijdens het verhaal vertelt Rémi dat hij vaak versjes schrijft voor Oscar als hij weg is. Rémi schrijft eigenlijk een vers omdat hij bang is. Dit willen we ook meegeven aan de kleuters. We willen dat de kleuters ontdekken dat je eigenlijk versjes kunt schrijven als je droevig, bang, gelukkig... bent. De kleuters mogen ook zelf een vers creëren zoals Rémi dit deed. Het vers moet gaan over Rémi en Oscar. Dit hebben we gekozen omdat je zo als leerkracht eens kan horen wat er het meest is blijven hangen bij de kleuters en je er zo gemakkelijk op kan inspelen.

Het voorlaatste verhaal is het verhaal over de brieven. Tijdens het verhaal legt Rémi uit wat een plakbrief is. We willen dat de kleuters weten wat dit is en waarvoor dit werd gebruikt. We linken de plakbrieven aan de stopborden in de klas. Ze hebben dezelfde functie en de kleuters kunnen zich zo gemakkelijker inleven in het leven van Rémi. Bij deze brief hoort het tussendoortje van de smokkel. Tijdens deze activiteit mogen de kleuters zelf ervaren hoe moeilijk het was om brieven te smokkelen en welke gevolgen dit had. De kleuters mogen zelf ook de spanning en de actie beleven. Daarnaast hoort er ook een schimmenspel bij deze brief. Tijdens het schimmenspel legt de leerkracht via een kindvriendelijk verhaal uit hoe de briefsmokkel tussen België en Nederland gebeurde. We hebben hier bewust voor gekozen omdat we aan de kleuters willen meegeven dat brieven versturen niet zo vanzelfsprekend was. We willen dat de kleuters ontdekken dat brieven versturen een lastig en gevaarlijk karwei was. Doordat ze dit allemaal weten, kunnen ze zich gemakkelijker inleven in het leven van Rémi en kunnen ze begrijpen dat Rémi vaak bang en verdrietig was als hij geen brief ontving van zijn papa.

Het laatste verhaal is het verhaal van de monumenten. We hebben ervoor gekozen om dit als laatste verhaal te nemen omdat dit minder goed gelinkt is aan de leefwereld van de kleuters en omdat de

monumenten pas na de oorlog zijn gebouwd. Tijdens dit verhaal vertelt Rémi dat ze in Tielt een herdenkingsmonument aan het bouwen zijn. Dit monument wordt dan ook getoond aan de kleuters. De meeste kleuters zullen dit monument wel kennen waardoor we weer een link hebben met hun leefwereld. Een eerste activiteit die hierbij hoort is een beeldactiviteit. De kleuters mogen een klaproos maken volgens een stappenplan. We willen dat de kleuters de betekenis van de klaproos goed kennen en dat ze ook kunnen uitleggen waarom dit het symbool is voor de Eerste Wereldoorlog. Als alle kleuters hun klaproos hebben gemaakt, kan de leerkracht samen met de kleuters naar het herdenkingsmonument gaan en de klaprozen daarbij neerleggen. Dit zorgt ervoor dat de kleuters de betekenis van een herdenkingsmonument zelf ervaren en beleven. Doordat Rémi dit ook heeft verteld in het verhaal, zullen de kleuters een goede link kunnen maken en zich beter inleven in het leven van Rémi. Een tweede activiteit die hierbij hoort is het tussendoortje van de monumenten. Deze monumenten komen allemaal uit de buurt waardoor de meeste kleuters deze wel zullen herkennen. Dit zorgt ervoor dat de kleuters geprikkeld worden. De kleuters mogen de monumenten zelf rangschikken zoals zij dat willen. Zo ontdekken de kleuters dat je verschillende soorten monumenten hebt en waarom er verschillende soorten bestaan. Een laatste activiteit is een muziekactiviteit waarbij er geluisterd wordt naar The Last Post. We willen dat de kleuters dit lied zeker kennen omdat dit een symbool is van de Eerste Wereldoorlog. Door hier gericht naar te luisteren zullen de kleuters hun eigen gevoel hieraan kunnen koppelen. Ook Rémi vertelt in zijn brief iets over de Last Post en dit zorgt opnieuw voor een link. De Menenpoort wordt tijdens deze activiteit ook besproken aan de kleuters. We willen dat de kleuters dit gebouw kennen omdat dit één van de belangrijkste herdenkingsplaatsen is van de Eerste Wereldoorlog.

Algemeen:

We hebben bewust gekozen om te werken met korte verhalen die geschreven zijn door één persoon. Wij denken dat dit ervoor zorgt dat de kleuters zich beter kunnen inleven in het leven van toen en dat ze zo de Eerste Wereldoorlog beter zullen begrijpen. Bij iedere activiteit hebben we een aantal muzische activiteiten geplaatst die aan het verhaal gekoppeld zijn. Ook dit was een bewuste keuze. We zijn ervan overtuigd dat we door deze activiteiten het verhaal verdiepen voor de kleuters en er meer betekenis aan kunnen geven.

7. Good practices

7.1. Motivatie good practices

Hieronder volgen 8 good practices. We hebben hier bewust voor gekozen omdat ons spelbord bestaat uit 7 centrale verhalen, elk met hun eigen waarde en doelen. In good practice 1 zullen we de gehele structuur en opbouw van het spelbord met de verhalen en activiteiten bespreken. Dat is dan een handig document om zelf te gaan inpassen in een BC in gelijk welke stad of dorp. Je hebt meteen een opbouw van alle activiteiten. Vervolgens volgen de zeven verhalen met bijhorende activiteiten, elk in een good practice. Daar is bewust voor gekozen omdat het zo gemakkelijk gemaakt wordt om ook eens een verhaal eruit te pikken. De essentie van dat deeltje zit dan onmiddellijk vervat in de good practice en zo wordt het een gemakkelijk document om in verschillende thema's en klassen toe te gaan passen.

7.2. Good practices

De structuur van het spelbord, verhalen en activiteiten – bruikbaar in andere contexten van thema Eerste Wereldoorlog met kleuters

In samenwerking met

Kelly Maertens & Sandra Demarrez, kleuterleidsters Vrije Basisschool Heilige Familie Tielt.
Mevr. Defreyne, promotor

Doelgroep

2 derde kleuterklassen van 26 en 27 kleuters.

Omschrijving

Deze tabel is een schematische structuur voor de opbouw van het spel. Je weet onmiddellijk het gehele verloop en hoe het spel precies in elkaar zit. Daarnaast zie je ook in 1 oogopslag de activiteiten en hoe die gelinkt zijn met het bijhorende verhaal.

De structuur en het spelbord zelf worden vakoverschrijdend gebruikt bij een BC die ermee kan gelinkt worden (de tijd van vroeger, ruzie, conflict, ...) Het richt zich voornamelijk op de muzische vakken en de verhalen met af en toe een denkspelletje, zelfstandige activiteit of een kookopdracht. De leerkracht zal dus nog aanvullingen moeten doen naar andere vakken zoals Godsdienst, wiskundige initiatie,

Context

Ons project gaat over de Eerste Wereldoorlog in de kleuterklas te brengen. Ons muzische spelbord met bijhorende verhalen brengt de kleuters informatie bij over deze oorlog door de ogen van een kleuter, Rémi. Nadat er telkens een korte brief van hem wordt voorgelezen aan de kleuters volgen er enkele muzische activiteiten die ermee te maken hebben. Daardoor wordt de informatie die de kleuters net hebben opgedaan nog meer verdiept. Ze krijgen er meer ervaringen en belevingen over bij. Een voorbeeld hierbij is Rémi zijn brief over eten. Daaropvolgend spelen de kleuters een winkelspel met voedselbonnen en bakken ze een aardappelcake.

We zijn begonnen vanuit het probleem '14-18.' De komende vier jaar zal er heel veel te doen zijn in onze streken rond het 100 jaar geleden zijn van de Eerste Wereldoorlog. Daarom kwam vanuit veel scholen dan ook de vraag hoe je dit zware en delicate onderwerp kan aanbrengen in de klas, en specifiek in de kleuterklas. Daarrond werd concreet nagedacht en nagedacht om te werken rond een kleuter van hun eigen leeftijd. Er werd een spelbord en activiteiten gecreëerd. Deze hangen allemaal op een bepaalde manier aan elkaar vast en zijn gelinkt met elkaar. Op die manier volgt het hele project een bepaalde structuur, eentje die essentieel is voor de uitwerking van het project in de kleuterklas.

Werkwijze

Materialen

SPELBORD

Het spelbord is een houten bord met verschillende kleuren. Iedere muzische werkvorm heeft een vast kleur. Er is een pion in de vorm van een klaproos. Deze wordt mee verschoven per activiteit. Telkens de kleuters een activiteit hebben doorlopen wordt er ook een klein klaproosje op die activiteit gekleefd.

STRUCTUUR

Alle verhalen en activiteiten zitten in een duidelijke en overzichtelijke structuur die voor andere leerkrachten onmiddellijk een duidelijke opbouw doorheen het spelbord geven.

KOFFER

In de koffer zitten alle materialen die je als leerkracht kan nodig hebben. Dit zijn de prenten, foto's, pionnen, spelletjes, voorwerpen, ...

	Verhaal: inleidend verhaal <i>verhaalfiche 1</i>		Verhaal: school <i>verhaalfiche 2</i>	
Wat komt er in aan bod	<ul style="list-style-type: none"> - voorstelling van de personages - betekenis klaproos - camouflagetechniek - uniformen in Wereldoorlog I 		<ul style="list-style-type: none"> - naar school gaan in Wereldoorlog I - standbeelden maken ter herdenking 	
Activiteit	Beeld camouflagetechniek <i>Beeldfiche 1</i>	Muziek ritmiek <i>Muziekfiche 1</i>	Drama standbeeld <i>Dramafiche 1</i>	Vers analyseren over ruzie <i>Versfiche 1</i>
Beschouwende activiteit	<p>Waarnemen van de verschillende legeruniformen en uniformen uit Wereldoorlog 1. (kleuren, vormen, verschil en gelijkenis bespreken)</p> <p>Waarnemen van verschillende soorten camouflageprint en ze bespreken (welke kleuren, waarom, verschillende prints en verschillende vormen)</p> <p><u>→ waarvoor dient het dan?</u></p> <p>Prenten van <i>mensen die zich camoufleren</i> (waarom, hoe, ...)</p> <p><u>→ link met kunst</u></p> <p>Sommige kunstenaars hebben er ook kunst van gemaakt → helm met camouflageprint.</p>	<p>Eerst wordt een echte klaproos getoond. (wie kent dit?, verband Wereldoorlog 1?, waarom symbool voor herdenking?)</p> <p>Daarna worden foto's en prenten getoond. (Wat zie je? Waar zie je de klaprozen? Waarom staan ze erop? Tekst bij de prenten, betekenis van de klaproos,...)</p>	<p>Waarnemen van verschillende soorten standbeelden (in hoofdzaak deze uit de buurt en standbeelden die de kleuters wel eens zouden kunnen kennen) Deze worden aangevuld met andere bekende standbeelden.</p> <p>Het zijn verschillende soorten standbeelden op vlak van mimiek en uitstraling. Zo zitten er heldhaftige standbeelden bij maar ook standbeelden met een lijdende persoon.</p>	<p>Dit is de beschouwende/analyserende activiteit, de creëerde activiteit komt aan bod in versfiche 2.</p> <p>Er wordt geluisterd naar een vers over mensen die de baas willen spelen. Deze wordt gelinkt aan de concrete leefwereld van de kleuters. Het komt aan bod in twee fases.</p> <p>Fase 1 is de inhoud. Inzichten die kleuters hier kunnen verkrijgen worden zo opgebouwd:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Iedereen maakt ruzie. - Hoe los je ruzie op (geweld of geen geweld) - Geweld = oorlog = niet
Creërende	Een stukje stof in camouflageprint	Zich inleven in een zaadje en op	De kleuters mogen zelf	

activiteit	schilderen.	de muziek stilletjes groeien, wiegen, door de wind heen, terug naar zaadje toe gaan, ... Dit op verschillende ritmes van muziek zoals snel, traag, hard, zacht, ...	'standbeelden' creëren. Eerst komen de gevoelens aan bod, deze hebben ze kunnen observeren en herkennen in de standbeelden. Vervolgens de begrippen die verwijzen naar de oorlog zoals klaproos, soldaat, gewond, de kleuters. Ten slotte mogen ze een 'vrije' oefening doen en het woordje 'oorlog' uitbeelden.	goed! Hier wordt ook op kindermaat het ontstaan van de oorlog uitgelegd. Fase 2 is de vorm. Hier krijgen de kleuters inzichten over rijmwoorden en dergelijke.
Concrete link met het verhaal	Papa en broer vechten in de oorlog Rémi ziet zijn papa en grote broer vertrekken met een mooi groen uniform.	Rémi ziet op straat plots veel mooie bloemen. Hij maakt er een boeketje van voor zijn mama. Het zijn klaprozen. Ze kunnen goed groeien op plaatsten waar niets anders meer kan groeien.	Rémi maakt in de klas, samen met de juf en andere kleuters, kleine herdenkingsmonumentjes voor de gestorven soldaten en papa's van andere kleuters. Dat maakt hem bang, droevig en ook een beetje boos en blij.	Marie en Rémi maken veel ruzie nu ze in dezelfde klas zitten. Als Rémi zich verdrietig of boos voelt dan maakt hij een gedichtje. Ook de oorlog is ontstaan door ruzie/conflict.
Doel van de activiteit.	<ul style="list-style-type: none"> • De kleuters leren de techniek van camouflage kennen. • De kleuters leren de betekenis van camouflage kennen. • De kleuters leren de juiste kleuren en vormen van camouflage kennen. 	<ul style="list-style-type: none"> • De kleuters leren de betekenis van de klaproos kennen. • De kleuters weten dat de klaproos gebruikt wordt om de soldaten te herdenken. • De kleuters kunnen zich inleven in een zaadje en ervaringen hierrond opdoen. • De kleuters kunnen hun bewegingen aanpassen op maat van de muziek. 	<ul style="list-style-type: none"> • De kleuters leren de gevoelens herkennen in een standbeeld en kunnen deze uitbeelden. • De kleuters leren de betekenis van de standbeelden kennen. • De kleuters kunnen zelf dingen uitbeelden van de oorlog en vorm geven. 	<ul style="list-style-type: none"> • De kleuters ervaren dat iedereen ruzie maakt. • De kleuters kunnen ontdekken dat je ruzie op verschillende manieren kan oplossen. • De kleuters leren het ontstaan van de oorlog kennen. • De kleuters weten dat oorlog niet goed is en geen gewone ruzie is.
Mogelijk	De soldaten moesten hun eigen			

zelfstandige activiteit die eraan sluit	kleren herstellen → zelf de lapjes met de grove steek aan elkaar naaien. Zo creëren ze een groot laken.
--	---

	Verhaal: eten en drinken		Verhaal: speelgoed		
Wat komt er in aan bod	Betalen met voedselbonnen Minder eten		Eigen speelgoed maken Hadden niet zoveel middelen Mochten niet zoveel meer buiten spelen		
Activiteit	Koken: aardappelcake	Tussendoortje: voedselbonnen	Beeld: maken van speelgoed	Tussendoortje: Spelletjes met kurken	Drama: tableau vivant
Beschouwende activiteit	Het beschouwen van het oude recept van de moeder van Rémi. (Hoe heet iets waarop ingrediënten en een bereidingswijze omschreven staat.) Het beschouwen van de verschillende ingrediënten en materialen.	Er worden foto's bekeken van voedselbonnen en winkels van vroeger. De kleuters bespreken de gelijkenissen en de verschillen met de winkels die ze nu kennen. Daarna wordt er een winkelspel gespeeld zoals mensen vroeger om eten moesten gaan. De kleuters betalen niet met geld maar met voedselbonnen.	Het waarnemen van foto's waarop speelgoed van vroeger staat. De kleuters bekijken deze prenten en duiden de verschillen en gelijkenissen met hedendaags speelgoed aan. De prenten worden uitgebreid besproken.	De kleuters hebben de prenten van het speelgoed van vroeger gezien. De kleuters spelen allerlei spelletjes met deze kurken en mogen zelf ook spelletjes verzinnen. De spelletjes zijn: - bikkelen - hoge toren - onder welk potje zit het? - opvangen met beker - in beker gooien...	Het waarnemen van foto's van spelende kleuters tijdens WOI. Deze foto's worden besproken. Met welk speelgoed spelen de kleuters? Kennen de kleuters dat speelgoed? Kennen ze ander speelgoed van vroeger?) hierop volgt een kort gesprekje.
Creërende activiteit	Het maken van het deeg voor een aardappelcake en het proeven ervan.		De kleuters mogen zelf een stuk speelgoed creëren met kosteloze materialen. Dat kan van alles zijn. De prenten worden ter ondersteuning nog op de tafel gelegd.		De foto's van spelende kleuters en de prenten van de kleine soldaat worden één voor één getoond aan de kleuters. De kleuters bootsen deze prenten na.
Concrete link met het verhaal	De mama van Rémi maakt vaak aardappelcake. Het recept van deze aardappelcake wordt ook vermeld in de brief.	In het verhaal wordt de functie van de voedselbonnen uitgelegd. Rémi en zijn zus gaan zelf voedsel kopen in een winkel met voedselbonnen.	Rémi vertelt in de brief hoe ze zelf spelletjes uitvonden op straat omdat ze niet meer mochten voetballen en fietsen. Hij legt ook uit welke en hoe ze gemaakt werden.	In het verhaal wordt dit spel ook uitgelegd door Rémi zelf.	Remi vertelt over de verschillende soorten speelgoed en spelletjes. De prenten van de kleine soldaat komen uit een prentenboek, wat de kleuters toen ook hadden. De kleine soldaat is ook een kind.

Doel van de activiteit.	<ul style="list-style-type: none"> • De kleuters leren respect hebben voor oude recepten. • De kleuters kunnen beseffen dat ze vroeger niet zoveel middelen hadden. • De kleuters kunnen een recept volgen aan de hand van een stappenplan. 	<ul style="list-style-type: none"> • De kleuters leren de betekenis van voedselbonnen kennen. • De kleuters ervaren dat de winkels er vroeger anders uitzagen dan nu. • De kleuters ervaren dat ze met weinig middelen moesten rondkomen. 	<ul style="list-style-type: none"> • De kleuters ontdekken dat speelgoed in de oorlog er anders uitzag dan speelgoed van nu. • De kleuters beseffen dat kleuters in WOI het niet gemakkelijk hadden en creatief moesten zijn. • De keuters leren zelf creatief zijn en eigen speelgoed bedenken. 	<ul style="list-style-type: none"> • De kleuters leren kennismaken met oude spelen. • De kleuters ervaren dat kleuters in de oorlog minder speelgoed hadden dan zij. • De kleuters ervaren dat je met weinig middelen toch veel leuke dingen kan doen. 	<ul style="list-style-type: none"> • De kleuters kunnen zich inleven in een kleuter uit WOI en kunnen de foto's nabootsen.
--------------------------------	--	--	---	---	---

	Verhaal: dieren		Verhaal: brieven	
Wat komt er in aan bod	De functie van dieren in Wereldoorlog 1. Dieper voorstellen Oscar, de hond van Rémi		Kennismaken met plakbrieven en betekenis Smokkelen van eten en brieven	
Activiteit	Muziek: instrumenten	Vers creëren	Tussendoortje: smokkel	Drama: schimmenspel
Beschouwend e activiteit	De kleuters luisteren naar het lied van Theo van Teijlingen – de velden van Ieper. Dit lied wordt samen met de kleuters besproken.	Voor beschouwend e activiteit zie fiche 1.	De kleuters staan allemaal achter een lijn. Achter die lijn staat een pot met veel enveloppen in. 2 kleuters staan halverwege en zijn de soldaten die de grens mogen bewaken. De kleuters mogen telkens een envelop nemen en overlopen. Op die manier proberen ze zoveel mogelijk brieven naar de overkant te brengen. Als ze getikt worden moeten ze hun envelop afgeven en opnieuw proberen. De kleuters kunnen de soldaten ook eens beetnemen en overlopen zonder brief.	Een schimmenspel waarbij de kleuters mogen <i>kijken</i> . Het schimmenspel gaat over hoe de briefsmokkel gebeurde tussen Nederland en België. Brieven smokkelen mocht namelijk niet meer, dat stond op de plakbrieven.
Creërende activiteit	De kleuters begeleiden het lied mee met de instrumenten. Daarna koppelen ze de vier basisgevoelens aan een bepaald ritme. De kleuters horen een woord en moeten daar dan een gepast ritme op maken.	De kleuters creëren zelf een versje over Rémi, Oscar en het leven van Rémi tijdens WO1.		
Concrete link met het verhaal	Rémi speelt vaak op zijn blokfluit een liedje voor Oscar, wanneer Oscar bang is. Oscar wordt daar rustig van.	Rémi maakt vaak versjes voor zijn familie en vriendjes. Daar zit Oscar natuurlijk ook bij omdat het een van Rémi's beste vriend is. Rémi was dan ook vaak bang dat Oscar niet meer terug zou keren.	Rémi moet ook brieven en eten gaan smokkelen.	In het verhaal wordt verteld dat brieven versturen naar de soldaten en ontvangen van de soldaten niet meer mocht. Rémi vertelde dat hij ook vaak brieven smokkelde van zijn papa.
Doel van de activiteit.	<ul style="list-style-type: none"> De kleuters maken kennis met een lied over de Eerste Wereldoorlog. De kleuter kunnen een lied mee begeleiden met instrumenten. De kleuters kunnen een gevoel koppelen aan een ritme. 	<ul style="list-style-type: none"> De kleuters zoeken zelf naar rijmwoorden. De kleuters beseffen dat je versjes vaak maakt voor iemand die je mist. De kleuters kunnen hun gevoelens en ervaringen hieromtrent verwoorden. 	<ul style="list-style-type: none"> De kleuters ontdekken zelf hoe smokkelen verliep en hoe je dat kan doen De kleuters leren het nut van smokkelen kennen en begrijpen waarom de mensen dat deden. 	<ul style="list-style-type: none"> De kleuters ontdekken hoe de briefsmokkel gebeurde en waarom. De kleuters beseffen dat soms eens kattenkwaad uithalen niet zo erg is.

	Verhaal: monumenten		
Wat komt aan bod?	Betekenis herdenkingsmonumenten- en rituelen Kennismaken met the last post		
Activiteit	Beeld: maken van klaproos	Tussendoortje: herdenkingsmonumenten	Muziek: the last post
Beschouwende activiteit	Het waarnemen van een klaproos. De kleuters mogen uitgebreid de klaproos waarnemen. De verschillende onderdelen van de klaproos worden benoemd en aangeduid zodat de kleuters ze goed kunnen waarnemen. Er worden ook enkele weetjes verteld over de klaproos (hier wordt een link gemaakt met de functie van de verschillende onderdelen).	De kleuters nemen de verschillende herdenkingsmonumenten waar. Dit zijn meestal de monumenten die de kleuters ook zullen kennen zoals de hele bekende en degene van Tielt en omstreken. Daarna mogen de kleuters de foto's ordenen zoals ze zelf denken en willen dat ze geordend zijn.	De kleuters luisteren naar The Last Post. Dit wordt samen met de kleuters besproken. Er wordt besproken welke muziekinstrumenten ze horen. De kleuters mogen vervolgens kijken naar een filmpje van de ceremonie bij de Menen poort. Ze mogen vertellen wat ze zien en verwoorden wat ze denken dat deze ceremonie betekent.
Creërende activiteit	De kleuters maken zelf een klaproos uit papier met behulp van een stappenplan.	Tot slot wordt er een klein gesprekje gevoerd waarom de foto's op die manier geordend zijn.	De kleuters mogen bewegen op de muziek.
Concrete link met het verhaal	Rémi vertelt dat de klaproos een beetje dezelfde functie heeft als een herdenkingsmonument. Het is namelijk ook een symbool om de gesneuvelde soldaten van de Eerste Wereldoorlog te herdenken. Aan de Menenpoort	Er wordt verteld over de verschillende herdenkingsmonumenten die gebouwd zijn na WOI, ter nagedachtenis van de gesneuvelde soldaten uit de Eerste Wereldoorlog.'	In het verhaal komt de Menenpoort aan bod. The Last Post is een ritueel dat gehouden wordt aan de Menenpoort.

	liggen ook heel veel klaprozen.		
Doel van de activiteit.	<ul style="list-style-type: none"> • De kleuters kennen de verschillende onderdelen van de klaproos. • De kleuters kennen de betekenis van de klaproos. • De kleuters kunnen een klaproos maken aan de hand van een stappenplan. 	<ul style="list-style-type: none"> • De kleuters kennen de betekenis van een herdenkingsmonument. • De kleuters zien in dat er verschillende soorten monumenten bestaan. • De kleuters kunnen de monumenten rangschikken op hun eigen manier. 	<ul style="list-style-type: none"> • De kleuters kennen de betekenis van dit lied. • De kleuters weten waar en waarom dit lied wordt gespeeld. • De kleuters kunnen op een gepaste manier bewegen.

Evaluatie

Het is een goede structuur en opbouw. Je kan het gemakkelijk bij de hand nemen en aanpassen en veranderen naar je eigen gemeente of stad.

Het is wel belangrijk er altijd het oog op te houden om voldoende prenten te voorzien ook voor het '100 jaar geleden' duidelijk te maken naar de kinderen toe.

Daarnaast is het ook belangrijk dat je er intens mee kan bezig zijn met het spelbord. Als je het maar een 20-tal minuten per dag aanbiedt zullen de kinderen wellicht minder betrokken zijn.

Inleidend verhaal

In samenwerking met

Kelly Maertens & Sandra De Marrez, kleuterleidsters Vrije Basisschool Heilige Familie te Tielt.
Mevr. Defreyne, promotor.

Doelgroep

2 derde kleuterklassen van 26 en 27 kleuters.

Omschrijving

Het inleidend verhaal wordt voorgelezen op het begin van het project. Tijdens dit inleidend verhaal worden de personages voorgesteld, het speelbord en het doel van het speelbord. De kleuters worden uitgenodigd om Rémi te helpen. Rémi vertelt in dit verhaal wie zijn familie is. De leerkracht stelt zo de personages voor en toont telkens een foto van deze personages. Hij vertelt ook dat hij zijn vader en zijn broer ziet vertrekken in een uniform en dat hij vaak mooie klapprozen plukt voor zijn moeder. Bij dit verhaal horen een aantal activiteiten die gelinkt zijn aan het verhaal. De eerste activiteit is een beeldactiviteit waarbij de kleuters kennismaken met de camouflagetechniek. Ze krijgen uitleg waarom een groen uniform beter is dan een blauw en mogen hiermee dan zelf experimenteren. De tweede activiteit is een muziekactiviteit. De kleuters mogen zich inleven in een zaadje van een klapproos en mogen stilletjes groeien zoals een mooie klapproos. De kleuters ontdekken de betekenis van een klapproos en komen te weten dat dit dient om de soldaten te herdenken die gestorven zijn.

Context

Ons project gaat over de Eerste Wereldoorlog in de kleuterklas te brengen. Ons muzische speelbord met bijhorende verhalen brengt de kleuters informatie bij over deze oorlog door de ogen van een kleuter, Rémi. Nadat er telkens een korte brief van hem wordt voorgelezen aan de kleuters volgen er enkele muzische activiteiten die ermee te maken hebben. Daardoor wordt de informatie die de kleuters net hebben opgedaan nog meer verdiept. Ze krijgen er meer ervaringen en belevingen over bij.

We zijn begonnen vanuit het probleem '14-18.' De komende vier jaar zal er heel veel te doen zijn in onze streken rond het 100 jaar geleden zijn van de Eerste Wereldoorlog. Daarom kwam vanuit veel scholen dan ook de vraag hoe je dit zware en delicate onderwerp kan aanbrengen in de klas, en specifiek in de kleuterklas. Daarrond werd concreet nagedacht en nagedacht om te werken rond een kleuter van hun eigen leeftijd. Er werd een speelbord en activiteiten gecreëerd. Deze hangen allemaal op een bepaalde manier aan elkaar vast en zijn gelinkt met elkaar. Op die manier volgt het hele project een bepaalde structuur, eentje die essentieel is voor de uitwerking van het project in de kleuterklas.

Werkwijze

De leerkracht leest de inleidende brief voor:

Hallo iedereen!

Mijn naam is Rémi.

Het is vandaag 10 april 1915. Ik woon in Tielt. Over een maand word ik zes jaar, dan ben ik al een grote jongen. Ik hoop later ook even sterk te worden als mijn vader. Mijn vader is er nu even niet. Het is oorlog en heel veel papa's moeten plots gaan vechten aan het front voor ons vaderland België. Ook mijn broer is daar nu.

Op het begin hadden ze beide een heel mooi blauw kostuum met rood. Papa en mijn broer waren echt trots op dat kostuum. Dat heet eigenlijk een uniform. Ze waren er heel trots op om een soldaat te zijn en waren dan ook blij met zo een mooi uniform. Later veranderde het naar een kakigroen uniform, wat ik eigenlijk wel een beetje minder mooi vind. Ze kunnen nu niet zo gemakkelijk meer gezien worden. Dat is heel wat handiger eigenlijk. Nu kunnen ze hun camoufleren. Papa en broer zijn er natuurlijk nog even trots op om een soldaat te zijn! Ik mis hen eigenlijk wel. Gelukkig heb ik nog mijn zus Marie en mijn broer Jef, waarmee ik veel kan spelen. Hebben jullie ook zo'n leuke broer of zus waarmee jullie kunnen spelen?

In Tielt is er een grote markt. Vroeger, voor we moesten vluchten voor de oorlog, woonden wij in Deinze. Daar konden wij heel veel spelen met alle kinderen van de stad. Dan konden we voetballen, fietsen, ... Jammer genoeg mogen wij nu nergens meer spelen. Anders worden we gestraft. Gelukkig heb ik wel nog veel hobby's die wel mogen en die ik thuis kan doen. Ik zie ook heel graag bloemen. Buiten op straat groeien heel veel bloemen nu. Dat komt omdat de oorlog heel veel kapot gemaakt heeft. Overal is er modder en vieze aarde. Daar groeien nu heel mooie bloemen. Soms, als er eens geen soldaat is op straat, loop ik snel naar buiten en pluk ik een boeketje voor mijn mama. De bloem heeft een speciale naam. Het is geen roos, zegt mama, maar een klapproos! Een bloem die goed kan groeien in modder en aarde.

Door de oorlog, is het hier niet altijd zo veilig dus moest ik van mijn mama mijn koffer klaar zetten met al mijn belangrijkste spullen in. In mijn koffer zit dus een schilderborstel, papier, blokfluit en een potlood. Teken, schilderen, dansen en zingen zijn namelijk mijn hobby's. Als ik naar school ga, vind ik het ook leuk om versjes te leren van onze juf.

Hopelijk hebben we de koffer nu niet meer nodig. Toen we de vorige keer de koffer gebruikten verloor ik onderweg een foto van mijn gezin. Gelukkig was ik nog maar net de deur uit toen ik het merkte. Ik liep snel terug om de foto halen. Toen ik terug binnen kwam in het huis was het al een grote warboel. Tafels en stoelen lagen omver en ook de schilderijen van aan de muur lagen op de grond. Nergens vond ik mijn foto. Toen ik goed keek zag ik overal kleine stukjes liggen, mijn foto! Snel verzamelde ik ze allemaal en stopte ik ze in mijn broekzak.

Nu kan ik heel goed schilderen en tekenen, maar in puzzelen ben ik helemaal niet goed. Daarom heb ik jullie hulp hier voor nodig.

Ik neem jullie mee doorheen mijn leven. Jullie mogen telkens een stap vooruit zetten op het speelbord met de pion. Per vakje komen jullie een hobby van mij tegen en iets meer uitleg over de oorlog en wat er gebeurde. Telkens als jullie je best doen krijg je één van de stukjes van de foto. Deze kunnen jullie op het midden van het bord verzamelen. Als jullie ze allemaal hebben kunnen jullie hopelijk mijn verloren foto herstellen en ook eens mijn broers, zus en ouders zien.

Groetjes Rémi

Na het voorlezen van dit verhaal laat de leerkracht een korte stilte voor eventuele reacties. De leerkracht stelt een aantal concrete vragen en vraagt nog eens aan de kleuters wat we nu moeten doen. Het is belangrijk dat de kleuters zoveel mogelijk zelf de zaken verwoorden. Doordat de brief wordt voorgelezen doen de kleuters heel wat informatie op over de oorlog. Gedurende het verhaal worden ook heel veel foto's en prenten getoond van 100 jaar geleden. Dat zijn bijvoorbeeld de grote markt, de straat van hun school, hun huizen van toen, ...

Na het voorlezen van het verhaal wordt er aan de kleuters iets specifieker uitgelegd wat 100 jaar geleden is. Dit gebeurt aan de hand van een stamboom. Er wordt een stamboom getoond en er wordt verteld dat onze mama en papa ook een mama en papa hadden. Dit wordt getoond aan de kleuters, zo gaan we verder tot 100 jaar terug. We tonen ook een prent van een mevrouw en meneer die nu 100 jaar zijn. Zo zien de kleuters dat sommige mensen wel 100 jaar worden en hoe deze eruit zien.

Na het lezen van deze brief worden er een aantal activiteiten aan gekoppeld. De eerste activiteit is een beeldende activiteit waar de kleuters kennismaken met de camouflagetechniek en de tweede is een muziekactiviteit waarin de kleuters zich mogen inleven in een zaadje van een klapproos.

Materialen:

<i>Verhaal</i>	<i>Beeld</i>	<i>Muziek</i>
Brief	<u>Foto's</u>	<u>Muziek</u>
Grote broer	Vader	Enya – waterfall
Huis van vroeger	Moeder	Foto's van klapprozen
straat	Remi	Affiches van klapprozen
markt Tielt	Zus Marie	
100-jarige	Broer Jef	
Stamboom		

Evaluatie

Deze brief is opgemaakt met informatie die we vonden over kinderen die leefden in bezette gebieden tijdens de Eerste Wereldoorlog. Alles wat in de brief staat is gebaseerd op historische feiten maar is niet per definitie in Tielt allemaal gebeurd. Andere scholen kunnen deze brief gemakkelijk aanpassen aan de stad of gemeente waarin de school zich bevindt.

Bijkomende informatie

Wij hebben de meeste informatie over kinderen in de oorlog gevonden op de volgende website:

<http://meetjesland.kindereninbezetgebied.be/>.

Verhaal: naar school gaan in Wereldoorlog I

In samenwerking met:

Kelly Maertens & Sandra De Marrez, kleuterleidsters Vrije Basisschool Heilige Familie Tielt.
Mevr. Defreyne, promotor

Doelgroep

2 derde kleuterklassen van 26 en 27 kleuters.

omschrijving

het verhaal over naar school gaan gaat over het schoolleven van Remi. Voor de oorlog kon hij iedere dag naar zijn schoolgebouw met enkel jongens in de klas. Tijdens de oorlog veranderde dit wel een beetje. Opeens waren er geen schoolgebouwen meer. Deze werden nu gebruikt om gewonde soldaten te verzorgen. Opeens moesten ze ook samen met de meisjes naar school gaan, dat was een hele verandering. Remi vertelt over deze zaken maar ook over de dingen die hij doet in de klas. Zo maken ze soms samen met de juf een herdenkingshoekje. Dan maken ze allerlei beelden en figuurtjes als monument om de gestorven soldaten te herdenken. Hieruit volgen twee activiteiten. Dat zijn enerzijds een drama-activiteit rond het uitbeelden van gevoelens en handelingen en dan zo stil als een standbeeld staan, na het waarnemen van verschillende standbeelden. De laatste activiteit is dan een versje analyseren over de baas spelen.

context

Ons project gaat over de Eerste Wereldoorlog in de kleuterklas te brengen. Ons muzische spelbord met bijhorende verhalen brengt de kleuters informatie bij over deze oorlog door de ogen van een kleuter, Rémi. Nadat er telkens een korte brief van hem wordt voorgelezen aan de kleuters volgen er enkele muzische activiteiten die ermee te maken hebben. Daardoor wordt de informatie die de kleuters net hebben opgedaan nog meer verdiept. Ze krijgen er meer ervaringen en belevingen over bij. Een voorbeeld hierbij is Rémi zijn brief over eten. Daaropvolgend spelen de kleuters een winkelspel met voedselbonnen en bakken ze een aardappelcake.

We zijn begonnen vanuit het probleem '14-18.' De komende vier jaar zal er heel veel te doen zijn in onze streken rond het 100 jaar geleden zijn van de Eerste Wereldoorlog. Daarom kwam vanuit veel scholen dan ook de vraag hoe je dit zware en delicate onderwerp kan aanbrengen in de klas, en specifiek in de kleuterklas. Daarrond werd concreet nagedacht en nagedacht om te werken rond een kleuter van hun eigen leeftijd. Er werd een spelbord en activiteiten gecreëerd. Deze hangen allemaal op een bepaalde manier aan elkaar vast en zijn gelinkt met elkaar. Op die manier volgt het hele project een bepaalde structuur, eentje die essentieel is voor de uitwerking van het project in de kleuterklas.

Werkwijze

De leerkracht leest de inleidende brief voor.

We mogen niet meer binnen in onze schoolgebouwen. De vijand heeft deze ingenomen, nu is onze school een ziekenhuis waar ze de gewonde soldaten verzorgen. We krijgen nu les in een zaaltje van een café. Eigenlijk vind ik dat niet leuk, want vroeger zat ik in een klas met alleen maar jongens. Dat was leuk! Maar nu zitten er ook meisjes in onze klas omdat ze maar één zaaltje hebben. Marie en ik zitten nu in dezelfde klas en soms maken we eens ruzie. Als Marie en ik ruzie hebben gemaakt dan voel ik me vaak verdrietig. Ik vind het eigenlijk niet leuk als ik ruzie heb met mijn zus. Als we ruzie hebben gemaakt dan schrijf ik vaak een gedicht voor mijn zus waarin ik sorry zeg. Dan voel ik me al veel beter en dan is de ruzie opgelost, dan ben ik terug zeer blij !

Er zitten nu ook wel veel minder leerlingen in de klas, omdat veel jongens en meisjes moeten meehelpen thuis met mama. Ze moeten strijken, koken, poetsen... Mijn mama vindt het belangrijk dat ik naar school ga! Zo leren we veel en word ik later een slimme jongen. Het gebeurt soms ook dat we helemaal niet naar school moeten gaan. Dit gebeurt vooral in de winter, want dan zijn de kolen op. Met de kolen verwarmen we de zaal in het café, maar die kosten veel geld.

Onze kleurboeken zijn ook veranderd. Vroeger waren het allemaal mooie prenten die we konden inkleuren, maar toen de oorlog uitbrak veranderde de kleurplaten. Nu zijn het allemaal tekeningen van soldaten die vechten en van kanonnen. Ze willen ons laten geloven dat de Duitsers de oorlog gaan winnen. Maar eigenlijk kan er niemand winnen, want er zijn al heel veel mensen gestorven door de oorlog. Een aantal papa's en oude broers van mijn vriendjes zijn al gestorven. Wij hebben voor al die papa's en broers een herdenkingsmonument gemaakt samen met de juf en samen met de andere kinderen, iedere dag zetten we een kaarsje bij dat herdenkingsmonument om aan die papa's en broers te denken en te bidden. Soms ben ik bang dat mijn papa dood gaat. Altijd als ik een brief krijg van mijn papa ben ik super blij, want dan weet ik dat hij nog leeft.

Na het voorlezen van dit verhaal laat de leerkracht een korte stilte voor eventuele reacties. De leerkracht stelt een aantal concrete vragen en vraagt nog eens aan de kleuters wat we nu moeten doen. De leerkracht stimuleert de kleuters om zoveel mogelijk zelf te verwoorden. Bij deze brief hoort een drama-activiteit waar de kleuters standbeelden mogen waarnemen en nabootsen. Tot slot is er ook een analyserende activiteit rond een vers over de baas spelen.

Materialen:

Verhaal	Drama-activiteit	Vers analyseren
Brief Prenten van scholen en klassen Kleurboek	Foto's standbeelden	Vers over de baas spelen Foto's en prenten voor het analyseren van de vers

Evaluatie

Deze brief is opgemaakt met informatie die we vonden over kinderen die leefden in bezette gebieden tijdens de Eerste Wereldoorlog. Dit allemaal is niet echt gebeurd in Tiel, maar alles wat erin staat klopt historisch wel. Andere scholen kunnen deze brief gemakkelijk aanpassen aan de stad of gemeente waarin de school zich bevindt.

Bijkomende informatie

Wij hebben de meeste informatie over kinderen in de oorlog gevonden op de volgende website:

<http://meetjesland.kindereninbezettegebied.be/>.

Verhaal eten en drinken

In samenwerking met

Kelly Maertens & Sandra De Marrez, kleuterleidsters Vrije Basisschool Heilige Familie te Tielt.
Mevr. Defreyne, promotor.

Doelgroep

2 derde kleuterklassen van 26 en 27 kleuters.

Omschrijving

Dit is het derde verhaal dat wordt voorgelezen aan de kleuters. In dit verhaal komen de kleuters te weten wat voedselbonnen waren en waarvoor deze dienden. Ze ontdekken ook dat vele mensen honger hadden omdat de Duitse soldaten vaak hun eten afnamen. In het verhaal vertelt Rémi dat zijn mama soms aardappelcake maakt. Deze wordt dan ook samen met de kleuters gemaakt en geproefd. Na het koken wordt er in de kring ook een winkelspel gespeeld waarbij de kleuters moeten betalen met voedselbonnen en niet met geld.

Context

Ons project gaat over de Eerste Wereldoorlog in de kleuterklas te brengen. Ons muzische speelbord met bijhorende verhalen brengt de kleuters informatie bij over deze oorlog door de ogen van een kleuter, Rémi. Nadat er telkens een korte brief van hem wordt voorgelezen aan de kleuters volgen er enkele muzische activiteiten die ermee te maken hebben. Daardoor wordt de informatie die de kleuters net hebben opgedaan nog meer verdiept. Ze krijgen er meer ervaringen en belevingen over bij.

We zijn begonnen vanuit het probleem '14-18.' De komende vier jaar zal er heel veel te doen zijn in onze streken rond het 100 jaar geleden zijn van de Eerste Wereldoorlog. Daarom kwam vanuit veel scholen dan ook de vraag hoe je dit zware en delicate onderwerp kan aanbrengen in de klas, en specifiek in de kleuterklas. Daarrond werd concreet nagedacht en nagedacht om te werken rond een kleuter van hun eigen leeftijd. Er werd een speelbord en activiteiten gecreëerd. Deze hangen allemaal op een bepaalde manier aan elkaar vast en zijn gelinkt met elkaar. Op die manier volgt het hele project een bepaalde structuur, eentje die essentieel is voor de uitwerking van het project in de kleuterklas.

Werkwijze

Het verhaal wordt voorgelezen:

Voor de oorlog hadden we veel eten thuis. We hadden groenten zoals prei, aardappelen, kolen, uien... en we hadden ook veel vlees. We aten soms varken en soms eens een kip. Mijn vader maakte lekkere kip klaar met veel groentjes.

Maar nu hebben we veel minder eten, soms komen de Duisters ons huis binnen en nemen ze veel eten mee, dan hebben wij bijna niets meer. Het gebeurt soms dat we 's middags en 's avonds soep eten. Mama wil niet te veel eten verspillen zodat we nog een voorraad hebben.

Soms heeft de parochie gratis soep in de kerk. Wij gaan er soms ook naar toe. Er staan dan veel mensen in de rij voor één kom soep en een stuk brood. Sinds kort krijgen we ook voedselbonnen. We krijgen soms een bon voor brood en een bon voor vlees, koffie... We moeten dan naar de winkel gaan en onze bon afgeven. Meestal moeten Marie en ik om eten gaan. We staan dan in een lange rij.

We hebben vooral veel aardappelen thuis. Soms maakt mama aardappelcake! Dan is het feest in huis! Deze aardappelcake is superlekker en dan vul ik mijn buikje helemaal rond. Aardappelcake is gemaakt van aardappelen en suiker. Onderaan vinden jullie het recept van mijn mama. Hopelijk vinden jullie dit ook lekker.

Het gebeurt soms dat Marie en ikzelf ook eten en brieven smokkelen. Wij proberen eten en chocolade te verkopen aan de soldaten zodat we weer geld hebben. Met dat geld kopen we opnieuw lekker eten. Soms smokkelen we ook brieven. Zo zijn er volwassenen die gemakkelijker brieven kunnen versturen en ontvangen. Wij helpen mee om deze brieven te bezorgen bij de juiste gezinnen. Ik vind dit werk eigenlijk wel leuk en spannend. Als ik een brief afgeef bij iemand, zijn deze personen altijd zeer blij! Ook wij krijgen soms post van mijn papa en mijn broer, zo weten we dat ze nog leven! Wij smokkelen veel omdat wij er onschuldig en braaf uitzien, maar eigenlijk zijn we dat niet! Als de soldaten ontdekken dat wij brieven en eten smokkelen gooien ze ons vast en zeker in de gevangenis.

Recept aardappelcake:

- 500 g aardappelen
- 150 g fijne suiker
- 4 eieren
- griesmeel
- 1 tl citroensap

Na het voorlezen van dit verhaal laat de leerkracht een korte stilte voor eventuele reacties. De leerkracht stelt een aantal concrete vragen en vraagt nog eens aan de kleuters wat we nu moeten doen. De leerkracht laat de kleuters zoveel mogelijk zelf de zaken verwoorden. De kleuters kunnen aan de hand van een stappenplan zelf de aardappelcake maken zoals de mama van Rémi dit maakte. Deze cake wordt met de hele klas samen opgegeten. Na de kookactiviteit wordt er in de kring een winkelspel gespeeld waar de kinderen een boodschappenlijst krijgen. Ze moeten alle ingrediënten kopen. De verkoper/verkoopster moet alle stippen op het boodschappenlijst tellen en vertellen hoeveel voedselbonnen ze moet ontvangen. De kleuters ervaren zo dat het niet altijd eenvoudig was om te moeten betalen met voedselbonnen en dat sommige ingrediënten als op waren of dat er onvoldoende eten aanwezig was in de winkel

Materialen:

Verhaal	Kookactiviteit	winkelspel
Brief Prent voedselbon	Kookfries	Boodschappenlijsten Prenten oude winkel Ingrediëntenkaartjes voedselbonnen

Evaluatie

Deze brief is opgemaakt met informatie die we vonden over kinderen die leefden in bezette gebieden tijdens de Eerste Wereldoorlog. Alles wat in de brief staat is gebaseerd op waargebeurde historisch feiten. Deze brief kan gemakkelijk aangepast worden aan de stad of gemeente waarin de school zich bevindt.

Bijkomende informatie

De meeste informatie over kinderen in de oorlog gevonden werd op de volgende website: <http://meetjesland.kindereninbezetgebied.be/>. Uit het boek: "De grote oorlog voor kleine kinderen" hebben we zeer veel informatie gevonden over het eten en de voedselbonnen.

Verhaal speelgoed

In samenwerking met

Kelly Maertens & Sandra De Marrez, kleuterleidsters Vrije Basisschool Heilige Familie te Tielt.
Mevr. Defreyne, promotor.

Doelgroep

2 derde kleuterklassen van 26 en 27 kleuters.

Omschrijving

Het verhaal van speelgoed is het vierde verhaal dat wordt voorgelezen aan de kinderen. In het verhaal komen de kleuters te weten hoe het speelgoed eruit zag in die tijd. Ze ontdekken dat het speelgoed in die tijd er totaal anders uitzag en dat ze vaak zelf hun eigen speelgoed moesten gaan maken. Na het voorlezen van dit verhaal mogen de kleuters dan ook zelf hun eigen speelgoed creëren. Vervolgens mogen de kleuters zelf spelletjes spelen in de kring die Rémi ook speelde met zijn vrienden. De kleuters ontdekken dat je eigenlijk met weinige materialen ook leuke en creatieve spelletjes kan maken. Een derde activiteit die hierbij aansluit is de activiteit van de tableau vivant. Hierbij mogen de kleuters zelf spelende kinderen uitbeelden en nabootsen. Daarna mogen ze prenten uit het prentenboek: "De kleine soldaat." Uitbeelden.

Context

Ons project gaat over de Eerste Wereldoorlog in de kleuterklas te brengen. Ons muzische speelbord met bijhorende verhalen brengt de kleuters informatie bij over deze oorlog door de ogen van een kleuter, Rémi. Nadat er telkens een korte brief van hem wordt voorgelezen aan de kleuters volgen er enkele muzische activiteiten die ermee te maken hebben. Daardoor wordt de informatie die de kleuters net hebben opgedaan nog meer verdiept. Ze krijgen er meer ervaringen en belevingen over bij.

We zijn begonnen vanuit het probleem '14-18.' De komende vier jaar zal er heel veel te doen zijn in onze streken rond het 100 jaar geleden zijn van de Eerste Wereldoorlog. Daarom kwam vanuit veel scholen dan ook de vraag hoe je dit zware en delicate onderwerp kan aanbrengen in de klas, en specifiek in de kleuterklas. Daarrond werd concreet nagedacht en nagedacht om te werken rond een kleuter van hun eigen leeftijd. Er werd een speelbord en activiteiten gecreëerd. Deze hangen allemaal op een bepaalde manier aan elkaar vast en zijn gelinkt met elkaar. Op die manier volgt het hele project een bepaalde structuur, eentje die essentieel is voor de uitwerking van het project in de kleuterklas.

Werkwijze

Het verhaal wordt voorgelezen:

Toen ik in Deinze woonde mochten we op straat spelen met allerlei verschillende soorten speelgoed zoals ballen, fietsen... Nu mag je dit nergens meer doen. Op straat hangen er overal plakbrieven, hierop staat wat je wel en niet mag doen! Wij mogen niet meer fietsen op de markt van Tielt. Een vriend van me heeft dit toch eens willen proberen... geen goed idee! Hij heette Marc, toen hij op de markt fietste rende er onmiddellijk een Duitse soldaat achter hem aan. De soldaat nam hem bij zijn kraag en gooide hem in de gevangenis voor 6 dagen!

Doordat we geen spelletjes meer mogen spelen, zijn we zelf op zoek gegaan naar nieuwe spelletjes. Zo hebben we er eentje uitgevonden met potjes en kurken. Er zijn drie potjes, onder één potje moet je een kurkje stoppen. Daarna moet je met de drie potjes heen en weer bewegen, zeer snel! Iemand anders moet dan raden waar de kurk zit. Kinderen uit onze straat hebben ook een soort kar gemaakt en daaraan twee touwen aan vastgemaakt. Eén iemand zit op die kar en de andere trekt aan de touwen en sleept zo de andere vooruit!

Gelukkig mogen we wel nog met een aantal speelgoed wel spelen zoals met een hoepel en een stok. Dat is iets wat mijn broer Jef vooral mee speelt. Je moet proberen de hoepel zover mogelijk te laten rollen door de hoepel een duw te geven met een stok. Mijn zus Marie speelt het liefst met poppen en met blokken.

Maar toch mogen we niet met alles spelen en dat vind ik wel jammer. Ik wou graag leren fietsen, maar dat kan nu niet meer. Veel kinderen zijn daarom heel creatief en maken speelgoed van allerlei materialen. Eigenlijk allemaal materialen die weg mogen, dat heet kosteloze materialen.

Kennen jullie zo'n materialen? Misschien kunnen jullie ook eens proberen om net zoals ons, ons eigen speelgoed te maken!

Na het voorlezen van dit verhaal laat de leerkracht een korte stilte voor eventuele reacties. De leerkracht stelt een aantal concrete vragen en vraagt nog eens aan de kleuters wat we nu moeten doen. Het is belangrijk de kleuters zoveel mogelijk zelf te laten verwoorden. De kleuters mogen vervolgens zelf hun eigen speelgoed maken met kosteloos materiaal net zoals de kinderen in een bezet gebied moest doen. Daarna spelen we in de kring allerlei oude spelletjes die de kinderen ook speelden tijdens de oorlog. Deze zijn met munten en met kurken, zoals de kinderen in de tijd van WO1 ook al deden. Als laatste wordt er een drama-activiteit voorzien. Hierbij mogen de kleuters kinderen uitbeelden die aan het spelen zijn en prenten uitbeelden uit een prentenboek waarop soldaten weergegeven worden.

Materialen:

Verhaal	Beeld	Oude spelen	Drama
Brief	Prenten van oud speelgoed	Kurken	Prenten van spelende kinderen
Prenten van oud speelgoed	Kosteloze materialen	Munten	Prenten uit 'de kleine soldaat'

Evaluatie

Deze brief is opgemaakt met informatie die we vonden over kinderen die leefden in bezette gebieden tijdens de Eerste Wereldoorlog. Alles wat in de brief staat is gebaseerd op waargebeurde historisch feiten. Deze brief kan gemakkelijk aangepast worden aan de stad of gemeente waarin de school zich bevindt.

Bijkomende informatie

Wij hebben de meeste informatie over kinderen in de oorlog gevonden op de volgende website: <http://meetjesland.kindereninbezetgebied.be/>. Uit het boek: "De grote oorlog voor kleine kinderen" hebben we zeer veel informatie gevonden over het speelgoed en het leven in een bezet gebied tijdens de Eerste Wereldoorlog.

Verhaal dieren

In samenwerking met

Kelly Maertens & Sandra De Marrez, kleuterleidsters Vrije Basisschool Heilige Familie te Tielt.
Mevr. Defreyne, promotor.

Doelgroep

2 derde kleuterklassen van 26 en 27 kleuters.

Omschrijving

Dit verhaal wordt voorgelezen aan de kleuters. Tijdens het verhaal komen ze te weten wat de functie van een hond was tijdens de Eerste Wereldoorlog. Ze ontdekken dat de honden werden gebruikt om dode mensen te zoeken en gewonden en/of medicijnen te vervoeren. Ze zien hoe een hond eruit zag en wat hij aanhad. Na het voorlezen van het verhaal volgen er opnieuw een aantal activiteiten die hieraan gelinkt worden. Eerst is er een muziekactiviteit waarbij er wordt geluisterd naar een lied van Theo Van Teijlingen. In het lied wordt er op een kindvriendelijke manier uitgelegd hoe de oorlog verliep en wat er allemaal gebeurde. De kleuters mogen met instrumenten het lied mee begeleiden. Rémi speelde vroeger namelijk ook vaak op zijn blokfluit als Oscar wat bang was. De tweede activiteit is zelf een vers maken zoals Rémi dit ook deed voor zijn hond en voor zijn familie. De kleuters mogen nu samen met de leerkracht aan de slag en zelf proberen onder begeleiding een gedicht te maken over Oscar en Rémi.

Context

Ons project gaat over de Eerste Wereldoorlog in de kleuterklas te brengen. Ons muzische speelbord met bijhorende verhalen brengt de kleuters informatie bij over deze oorlog door de ogen van een kleuter, Rémi. Nadat er telkens een korte brief van hem wordt voorgelezen aan de kleuters volgen er enkele muzische activiteiten die ermee te maken hebben. Daardoor wordt de informatie die de kleuters net hebben opgedaan nog meer verdiept. Ze krijgen er meer ervaringen en belevingen over bij.

We zijn begonnen vanuit het probleem '14-18.' De komende vier jaar zal er heel veel te doen zijn in onze streken rond het 100 jaar geleden zijn van de Eerste Wereldoorlog. Daarom kwam vanuit veel scholen dan ook de vraag hoe je dit zware en delicate onderwerp kan aanbrengen in de klas, en specifiek in de kleuterklas. Daarrond werd concreet nagedacht en nagedacht om te werken rond een kleuter van hun eigen leeftijd. Er werd een speelbord en activiteiten gecreëerd. Deze hangen allemaal op een bepaalde manier aan elkaar vast en zijn gelinkt met elkaar. Op die manier volgt het hele project een bepaalde structuur, eentje die essentieel is voor de uitwerking van het project in de kleuterklas.

Werkwijze

De leerkracht leest de brief voor:

Bij ons thuis hebben we een hond, hij heet Oscar. Oscar is een mooie zwarte hond en hij heeft een wit vlekje op zijn neus. Honden hebben hier heel veel verschillende taakjes. Zo zijn er honden die moeten meehelpen op het front. Op het front wordt er gevochten. Andere honden moeten de gewonden zoeken, ze hebben namelijk een sterke geur en kunnen gemakkelijk over iets springen. Oscar moet medicijnen rond brengen naar de ziekenhuizen. Hij draagt een wit schortje met een rood kruis erop. Zo zien de mensen dat hij werkt voor het rode kruis. Het rode kruis helpt gewonde mensen en geeft hen medicatie. Hij brengt de medicatie rond met een kar. Er wordt altijd een kar gespannen aan het lichaam van Oscar, op de kar liggen allerlei medicatie, verbanden...

Gelukkige mag Oscar nog bij ons wonen, hij is mijn beste vriend. Oscar is een trouwe hond, hij heeft mij al veel geholpen. Zo lag ik eens in de zetel en hoorde ik plots een lawaai. Ik wist niet waar het geluid vandaan kwam. Ik was bang en zat stilletjes in de zetel. Ik keek om me heen, maar ik zag niets... Plots hoorde ik het geluid opnieuw. Ik riep Oscar! Hij keek overal rond waar het geluid vandaan zou kunnen komen. Plots ontdekte hij iets! Het was een rat die onze aardappelen aan het opvreten was! Gelukkig was Oscar er, want ik was namelijk zeer bang!

Na het voorlezen van dit verhaal laat de leerkracht een korte stilte voor eventuele reacties. De leerkracht stelt een aantal concrete vragen en vraagt nog eens aan de kleuters wat we nu moeten doen. Het is belangrijk dat de kleuters zoveel mogelijk zelf kunnen verwoorden. Bij deze brief mogen de kleuters een lied mee begeleiden met instrumenten. Daarna mogen ze zelf een vers maken over Oscar en Rémi.

Materialen:

Verhaal	Muziek: instrumenten	Vers creëren
Brief Doek van Oscar Foto hond in Wereldoorlog 1	Muziek Theo Van Teijlingen- De velden van Ieper instrumenten	/

Evaluatie

Deze brief is opgemaakt met informatie die we vonden over kinderen die leefden in bezette gebieden tijdens de Eerste Wereldoorlog. Deze brief is gebaseerd op historisch waargebeurde feiten. Andere scholen kunnen deze brief gemakkelijk aanpassen aan de stad of gemeente waarin de school zich bevindt.

Bijkomende informatie

Wij hebben de meeste informatie over kinderen in de oorlog gevonden op de volgende website: <http://meetjesland.kindereninbezettegebied.be/>. Uit het boek: "De grote oorlog voor kleine kinderen" hebben we zeer veel informatie gevonden over het speelgoed en het leven in een bezet gebied tijdens de Eerste Wereldoorlog.

Verhaal: plakbrieven

In samenwerking met

Kelly Maertens & Sandra De Marrez, kleuterleidsters Vrije Basisschool Heilige Familie te Tielt.
Mevr. Defreyne, promotor.

Doelgroep

2 derde kleuterklassen van 26 en 27 kleuters.

Omschrijving

Het zesde verhaal is het verhaal van de plakbrieven. In dit verhaal wordt door Rémi meer uitleg gegeven over het smokkelen van eten en brieven. Overal in de straat hingen namelijk plakbrieven met wat allemaal niet meer mocht en dat was veel! Zo mochten ze bijvoorbeeld geen aardappelen en dergelijke meer kopen bij de boer. Daarom gingen de mensen, en vooral de kinderen, gaan smokkelen. Hierbij aansluitend horen er twee activiteiten. Dit zijn een smokkelspel en een schimmenspel. In het schimmenspel mogen de kleuters kijken naar een schimmenspel die eigenlijk de plakbrieven en het smokkelen verduidelijkt voor de kleuters op een leuke en speelse manier. In het tussendoortje rond smokkelen mogen de kleuters tot slot zelf actief kennismaken met het smokkelen via een actief bewegingsspel waarbij ze zelf voorwerpen mogen proberen te smokkelen.

Context

Ons project gaat over de Eerste Wereldoorlog in de kleuterklas te brengen. Ons muzische speelbord met bijhorende verhalen brengt de kleuters informatie bij over deze oorlog door de ogen van een kleuter, Rémi. Nadat er telkens een korte brief van hem wordt voorgelezen aan de kleuters volgen er enkele muzische activiteiten die ermee te maken hebben. Daardoor wordt de informatie die de kleuters net hebben opgedaan nog meer verdiept. Ze krijgen er meer ervaringen en belevingen over bij.

We zijn begonnen vanuit het probleem '14-18.' De komende vier jaar zal er heel veel te doen zijn in onze streken rond het 100 jaar geleden zijn van de Eerste Wereldoorlog. Daarom kwam vanuit veel scholen dan ook de vraag hoe je dit zware en delicate onderwerp kan aanbrengen in de klas, en specifiek in de kleuterklas. Daarrond werd concreet nagedacht en nagedacht om te werken rond een kleuter van hun eigen leeftijd. Er werd een speelbord en activiteiten gecreëerd. Deze hangen allemaal op een bepaalde manier aan elkaar vast en zijn gelinkt met elkaar. Op die manier volgt het hele project een bepaalde structuur, eentje die essentieel is voor de uitwerking van het project in de kleuterklas.

Werkwijze

de leerkracht leest het inleidend verhaal voor:

Sinds de vijand Tielt heeft ingenomen hangen overal in de stad plakbrieven. Dit is een soort brief waarop staat wat we wel en niet mogen doen. Als we ons niet aan de afspraken houden kunnen we in de gevangenis belanden. Ook kinderen, oude mensen en zelfs zieke mensen!

Zo is er een plakbrief waarop staat dat we geen aardappelen mogen aankopen bij een landbouwer, zelf geen één aardappel. Op de plakbrieven staat ook telkens op dat we streng gestraft zullen worden als we ons niet houden aan de regels.

De plakbrieven dienen eigenlijk om de mensen van de stad rustig te houden. De Duisters willen aantonen dat zij de baas zijn en dat wij moeten luisteren naar hen. Hoe minder we luisteren, hoe meer plakbrieven er worden opgehangen met verschillende regels en afspraken.

Eigenlijk houden wij ons niet altijd aan deze afspraken. Van de Duitse soldaten mogen wij geen brieven meer versturen naar onze papa's en broers en mogen wij ook geen post meer ontvangen. Dus smokkelden we deze brieven. Smokkelen betekent dat je brieven zo goed mogelijk verstopt onder je trui of in je schoenen... zonder dat de Duitse soldaten dit zagen. Deze brieven brachten we naar Nederland en van daaruit verstuurd zijn de brieven naar de papa's en broers. Als mijn papa een brief wil schrijven naar huis, gaat deze brief eerst naar Nederland en dan smokkelen ze deze brief tot in Tielt zonder dat een Duitse soldaat dit heeft gezien! Zo ontvangen we af en toe eens een brief van papa en weten we dat hij het goed heeft. Hopelijk ontdekken de Duitse soldaten niet dat wij brieven smokkelen anders moeten we ook naar de gevangenis.

Na het voorlezen van dit verhaal laat de leerkracht een korte stilte voor eventuele reacties. De leerkracht stelt een aantal concrete vragen en vraagt nog eens aan de kleuters wat we nu moeten doen. De leerkracht laat de kleuters zoveel mogelijk zelf de dingen verwoorden. Doordat de brief wordt voorgelezen doen de kleuters heel wat informatie op over de oorlog. Na het lezen van deze brieven worden er een aantal activiteiten hieraan gekoppeld. De kleuters maken actief kennis met hoe smokkelen verloopt via een actief smokkelspel. Daarbij kunnen ze ook hun eigen manieren ontdekken om gemakkelijk te kunnen smokkelen. Daarnaast krijgen ze ook een zekere achtergrondinformatie door te kijken naar het schimmenspel die op maat gemaakt is.

Materialen:

Verhaal	Smokkelspel	schimmenspel
Brief Prenten van plakbrieven	enveloppen	Schimmendoek Schimpoppen <ul style="list-style-type: none"> • Familie egel • België en Nederland • Brief

Evaluatie

Deze brief is opgemaakt met informatie die we vonden over kinderen die leefden in bezette gebieden tijdens de Eerste Wereldoorlog. Alles wat in de brief staat is gebaseerd op waargebeurde historisch feiten. Deze brief kan gemakkelijk aangepast worden aan de stad of gemeente waarin de school zich bevindt. Ze kunnen ook snel een nieuw gezin zoeken en nieuwe foto's gebruiken van hun eigen stad.

Bijkomende informatie

De meeste informatie over kinderen in de oorlog werd gevonden op de volgende website: <http://meetjesland.kindereninbezetgebied.be/>. Uit het boek: " De grote oorlog voor kleine kinderen" hebben we zeer veel informatie gevonden over het speelgoed en het leven in een bezet gebied tijdens de Eerste Wereldoorlog.

Verhaal: monumenten

In samenwerking met

Kelly Maertens & Sandra De Marrez, kleuterleidsters Vrije Basisschool Heilige Familie te Tielt.
Mevr. Defreyne, promotor.

Doelgroep

2 derde kleuterklassen van 26 en 27 kleuters.

Omschrijving

Het zevende en laatste verhaal dat de kleuters te horen krijgen is er eentje van monumenten. In dat verhaal vertelt Rémi over de oorlog die ondertussen al op zijn einde loopt. Hij vertelt dat er al dingen gemaakt en gebouwd worden ter herdenking van de overledenen. Ook sommige kunstenaars zijn al bezig aan mooie standbeelden. Veel mensen plukken nu klapprozen ter herdenking aan hun dierbaren die overleden zijn omdat voor hen de klapproos een symbool is voor de oorlog. Dan gaat het verhaal vanuit het standpunt 'nu' verder. Er wordt verteld dat er inderdaad heel veel monumenten bestaan. Een van de bekendste staat in Ieper, de Menenpoort. Er wordt ook verteld dat Rémi eigenlijk gelijk had. De klapprozen of poppies zijn nog steeds een symbool voor de Eerste Wereldoorlog. Hierbij horen drie activiteiten. Deze zijn het maken van een klapproos, een tussendoortje rond herdenkingsmonumenten en een muzikaal luistermoment rond the last post.

Context

Ons project gaat over de Eerste Wereldoorlog in de kleuterklas te brengen. Ons muzische speelbord met bijhorende verhalen brengt de kleuters informatie bij over deze oorlog door de ogen van een kleuter, Rémi. Nadat er telkens een korte brief van hem wordt voorgelezen aan de kleuters volgen er enkele muzische activiteiten die ermee te maken hebben. Daardoor wordt de informatie die de kleuters net hebben opgedaan nog meer verdiept. Ze krijgen er meer ervaringen en belevingen over bij.

We zijn begonnen vanuit het probleem '14-18.' De komende vier jaar zal er heel veel te doen zijn in onze streken rond het 100 jaar geleden zijn van de Eerste Wereldoorlog. Daarom kwam vanuit veel scholen dan ook de vraag hoe je dit zware en delicate onderwerp kan aanbrengen in de klas, en specifiek in de kleuterklas. Daarrond werd concreet nagedacht en nagedacht om te werken rond een kleuter van hun eigen leeftijd. Er werd een speelbord en activiteiten gecreëerd. Deze hangen allemaal op een bepaalde manier aan elkaar vast en zijn gelinkt met elkaar. Op die manier volgt het hele project een bepaalde structuur, eentje die essentieel is voor de uitwerking van het project in de kleuterklas.

Werkwijze

de leerkracht leest het inleidend verhaal voor:

Door de oorlog ben ik al veel mensen verloren. Zoals mijn nonkel Jef en mijn andere nonkel Jean. Ze zijn gesneuveld aan het front toen ze aan het vechten waren. Wij hebben hen nooit meer gezien en ze liggen ook niet op het kerkhof van Tielt. Ik ben zeer verdrietig geweest en ik heb vaak gehuild. Mijn nonkel Jef was een grappige nonkel, toen hij op bezoek kwam maakte hij altijd grapjes. Ik vind het jammer dat ik hem nooit meer zal zien.

Heel veel mensen plukken gedurende de oorlog al klaprozen. Eigenlijk zijn ze een herdenking naar de mensen die al gestorven zijn en het einde van de oorlog, die waarschijnlijk wel komt, nooit meer zullen meemaken. Je ziet ze nu overal staan dus ze zijn echt een symbool voor deze oorlog.

Zoals wij in de klas een herdenkingshoekje maken, zo doen de grote mensen het nu ook in het echt. De oorlog is op zijn einde aan het lopen en veel kunstenaars zijn nu bezig met mooie gebouwen, bruggen, standbeelden, ... te maken voor de oorlog en de soldaten te herdenken. Dat maakt mij eigenlijk ook een beetje blij. De mensen die hier gestorven zijn zullen nooit vergeten worden. Ook in Tielt zijn ze gebouwen aan het plaatsen of erover aan het denken. Op het einde zullen alle namen van alle gesneuvelden er dan op geplaatst worden. Zo weten de kindjes van 100 jaar later ook nog altijd wie er gestorven is in de oorlog.

- nu -

In ieder dorp of stad staat er wel ergens een herdenkingsmonument naar alle soldaten toe. Een heel bekend staat in leper, de Menenpoort. Iedere avond vind daar nog altijd een ceremonie plaats voor de gestorven soldaten en Rémi had gelijk! De klaprozen, of poppies, zijn nog altijd een symbool! Ze spelen iedere avond om 8 uur hetzelfde liedje op hun trompet.

Na het voorlezen van dit verhaal laat de leerkracht een korte stilte voor eventuele reacties. De leerkracht stelt een aantal concrete vragen en vraagt nog eens aan de kleuters wat we nu moeten doen. De leerkracht laat de kleuters zoveel mogelijk zelf de dingen verwoorden. Doordat de brief wordt voorgelezen doen de kleuters heel wat informatie op over de oorlog. Na het lezen van deze brieven worden er een aantal activiteiten hieraan gekoppeld. Als eerste is dit het maken van een klaproos, als tweede een tussendoortje rond herdenkingsmonumenten en tot slot een muziekmoment rond the last post.

Materialen:

Verhaal	<u>Beeld:</u> Maken van een klaproos	<u>Tussendoortje</u> herdenkingsmonumenten	<u>Muziekmoment:</u> the last post
Brief Foto's van enkele monumenten	Foto's klaproos Groen/rood/zwart papier Schaar/ lijm/ tekenpotlood Stappenplan Sjabloon klaproos	Foto's van herdenkingsmonumenten	Muziek the last post Foto's Menenpoort Foto's ceremonie

Evaluatie

Deze brief is opgemaakt met informatie die we vonden over kinderen die leefden in bezette gebieden tijdens de Eerste Wereldoorlog. Alles wat in de brief staat is gebaseerd op waargebeurde historisch feiten. Deze brief kan gemakkelijk aangepast worden aan de stad of gemeente waarin de school zich bevindt. Ze kunnen ook snel een nieuw gezin zoeken en nieuwe foto's gebruiken van hun eigen stad.

Bijkomende informatie

De meeste informatie over kinderen in de oorlog werd gevonden op de volgende website: <http://meetjesland.kindereninbezetgebied.be/>. Uit het boek: " De grote oorlog voor kleine kinderen" hebben we zeer veel informatie gevonden over het speelgoed en het leven in een bezet gebied tijdens de Eerste Wereldoorlog.

8. Algemeen besluit

Zoals al vermeld in de inleiding luidt onze onderzoeksvraag als volgt: *“Kunnen kleuters zich inleven in de Eerste Wereldoorlog en de kunstvormen daarin, als de rode draad een kleuter van hun eigen leeftijd is?”* We hebben de keuze van deze onderzoeksvraag dan ook daar uitvoerig toegelicht.

Na het onderzoeken van deze ontwikkelde methode in de praktijk en het werkveld zijn we tot enkele conclusies gekomen hieromtrent.

Zo zien we het thema haalbaar in een derde kleuterklas. De kleuters waren namelijk betrokken doorheen het hele verhaal en spel. Ze leefden mee met Rémi en wat hij allemaal vertelde over zijn leven. Iedere keer dat er een brief aan bod kwam waren ze dan ook enthousiast. Na een tijdje begonnen de kleuters de kleuren op het spelbord te herkennen. Ze wisten dan ook wat er ging komen en wat er al voorbij was. Ze waren gedreven om Rémi te helpen en de puzzelstukken van zijn foto te gaan verzamelen. Dit gebeurde op basis van enkele belangrijke voorwaarden.

De eerste voorwaarde die gesteld wordt, is dat de kleuters een minimumleeftijd hebben van 5 à 6 jaar. Dat komt overeen met het derde kleuter. Dit omdat de egocentrische wereld van kinderen pas op die leeftijd begint af te brokkelen, zoals al in de inleiding vermeld. We zagen ook dat de kleuters meeleefden met Rémi. Dit zagen we doordat ze veel vragen gingen stellen. De tweede voorwaarde is dan ook dat het verhaal sterk gelinkt is aan hun eigen leefwereld. Als hulpmiddel hierbij moet er ook veel visuele ondersteuning zijn. Uit ons onderzoek hebben we ontdekt dat de kleuters het moeilijk hadden om 100 jaar terug te keren in de tijd. Hiervoor hebben we dan ook gewerkt met visuele ondersteuning door middel van een stamboom en foto's. Door de foto's kregen ze een beeld van Tielt 100 jaar geleden en werd die 100 jaar geleden een beetje concreter voor hen. Doorheen de weken merkten we ook op dat er heel wat kleuters waren die vragen gingen stellen over die oorlog en gerelateerde thema's. Daaruit konden we concluderen dat ze nood hadden aan een diepgaandere theoretische achtergrond. Die mag eigenlijk best uitdagend zijn voor hen. Dat is dan ook een aspect dat je gemakkelijk kan aanpassen naargelang je eigen doelgroep.

We merkten dat het heel belangrijk is dat de kleuters actief kunnen meewerken en samenwerken aan een opdracht. Dat is dan ook een belangrijke pijler van muzische grondhouding. Tot slot is het belangrijk dat het project een mooie samenhang vertoont en dat de activiteiten onderling naar elkaar refereren.

Onze project en onderzoek is dus zeker bruikbaar in hogere klassen, in een volledig BC uitgewerkt maar ook in gemeenten en steden van middelbare grootte die bezet gebied waren.

Dit zijn enkele conclusies die we maakten na een onderzoek in één klas. Het kan nuttig zijn om dit ook eens te onderzoeken in meerdere klassen en met meer kinderen. Dat zou de resultaten representatiever maken.

Het is dus zeker een actueel en uitdagend thema om in het onderwijs te gaan toepassen, geen thema die je als leerkracht moet mijden dus!

9. Bibliografie

- De Geest, J., & De Gryse, P. (1999). Het front in kleur. Brussel: Gemeentekrediet.
- Jacobs, P. (2013, 11 23). Op het front van de kunst. de standaard.
- Langley, A., & Langley, N. (2012). De grote oorlog voor kleine kinderen. Leuven: Davidsfonds uitgeverij.
- Lanoye, T. (2005). De meeste gedichten. Amsterdam: Prometheus.
- Martini, A. (sd). Picasso en het kubisme. Alphen: Atrium.
- Barend Van Heusden, E. c. (2013, oktober 1). Cultuur in de spiegel vlaanderen en Nederland. Groningen.
- Adriaansens, I. (2009). Odon: oorlogsdagboek van een ijzerfrontsoldaat. Tielt: Lannoo.
- Chielens, W. (2006). De kijkkast van Kobe. Hasselt: Clavis.
- Fonds Mercator . (/). Avant-garde in Rusland 1900-1935. /: /.
- Rudi Aillet, B. D. (1998). Kunstenaars uit het Tieltse. Tielt : Lannoo.
- Sabam Belgium. (2002). Kunst in ballingschap. /: /.
- Fonds Mercator . (/). Avant-garde in Rusland 1900-1935. /: /.
- Schaepdrijver, S. D. (2013). De Grote oorlog: het koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog. Antwerpen: Atlas Contact.
- Definitie en memorie van toelichting. (sd). Opgeroepen op 02 04, 2014, van herinneringseducatie: <http://www.herinneringseducatie.be/DefinitieMemorievanToelichting/tabid/155/Default.aspx>
- Piëta's treurende vrouwen. (sd). Opgeroepen op 05 06, 2014, van wereldoorlog1418: <http://www.wereldoorlog1418.nl/oorlogsmonumenten-pietas/index.html>
- Tielt HK AOK 4 in foto's. (sd). Opgeroepen op 05 15, 2014, van eerstewereldoorlog-2014-2018.nl: <http://www.eerstewereldoorlog-2014-2018.nl/thread-1949.html>
- De eerste wereldoorlog in 1914- 1918. (sd). Opgeroepen op 02 24, 2014, van Wereldoorlog1818: <http://www.wereldoorlog1418.nl>
- Forum Eerste Wereldoorlog. (sd). Opgeroepen op 05 02, 2014, van forumeerstewereldoorlog.nl: <http://forumeerstewereldoorlog.nl/viewtopic.php?p=278281>
- Geschiedenis 24. (sd). Opgeroepen op 02 14, 2013, van Geschiedenis 24: <http://www.geschiedenis24.nl/nieuws/2008/november/Liedjes-uit-de-Eerste-Wereldoorlog.html>
- Het modernisme: Otto Dix. (sd). Opgeroepen op 02 15, 2014, van Kunst modernisme: <http://kunst-modernisme.blogspot.be/2013/07/otto-dix.html>
- (sd). Opgeroepen op 05 12, 2014, van Standbeelden: <http://www.standbeelden.be/standbeeld/2582>
- (sd). Opgeroepen op 05 1, 2014, van alhistory: <http://www.ablhistoryforum.be/viewtopic.php?f=58&t=1269>
- Cobrakunst. (sd). Opgeroepen op 04 30, 2014, van Cobra: <http://cobra.be/cm/cobra/kunst/1.1793008>
- Groote oorlog voor kleine helden. (sd). Opgeroepen op 02 25, 2014, van Davidsfonds: <http://www.davidsfonds.be/publisher/edition/detail.phtml?id=2956>

Kleurplaten Eerste Wereldoorlog. (sd). Opgeroepen op 02 16, 2014, van Schoolplaten.com:
<http://www.schoolplaten.com/kleurplaten-eerste-wereldoorlog-c453.html>

Kunstenaars aan het WO1 front. (sd). Opgeroepen op 02 23, 2014, van Historien:
<http://www.historien.nl/kunstenaars-aan-het-wo1-front/>

Monumenten WO1. (sd). Opgeroepen op 05 24, 2014, van Marialoop.be:
<http://www.marialoop.be/monu.html>

Oorlogsmonumenten Adinkerke. (sd). Opgeroepen op 05 16, 2014, van tracesofwar:
<http://nl.tracesofwar.com/artikel/23942/Oorlogsmonument-Adinkerke.htm>

Westvleteren en de herinnering aan de Eerste Wereldoorlog. (sd). Opgeroepen op 04 26, 2014, van wo1.be: <http://www.wo1.be/nl/geschiedenis/gastbijdragen/militaire-en-burgerlijke-geschiedenis/westvleteren-en-de-herinnering-aan-de-eerste-wereldoorlog>

WO1. (sd). Opgeroepen op 02 20, 2014, van Laurentii.be: <http://www.laurentii.be/WO1.htm>

Lauterslager, P. (sd). Opgeroepen op 03 25, 2014, van Canonsociaalwerk.be:
http://www.canonsociaalwerk.be/1923_wagenbaan/Lauterslager.pdf

Oorlog in woord en beeld wereldoorlog 1. (sd). Opgeroepen op 02 05, 2014, van Youtube:
<http://www.youtube.com/watch?v=thZ0ZackMVQ>

avant-garde. (sd). Opgeroepen op februari 15, 2014, van Wikipedia: www.wikipedia/avant-garder.be

cultuureducatie . (sd). Opgeroepen op februari 19, 2014, van canoncultuur: www.canoncultuur.be

Huuf, J. (sd). Lili Marleen – mooiste liefdeslied aller tijden. Opgeroepen op februari 19, 2014, van verbond Vos: <http://vosnet.org/lili-marleen-mooiste-liefdeslied-aller-tijden>

kunst in oorlogstijd . (sd). Opgeroepen op februari 19, 2014, van van amateurkunsten:
<http://www.wak.be/24>

Last post. (sd). Opgeroepen op februari 19, 2014, van vijfde line :
http://www.vijfdelinie.be/historiek/M_frame_historiek_last_post.htm

Monsma, D. (2006, november 30). Kunsteducatie in de meest zuivere vorm is een van de meest essentiële processen die het leven aangaan. (r. S. Goot, Interviewer)

Agenda 2014-18. (sd). Opgeroepen op 02 04, 2014, van be14-18: <http://www.be14-18.be/nl/evenementen/agenda>

Handleiding leerkracht. (sd). Opgeroepen op 02 03, 2014, van 1418herdacht:
<http://www.1418herdacht.be/nl/project/>

kinderen in bezet gebied. (sd). Opgeroepen op februari 8, 2014, van Meetjesland :
<http://meetjesland.kindereninbezetgebied.be/>

galerij. (sd). Opgeroepen op april 17, 2014, van national geographic:
<https://www.nationalgeographic.nl/fotografie/foto/menenpoort>

loopfiets kleurplaten . (sd). Opgeroepen op april 17, 2014, van loopfietsen :
<https://www.loopfietsen.nl/kleurplaten/>

Menenpoort in leper krijgt opknabbeurt. (sd). Opgeroepen op april 17, 2014, van msn: Menenpoort in leper krijgt opknabbeurt

mobilisatie . (sd). Opgeroepen op april 17, 2014, van canon van moederdijk :
<http://canonvanmoerdijk.nl/mobilisatie/>

over gevoelens. (sd). Opgeroepen op april 17, 2014, van gls de driehoek:
<http://www.glsdedriehoek.be/over-gevoelens>

sociale talenten . (sd). Opgeroepen op april 17, 2014, van sociale talenten :
http://www.albertschweitzer.net/sociale_talenten.htm

Departement onderwijs. (sd). muzische vorming. Opgeroepen op februari 10, 2014, van leertuin:
www.leertuin.be/menu.../muzische%20vorming/muzische_vorming.pdf

sta boven pesten . (sd). Opgeroepen op april 17, 2014, van sta boven pesten :
<http://stabovenpesten.webklik.nl/page/verschil-tussen-plagen-en-pesten>

stadarchief Mechelen plakbrief. (sd). Opgeroepen op april 17, 2014, van stadarchief:
<http://stadsarchief.mechelen.be/nl/press/index.html>

Reynebeau, M. (2014, 01 18). Oorlog, zoals die altijd al werd verteld. De standaard.

<http://kw.knack.be/west-vlaanderen/nieuws/algemeen/samenleving/eerste-wereldoorlog/herdenking-woi-in-kortrijk-met-speciale-app/article-4000518525445.htm#?rnd=1391642105578>

jaargang 34, jaargang 34 /). kunst in de Eerste Wereldoorlog. Vlaanderen , pp. 205-213.

Steunpunt diversiteit en leren i.o.v. proeftuinen . (/). rapporteren . zie wat ik kan?, /.

Hove, J. V. (2013, oktober 19). De tedere tovenaer. De Standaard, p. /.

Hove, J. V. (2013, november 08). Luizen, ratten en bommen. De Standaard, p. /.

Hove, J. V. (2013, maart 03). Voor een betere wereld. De Standaard, p. /.

Jacobs, P. (2013, november 23). Op het front van de kunst. De Standaard, p. /.

Keymeulen, K. V. (2013, maart 09). Kleurrijke kunst vol optimisme . De Standaard, p. /.

Kock, C. D. (2014, januari 30). Ik ben een kosmopoliet . De Standaard, p. /.

onbekend. (2012, juni 01). '1917' doet alle fronten aan. De Standaard, p. /.

Reynebeau, M. (2013, oktober 31). De heldinnen van het thuisfront . De Standaard, p. /.

Reynebeau, M. (2014, 01 18). Oorlog, zoals die altijd al werd verteld. De standaard.

Vantyghem, P. (2013, oktober 31). Diepe smart in het soldatenhart. De Standaard, p. /.

Dekeyzer, B. (2010). Education through art. Kunst- en cultuureducatie als motor van leren. Garant uitgevers.

Van Panhuis, F. (2005, 08 31). Autonome kunsteducatie in geïntegreerd curriculum voor voortgezet onderwijs.

(sd). Opgeroepen op 05 26, 2014, van Farm8.staticflickr.com:
http://farm8.staticflickr.com/7333/9100986331_c364bd28b3_b.jpg

(sd). Opgeroepen op 05 06, 2014, van l2.yimg.com:
http://l2.yimg.com/sk/3770/9103981872_53126565d1_b.jpg

(sd). Opgeroepen op 05 03, 2014, van farm.staticflickr.com:
http://farm3.staticflickr.com/2890/9103981290_48120b4697_b.jpg

BelevingsruimteTieltinWOI. (sd). Opgeroepen op 05 13, 2014, van Tielt.be:
<http://www.tielt.be/site/Toerisme/BelevingsruimteTieltinWOI.aspx>

Cher Ami. Cher ami. <http://www.wereldoorlog1418.nl/oorlogsnieuws/images/cher-ami.jpg>.

Dodenregister Belgische militairen. (sd). Opgeroepen op 03 25, 2014, van inflandersfield.be:
<http://www.inlandersfields.be/nl/woi-in-vlaanderen/dodenregister/belgische-militairen>

farm4. (sd). Opgeroepen op 05 23, 2014, van farm4.staticflickr:
http://farm4.staticflickr.com/3739/9103981748_f91bf827af_b.jpg

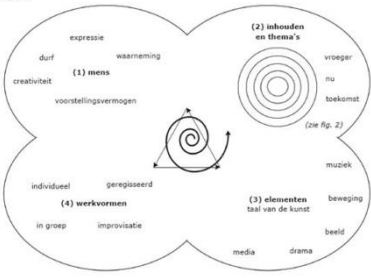

Kinderen tijdens WOI. (sd). Opgeroepen op 05 06, 2014, van HetdagelijksleventijdensWOI:
<http://hetdagelijksleventijdenswoi.weebly.com/groep-5-kinderen-tijdens-woi.html>

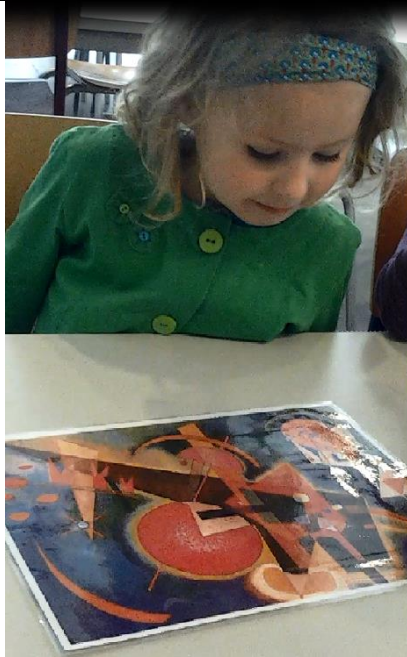
Nash- The mule track. (sd). Opgeroepen op 02 15, 2014, van Spartacus-educational.com:
<http://spartacus-educational.com/ARTnashmules.jpg>

Piëta's treurende vrouwen. (sd). Opgeroepen op 05 06, 2014, van wereldoorlog1418:
<http://www.wereldoorlog1418.nl/oorlogsmonumenten-pietas/index.html>

WOI. (sd). Opgeroepen op 05 26, 2014, van Inventaris.onroerendergoed.be:
<https://inventaris.onroerendergoed.be/woi/relict/149>

I. Bijlage 1: foto's en afbeeldingen gebruikt in de scriptie

Afbeelding	Bron
<p>Citaat: "ieder kind is een kunstenaar, de moeilijkheid is er een te blijven als je groot wordt - Pablo Picasso"</p>	<p><i>Pablo Picasso</i>. (sd). Opgeroepen op juni 4, 2014, van: Pablo Picasso, ieder kind is een kunstenaar.</p>
<p>Afbeelding 1: Klaverbladmodel:</p> <p>Figuur 1</p> <p>expressie durf creativiteit voorstelingsvermogen (1) mens waarneming individueel in groep improvisatie geregiseerd (4) werkvormen</p> <p>(2) inhoud en thema's vroeger nu toekomst (zie fig. 2)</p> <p>(3) elementen taal van de kunst: muziek beweging beeld media drama</p>	<p><i>het klaverbladmodel verklaard</i>. (sd). Opgeroepen op juni 4, 2014, van ratatouille: http://www.artatouille.be/onderzoek/ksluik-slo-kask/het-klaverblad-verklaard</p>
<p>Afbeelding 2: muzische grondhouding: emotionele en sociale component.</p> 	<p>Eigen foto. (2014). Tielt.</p>
<p>Afbeelding 3: impressie opdoen</p>	<p>Eigen foto. (2014). Tielt.</p>

Afbeelding 4: Foto Rémi:

*Kinderen in een bezet gebied. (sd).
Opgeroepen op juni 4, 2014, van
Meetjesland:
<http://meetjesland.kindereninbezetgebied.be/>*

Afbeelding 5: Plakbrief

plakbrieven Eerste Wereldoorlog. (sd). Opgeroepen op juni 4, 2014, van Stadsarchief Mechelen: <http://stadsarchief.mechelen.be/press/index.html>

Afbeelding 6: Foto duif 'Cher Ami'

Cher Ami, de dappere doffer. (sd). Opgeroepen op juni 4, 2014, van wereldoorlog1418: <http://www.wereldoorlog1418.nl/orlogsnieuws/cher%20ami.htm>

Afbeelding 7: Schilderij Paul Nash –The Mule Track 1918:

Kevin's World History. (sd). Opgeroepen op juni 4, 2014, van kevin's World History: <http://kevinwh14.blogspot.be/2013/02/paul-nash-mule-track.html>

Afbeelding 8: Helm – camouflage – Franse kunstenaar:

Egbert. (2013). *1914, de tentoonstelling in Bonn (tot 23 februari 2014)*. Opgeroepen op juni 4, 2014, van [egbertdommering](http://www.egbertdommering.nl/?p=522): <http://www.egbertdommering.nl/?p=522>